

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI
UTGIVEN AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Politik och ekonomi i Norden 2008:
 - Claes Wiklund
 - Arne Hardis
 - Jan-Anders Ekström
 - Arna Schram
 - Harald Stanghelle
 - Anders Wettergren
- Paradigmskiften i svensk utrikespolitik
- Intervju med Jörn Donner
- Norden och klimatfrågan
- Bokessä om Olav H. Hauge

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningarna Norden ■ ■

Årg. 85 • 2009 • Häfte 1

INNEHÅLL

Artiklar

Turbulens i Norden 2008. <i>Claes Wiklund</i>	1
Den store nedtur. Dansk politik 2008. <i>Arne Hardis</i>	5
Sex, populism och högersväng. Finland år 2008. <i>Jan-Anders Ekström</i>	13
Politik på Island 2008. <i>Arna Schram</i>	21
I finanskrisens skygge. Politikk og økonomi i Norge. <i>Harald Stanghelle</i>	31
Ett år i krisens tecken. Svensk politik och ekonomi 2008. <i>Anders Wettergren</i>	39
Fyra paradigmskiften i svensk utrikespolitik. <i>Mats Bergquist</i>	47
NT-Intervjun. Jörn Donner – pålitlig provokatör och kulturell mångkampare. <i>Henrik Wilén</i>	59

* * *

För egen räkning och nordisk krönika

Norden bör driva på hårt i klimatfrågan. <i>Kristina Persson</i>	65
Krönika om nordiskt samarbete. <i>Anders Ljunggren</i>	69

* * *

Bokessä

Nye bøker om Olav H. Hauges forfatterskap. <i>Hans H. Skei</i>	73
--	----

* * *

Kring böcker och människor

Magi och magiker på Island under sagatiden. <i>Björn Hagström</i>	79
Inga självklarheter om självframställningar i litteraturen. <i>AnnaLena Hållner</i>	83
Stulet land – svensk makt på samisk mark. <i>Guy Lindström</i>	85
Den farliga halvön Skåne. <i>Åke Landqvist</i>	87
Årsbok om relationerna mellan Finland och Sverige. <i>Claes Wiklund</i>	89
Carl Johan de Geers självbiografi – charmerande och skoningslös. <i>Beate Sydhoff</i>	91
Sammanfattning	93
Tiivistelmä	94

CLAES WIKLUND

TURBULENS I NORDEN 2008

Den 132:a årgången inleder Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri med sitt årligen återkommande temanummer om den politiska och ekonomiska utvecklingen under det gångna året. Tidskriften eftersträvar att ge en, så vitt möjligt, allsidig bild av vad som timat på de politiska arenorna i Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige. För tjugosjätte gången återfinns dessa politiska och ekonomiska översikter samlade i samma tidskriftsnummer.

En höst fylld av ekonomisk och politisk turbulens är det som beskrivs i de fem artiklarna. Särskilt dramatisk var händelseutvecklingen på Island.

Medarbetare i NT:s politiska översiktsnummer

Skrubentaskaran är både erfaren och kunnig. Arne Hardis är sedan många år tillbaka politisk journalist på ansedda danska Weekendavisen. Redaktör Hardis är redan uppe i sin åttonde politiska översikt. Jan-Anders Ekström var länge knuten till finlandssvenska Hufvudstadsbladets redaktion som politisk redaktör. Han arbetar nu som frilansskribent och har med årets bidrag svarat för 14 översikter. Arna Schram, journalist på Viðskiptablaðið, har skrivit den isländska översikten för sjätte gången. Harald Stanghelle är politisk redaktör på norska Aftenposten. Han har signerat sin sjätte norska översikt. Samma antal har Göteborgs-Postens fd andreredaktör Anders Wettergren kommit upp i.

Tecknarstaben har undergått en förändring. Halldór Baldursson har efterträtt Sigmund Jóhannsson som pensionerats från Morgunblaðið. De dramatiska händelserna på Island avspeglar sig tydligt i hans teckningar. Jens Hages alster inflyter i Berlingske Tidende. Wilfred Hildonen medarbetar i Hufvudstadsbladet. Inge Grødum gisslar norska politiker i Aftenposten. Kjell Nilsson-Mäkis teckningar återfinns i Göteborgs-Posten. De fem tecknarnas mycket personliga bilder av vad som tilldragit sig i Norden under förra året lättar upp de annars allvarsamma och faktarika texterna.

Läs, begrunda och le gärna en smula, bästa läsare.

Skiften på partiledarposter

En hel del ommöbleringar har skett inom de politiska partiernas ledningar. I Danmark lämnade den mycket erfarne Bendt Bendtsen efter åtta år ledarskapet inom Det Konservative Folkeparti. Hans efterträdare blev justitieministern Lene Espersen. Partiledarbytet föranledde även en rockad inom regeringen som Bendtsen också lämnade.

I Finland fick Socialdemokraterna se sig om efter en ny partiledare sedan Eero Heinäluoma kastat in handduken då partiet misslyckats i det senaste riksdagsvalet. Striden blev hård mellan veteranen och fd utrikesministern Erkki

Tuomioja och det nya stjärnskottet Jutta Urpilainen. Partiledarstriden utföll till Jutta Urpilainens fördel och Socialdemokraterna i Finland fick därmed sin första kvinnliga partiledare. I och med detta hade fyra av fem Socialdemokratiska partier i Norden kvinnliga partiledare – Helle Thorning-Schmidt i Danmark, Ingibjörg Sólrún Gísladóttir på Island och Mona Sahlin i Sverige.

Isländska Framstegspartiet har på senare tid bytt partiledare uppseendeväckande ofta. Halldór Ásgrímsson lämnade partiledarskapet och regeringen sommaren 2006. Hans efterträdare blev Jón Sigurðsson som dock inte blev långvarig. Guðni Ágústsson valdes till ny partiordförande för att inom en inte alltför lång tid komma att ersättas av Valgerður Sverrisdóttir. Men inte heller hon blev särskilt länge på ordförandeposten. I januari i år valdes stadsplaneraren och programledaren Sigmundur Davíð Gunnlaugsson – ett helt nytt och oskrivet blad i isländsk politik – till ny ledare för Framstegspartiet.

Nyss avgångne statsministern Geir H. Haarde har ställt sin plats som ledare för Självständighetspartiet till förfogande. När detta skrives har någon efterträdare till honom ej hunnit utses. Också de isländska Socialdemokraternas Ingibjörg Sólrún Gísladóttir har meddelat att hon avgår som partiledare p.g.a. sjukdom. Den ekonomiska jordbävningen på Island har skördat betydande politiska offer. Tilläggas kan att f.d. statsministern Davíð Oddsson fått avgå som chef för den isländska centralbanken på grund av den ekonomiska katastrofen.

I Norge lämnade Åslaug Haga ledarskapet inom Senterpartiet. Liv Signe Navarsete heter den nya senterledaren. Allt sammantaget har det blivit fler kvinnliga partiledare i Norden.

Kommunalval i Finland

2008 var ett år nästan fritt från allmänna val i Norden. Det finländska kommunalvalet på hösten blev en framgång för Nationella samlingspartiet som blev största parti. Socialdemokraterna placerade sig på andra plats medan Centerpartiet – trots innehavet av regeringsmakten och statsministerposten – fick nöja sig med tredjeplatsen. Valets överraskning blev Sannfinnarna som hade sin karismatiske ledare Timo Soini att tacka för framgången.

Island håller extra val i slutet av april månad. Då har det förflutit två år sedan det senaste ordinarie valet. De norska väljarna går till val i höst för att utse ett nytt Storting. Till skillnad från i de övriga nordiska länderna är mandatperioden fast i Norge. Nyval förekommer inte där. I Sverige hålls val till riksdagen, landstingen och de 290 kommunerna i september nästa år. I Danmark kan det dröja ända till år 2011 innan nästa folketingsval hålls. På våren samma år hålls, av allt att döma, ordinarie riksdagsval i Finland.

Koalitionsmönster i Norden

I Danmark är blockpolitiken fast cementerad. Koalitionen mellan Det Konservative Folkeparti och Venstre har regerat sedan valet hösten 2001.

Alltmer ihållande rykten gör dock gällande att statsminister Anders Fogh Rasmussen (V) har för avsikt att lämna dansk politik för att bli NATO-chef. Vad det får för politiska konsekvenser är svårt att bedöma i dagsläget. Som tänkbar efterträdare som partiledare för Venstre och som statsminister nämns finansminister Lars Løkke Rasmussen. Blockpolitiken dominerade dansk politik också under de år på 1980- och 90-talen som Poul Schlüter var statsminister. När Schlüter avgick som statsminister i början av 1993, och Socialdemokraten Poul Nyrup Rasmussen tog över statsministersysslan, blev det regeringssamverkan över blockgränsen under en följd av år.

I Finland har av tradition samarbete över den politiska blockgränsen varit mycket vanligt. Fram till valet 2007 satt Socialdemokraterna med i den av Centerpartisten Matti Vanhanen ledda regeringen. Efter valet inträdde i stället Samlingspartiet i regeringen tillsammans med två mindre partier.

Självständighetspartiets Davíð Oddsson började regera ihop med Socialdemokraterna när han tillträdde som statsminister i början av 1990-talet. Sedan följde tre mandatperioder i blockpolitikens tecken. Självständighetspartiet och Framstegspartiet regerade tillsammans i tolv år. Därefter skedde ett brott med blockpolitiken efter 2007 års val. Socialdemokraterna inträdde i regeringen medan Framstegspartiet hamnade i opposition.

I Norge bröt Arbeiderpartiets Jens Stoltenberg med den politiska traditionen när han bildade regering för snart fyra år sedan. Stoltenberg inledde ett regeringssamarbete över den politiska blockgränsen med Senterpartiet och Sosialistisk Venstreparti. Att regera i koalition har inte varit Arbeiderpartiets likör.

I Sverige, slutligen, har något blocköverskridande regerande inte skett sedan 1957, då Socialdemokraterna regerade ihop med Bondeförbundet/Centerpartiet. Blocköverskridande politiska lösningar försökte de Socialdemokratiska statsministrarna Ingvar Carlsson och Göran Persson sig på 1995-98 tillsammans med Centerpartiet. Någon koalition S + C kom dock aldrig till stånd. Det politiska landskapet i Sverige kommer inte att vara sig likt framöver sedan Socialdemokraterna, Miljöpartiet och Vänsterpartiet beslutat sig för att bilda en rödgrön allians inför nästa års val. Det nuvarande sjupartisystemet håller på att ersättas av ett tvåpartisystem eller i varje fall av en blockpolitik som bygger på två fasta regeringskombinationer. Antingen fortsätter den nuvarande borgerliga fyrpartiregeringen eller så efterträds den av en rödgrön trepartiministär.

Slutord

Bendt Bendtsens avgång föranledde byte på ministerposter inom den borgerliga danska regeringen. Den nya konservativa ledaren Lene Espersen lämnade uppdraget som justitieminister för att bli närings- och ekonomiminister.

I Finland fick utrikesminister Ilkka Kanerva avgå på grund av en sms-skandal med erotiska inslag. Ur Samlingspartiets led hämtades hans efterträdare som blev EU-parlamentarikern Alexander Stubb. Det visade sig snabbt vara ett populärt val.

Den ekonomiska omvälvningen på Island skördade helt givet sina politiska offer. Statsminister Geir H. Haarde nödgades avgå och utlysa nyval. Island fick sin första kvinnliga statsminister genom Jóhanna Sigurðardóttir. I koalition med Vänstern-De gröna leder Socialdemokraterna Island fram till valet. De grönas Steingrímur Sigfússon är finansminister medan Socialdemokraten Össur Skarphéðinsson anförtrotts utrikesministerposten.

Partiledarskiftet inom norska Senterpartiet ledde till att Liv Signe Navarsete blev kommunikationsminister medan Åslaug Haga lämnade regeringen. Inom regeringen Reinfeldt skedde inga taburetbyten under förra året. Turbulensen efter försvarsminister Mikael Odenbergs plötsliga avgång förefaller att ha lagt sig.

2008 kommer att gå till historien som det år då ingenting plötsligt var sig likt. Det ekonomiska sammanbrottet på Island föranledde stora lån från Internationella valutafonden och från de nordiska länderna. Sällan eller aldrig har en ekonomisk kris så snabbt och så hårt drabbat ett nordiskt land som Island.

ARNE HARDIS

DEN STORE NEDTUR

Dansk politik 2008

2008 var et elendigt år for statsminister Anders Fogh Rasmussen, som måtte se en serie udefrakommende ulykker vælte ned over regeringen. Forsøget på at afskaffe de danske EU-undtagelser kørte i grøften, udlændingepolitikken blev undermineret af samme EU, og finanskrisen og det økonomiske tilbageslag ramte Danmark og en uforberedt regering med fuld styrke ved årets udgang.

Arne Hardis er politisk redaktør på Weekendavisen i København.

Indtil juni så det faktisk ud, som om Anders Fogh Rasmussen skulle kunne lægge 2008 bag sig som endnu et succesår for regeringskoalitionen, som har haft magten uafbrudt siden efteråret 2001. Regeringen havde stik imod alle forudsigelser klaret sig gennem storkonflikten på det offentlige arbejdsmarked uden skrammer, og Folketinget var så småt ved at indstille sig på et efterår, som skulle stå i EU-folkeafstemningens tegn. Når regeringen havde fået danskernes ja til at rykke Danmark tættere på Unionens kernelande, var det den almindelige forventning, at Fogh ville forsøge at få et topjob i EU og overlade stafetten til sin kronprins, finansminister Lars Løkke Rasmussen. Var den plan lykkedes, ville Fogh have sikret sig en smuk sortie efter syv års som meget succesrig leder af den liberalkonservative regering støttet af Dansk Folkeparti.

Sådan kom det ikke til at gå, og afslutningen på regeringens glade dans på vandet blev Irlands nej til EU's reformtraktat. Som det eneste af Unionens folk fik irerne lov til at stemme om traktaten – som i en lidt anden udgave jo allerede var blevet forkastet én gang af franskmændene og hollænderne – og irerne kvitterede for det enestående tilbud ved som bekendt at stemme nej. Så var der pludselig ikke nogen ny EU-traktat og ikke noget for danskerne at stemme om heller: Det ville være absurd at ophæve de danske forbehold, hvis ikke det stod klart, hvilken traktat man skulle opgive sine reservationer over for. Folkeafstemningen er derfor udskudt på ubestemt tid – man gætter på, at det tidligst kan blive i starten af 2010, men først skal irerne altså prøve en gang til. Op ad bakke bliver det nok under alle omstændigheder – eksempelvis er tilslutningen til euroen i Danmark trods finanskrisen den laveste i mange år.

Allerede før det irske benspænd havde regeringen været plaget af en lille, ubehagelig sag, som først ikke synede af noget, men siden skulle vokse

sig større og i dag er et alvorligt problem for Venstre. Sagen handlede om finansminister Lars Løkke Rasmussen, som på sine tidligere politiske poster som sundhedsminister og før det som amtsborgmester i Nordsjælland havde demonstreret manglende talent for at have tilstrækkelig orden i sine bilag. Selve det beløb, uregelmæssighederne omhandlede, var ikke stort, og Løkke Rasmussen forsøgte at lægge låg på sagen ved at betale et større beløb tilbage til velgørende formål. Men skaden var større end som så. Pressens meget nøje-regnende gennemgang af Løkke Rasmussens forbrug af kaffe, fadøl og hotelophold efterlod indtrykket af et noget hektisk ministerielt liv og gav befolkningens tillid til Venstremanden et knæk, som han langt fra har overvundet.

Sagen blev formentlig også større, end den ellers ville være blevet, fordi så mange regnede med, at Løkke Rasmussen snart skulle overtage Statsministeriet. Den slags gør pressens og oppositionens nidkærhed voldsommere. Socialdemokratiet udnævnte således til lejligheden en bilagsordfører, som havde fast arbejde med at stille spørgsmål til Løkke Rasmussens talent for at skelne privat forbrug fra regninger, som skulle betales af det offentlige som led i hans udøvelse af sit embede. Bedre blev det ikke af, at Løkke Rasmussen ikke følte sig bakket tilstrækkelig op af sine partifæller i de kritiske forårsuger, da stormen rasede.

Velkommen til Danmark

Mens Løkke Rasmussen-sagen først og fremmest var et problem for Venstre, dukkede midt i sommerferien en sag op, som langt mere dramatisk påvirkede hele sammenhængskraften i regeringen. Den borgerlige avis Berlingske Tidende afslørede, at der var rod i administrationen af Udlændingesservice – den instans under Integrationsministeriet, som blandt andet forvalter det stramme danske udlændingepolitik.

Afsløringen viste for det første, at Udlændingesservice ikke tilstrækkelig præcist informerede udlændinge om, hvor længe de skulle bo og arbejde i et andet EU-land for at sikre sig adgang til familiesammenføring i Danmark. Essensen af sagen var, at det kun koster et ganske kort ophold eksempelvis i Sverige for at smyge sig under den ellers så fast nedlukkede danske grænsebom. Det var ikke en oplysning, udlændingemyndighederne havde reklameret med. Oplysningen var naturligvis godt nyt for dem, der gerne ville familiesammenføres i Danmark, men dårligt nyt for regeringslejligheden, som holdes sammen af enigheden om at begrænse tilstrømningen af udlændinge gennem familiesammenføring. En stribe domme ved EF-domstolen gjorde det klart, at den politik ikke lader sig opretholde – og formentlig gennem en årrække kun har virket efter hensigten, fordi folk ikke har været klar over, hvor lidt der skal til at undgå 24-årsreglen og tilknytningskravet.

Fogh Rasmussen forsøgte at nedtone problemet, da han kom tilbage fra som-

*Op ad bakke. De seneste meningsmålinger er hårde ved statsministeren.
Tegning: Jens Hage*

merferie, men mod sædvane kunne han denne gang ikke styre medierne. For Dansk Folkeparti var det nødvendigt at reagere skarpt – udlændingepolitikken er fortsat partiets raison d’être – og reaktionen fra partiet blev en trussel om at blokere efterårets finanslovsforhandlinger, indtil regeringen havde sikret den stramme udlændingepolitik på trods af EU’s regler. Den sikring kunne Fogh Rasmussen ikke levere – blandt andet fordi den danske regering selv har været med til at vedtage det EU-direktiv, som underminerer den danske udlændingepolitik. I stedet blev det til nogle løfter om at arbejde for en ændring af hele Unionens politik på udlændingeområdet – noget, der kan have lange udsigter – tilsat en række hjemlige stramninger, som kun indirekte har noget med tilstrømningen af fremmede at gøre. I dette forløb spillede integrationsminister Birthe Rønn Hornbech en uheldig rolle. Venstrekvinden var indsat på posten for at give udlændingepolitikken et mere menneskeligt ansigt – det var et af det kuldsejlede parti Ny Alliances fingeraftryk på danmarkshistorien – men Rønn Hornbech gjorde sig især bemærket med en serie slagsmål med medierne, der gerne ville vide, hvordan regeringen ville håndtere denne krise.

Aftalen mellem regeringen og Dansk Folkeparti, som skulle eliminere EU's underminering af den danske udlændingepolitik, havde sin egen logik: Når det er sværere at forhindre, at folk kommer til Danmark, skal der til gengæld gøres en endnu større indsats for at integrere dem (det er den venligt formulerede version) eller for at gøre det mindre attraktivt overhovedet at være her og lettere at smide de nye danskere ud igen (som det ville hedde i den mere uvenlige udgave). Adgangen til at få kontanthjælp strammes – i stedet for at præstere 300 timers arbejde på to år skal ægtepar på kontanthjælp fremover præstere 450 timers arbejde for ikke at få den offentlige ydelse kraftigt beskåret. Samtidig bliver det sværere at få statsborgerskab; den indfødsretsprøve, som er forudsætningen for at blive dansk statsborger, skal bestås med bedre resultat og klares på kortere tid. Som bekendt er det kun ikke-statsborgere, der kan udvises efter grov kriminalitet.

Aftalen var nok til at få Dansk Folkeparti formildet, og finansloven for 2009 blev vanen tro vedtaget af den borgerligt-liberale regering med Dansk Folkepartis stemmer. Med i finansloven var også Ny Alliance, Naser Khaders parti, som i løbet af 2008 skiftede navn og identitet til Liberal Alliance, uden at det fik vælgerne til at fylkes om partiet, som blev født i en brusende forventning om succes i maj 2007.

Dagpenge, krise og skat

Udlændingesagen var ikke det sidste problem, der ramte regeringen i 2008. I fraværet af en folkeafstemning om et eller flere af de danske EU-forbehold besluttede regeringen at forsøge sig med en reform af dagpengesystemet. Det politiske klima skulle være gunstigt: Den danske ledighed var gennem 2008 faldet til under 50.000 – tættere på fuld beskæftigelse kommer man næppe – så en planlagt forkortelse af dagpengeperioden fra fire til to eller to et halvt år ville ikke berøre særlig mange ledige. Samtidig er en reform, som kan skaffe mere arbejdskraft til arbejdsmarkedet, sagligt set påtrængende; i de kommende år går meget store årgange på pension og efterløn, og der er udsigt til en strukturel mangel på ledige hænder – også til den velfærdssektor, som alle partier er optaget af at gøre større.

Statsministeren troede så meget på en dagpengereform, at han proklamerede den ved Folketingets åbning i starten af oktober, men mens regeringen lagde sine planer, sprang finanskrisen over Atlanten og blev til en egentlig økonomisk krise. Mindre, meget risikovillige pengeinstitutter kollapsede, og regeringen måtte – sammen med hovedparten af oppositionen – vedtage en bankpakke for at sikre danskernes tillid til bankerne. Selv om ledigheden først begyndte at stige ved årets udgang, var det mere anstrengte økonomiske klima og bulletinerne om en forestående økonomisk nedtur nok til, at det mislykkedes fuldstændig for Lars Løkke Rasmussen at få dagpengereformen

Bankkrisen er for alvorlig til at blive gjort til genstand for partipolitisk strid – siger finansminister Lars Løkke Rasmussen. Tegning: Jens Hage

i hus. Den politiske mekanisme er ret enkel: Hvis Socialdemokratiet ikke vil være med, er Dansk Folkeparti ikke meget for at gennemføre tiltag, som går ud over den danske velfærd, og Socialdemokratiet ville hellere bekæmpe den ledighed, der var på vej, end sikre tilstrækkelig arbejdskraft til den dag, den økonomiske krise er overstået.

Det begyndte at ligne et mønster for regeringen: EU-forbehold skulle afskaffes, men blev det ikke. Dagpengesystemet skulle reformeres, men blev det ikke. Det lagde ekstra pres på regeringen for at skaffe succes for den skattereform, statsministeren proklamerede at ville gennemføre, så snart valgsejren i november 2007 var i hus. Forhandlinger om skattereformen gik først i gang i starten af 2009 – og det skete til akkompagnement af beskyldninger for løftebrud. Fogh Rasmussen havde i valgkampen ikke med et ord nævnt, at han ville forsøge en skatteomlægning, som nedsatte beskatningen af arbejdsindkomst. Tværtimod havde han advaret om, at oppositionslederen,

socialdemokraten Helle Thorning-Schmidt, ville angribe skattestoppet og nedsætte en skattekommission. Det blev i stedet Fogh selv, der nedsatte kommissionen – i øvrigt med en tidligere socialdemokratisk skatteminister, Carsten Koch, i spidsen.

Bestræbelsen på at få skattereformen vedtaget er et varsel om, at Fogh Rasmussens meget stramt styrede kontraktspolitik med vælgerne er ved at være ved vejs ende. Det har været et af hans stærkeste kort, at han lovede vælgerne en politisk kontrakt, hvis de sikrede ham magten ved valgene. Hovedelementerne i kontrakten har været, at der ikke skete overraskelser i løbet af en valgperiode, specielt hvad angår skat og udlændinge. I 2008 blev det klart, at EU og ikke regeringen har fat i den lange ende, når det gælder udlændinge. Samtidig opsagde regeringen selv kontrakten med vælgerne om skattestoppet – dog med den erklærede hensigt, at skattestoppet skulle sættes i værk igen, så snart en skattereform var vedtaget.

Søvndals forvandling

Endnu et par forhold var med til at gøre 2008 mindre morsomt for regeringen. Det ene angår udviklingen i oppositionen. Selv om det går uendelig langsomt, er der sket en langsom nedslidning i regeringens popularitet. Regeringen kan trøste sig med, at det trods alt ikke er gået værre, det politiske år taget i betragtning, men der er sket forskydninger i oppositionsblokken, som nok bekymrer dens strateger.

Bekymringen gælder ikke så meget Helle Thorning-Schmidt, Socialdemokratiets leder, som fortsat har svært ved at tiltrække mere end 25 procent af vælgerne. Til gengæld sker der en meget tydelig socialdemokratisering af den samlede opposition. Socialistisk Folkeparti (SF), som under Villy Søvndal fik et fantastisk valg i 2007 med en fordobling af mandattallet, fortsætter med at erobre nye vælgere ifølge samtlige meningsmålinger gennem 2008.

Recepten er en meget populær og dynamisk partileder i skikkelse af Villy Søvndal kombineret med en meget målrettet ændring af SFs politik. I udlændingepolitikken har man lagt sig tæt op ad Socialdemokraterne (som har lagt sig tæt op ad regeringen), og i den økonomiske politik har man demonstreret en uhørt ansvarlighed: SF var ikke med i den første bankpakke fra efteråret 2008, men lykkedes at blive forligspartner i den næste fra januar 2009. Man sparkede døren til forhandlingslokalet ind med en trussel om end ikke at ville overveje at hjælpe Fogh med en kommende folkeafstemning om tilslutning til euroen. Samtidig har SF stemt for den borgerlige regerings finanslov – symbolpolitik, javist, men vigtig symbolpolitik. Hele forvandlingen kulminerede med, at Socialdemokratiet og SF i starten af 2009 gik samlet til forhandlingerne om en skattereform med løfte om, at de om nødvendigt også vil forlade dem samlet.

Resultatet af denne forvandling er som nævnt en socialdemokratisering af oppositionen, idet Socialdemokratiet og SF tilsammen scorer 40-45 procent af stemmerne i meningsmålingerne. SFs nye kurs har hverken gjort det nemmere for Enhedslisten eller for De Radikale (oppositionens to øvrige partier) at komme i kontakt med større vælgergrupper. I begge tilfælde er det ret bemærkelsesværdigt.

Enhedslisten, som ligger placeret på yderste venstrefløj, burde profitere af SFs højredrejning – ikke mindst i en tid, hvor den ellers så unisont besungne kapitalisme har haft det mindre godt. Partiet ligger ikke desto mindre placeret lige omkring spærregrensen på to procent. De Radikale, som efterhånden er ene om at advokere for en lempelig udlændingepolitik, har trods dygtigt arbejde i forbindelse med regeringens ovenomtalte udlændingeproblemer snarere tabt end vundet vælgere; i de fleste meningsmålinger ligger partiet på omkring 4-5 procent af vælgerne.

For Socialdemokratiets drømme om at slå regeringen ved næste valg er det en blandet fornøjelse at iagttage De Radikales misère. På den ene side må det ærgre partiets strateger, at den radikale leder, Margrethe Vestager, ikke appellerer til borgerlige vælgere overhovedet. På den anden side gør fraværet af en stærk radikal røst det lettere for Helle Thorning-Schmidt at overbevise vælgerne om, at hun mener den erklærede skrappe udlændingepolitik alvorligt; Vestager er der ikke mange, der lytter til, og Villy Søvndal har valgt at tie stille.

Konservativt lederskifte

2008 bød også på et lederskifte i det mindre regeringsparti, Det Konservative Folkeparti. Bendt Bendtsen, som har ledet partiet siden 2000, forlod posten i oktober til fordel for justitsminister Lene Espersen, som også blev ny erhvervs- og økonomiminister efter Bendtsen.

Bendtsens præstation har først og fremmest været at skaffe ro og stabilitet i partiet, der var ved at smelte ned i slutningen af 1990'erne på grund af meget uforsonlige magtkampe mellem to stridende fløje. Bendtsen har så afgjort været lillebror i forholdet til Anders Fogh Rasmussen (der da også altid har været glad for makkerskabet med Bendtsen), og han lykkedes aldrig at gengive partiet storheden under forgængeren Poul Schlüter, som var statsminister 1982-93. Ganske karakteristisk erhvervede han sig øgenavnet "Mr. Ti Procent" med henvisning til partiets meget fastlåste meningsmålinger.

Lederskiftet var ganske vellykket, om end den indledende begejstring for Lene Espersens bramfri og meget pressebevidste lederskab er brusset noget af efter de første måneder. Espersens rival til lederposten, den socialkonservative klimaminister Connie Hedegaard, accepterede Espersens kåring som ny leder mod eget avancement på de indre regeringslinjer og løfte om yderligere for-

fremmelse senere. Den tredje stærke konservative i geledet umiddelbart efter Bendtsen, kulturminister Brian Mikkelsen, oplevede selv et avancement, idet han overtog Espersens post som justitsminister. Også det var måske heldigt for Espersen: En politireform, hun havde stået i spidsen for, viste sig at være en eklatant fiasko, men det bliver nu op til efterfølgeren i embedet, Brian Mikkelsen, at skaffe de ønskede flere betjente på gaden.

Bendtsen selv skal i stedet være De Konservatives spidskandidat ved sommerens valg til Europa-Parlamentet. Her har han udsigt til pæn succes, idet ingen af de andre partier stiller med meget tunge kandidater.

JAN-ANDERS EKSTRÖM

SEX, POPULISM OCH HÖGERSVÄNG

Finland år 2008

2008 blev såtillvida ett högst märkligt år i Finland att den offentliga debatten till stora delar dominerades av sexrelaterade skandaler och incidenter i ledande politiska kretsar. Den internationella ekonomiska krisen nådde med växande styrka Finland först i slutet av året.

Politiskt registrerade höstens kommunalval nya förändringar i det finländska opinionsläget. Skribenten är tidigare långvarig politisk redaktör vid Hufvudstadsbladet och tidigare korrespondent i Finland för Svenska Dagbladet och Aftenposten.

Sexskandalernas år 2008 inleddes med att en enkät inom riksdagen avslöjade att nästan en tredjedel av husets kvinnliga anställda har upplevt att de blivit sexuellt trakasserade på sin arbetsplats. Några av de mest paranta kvinnliga riksdagsledamöterna bekräftade att också de någon gång fått ”osaklig” uppmärksamhet från män inom huset.

Några veckor efter dessa avslöjanden gick *Helsingin Sanomat* – landets största dagstidning – ut med en artikel i vilken sju manliga riksdagsmän från tre av de största partierna med namns nämnande utpekades som skyldiga till sexuellt färgade trakasserier. Var tidningen hämtat sina uppgifter avslöjades inte. Uppgiftslämnarna ville tydligen inte framträda offentligt.

Samtliga utpekade protesterade mot anklagelserna. Några av dem medgav att de ibland använder ett ganska färgstarkt språk, men ingenting mer. Flera av dem anmälde *Helsingin Sanomat* för Opinionsnämnden för massmedier, mediebranschens eget etiska övervakningsorgan, och två vände sig direkt till polisen.

I slutet av mars fällde opinionsnämnden efter omröstning *Helsingin Sanomat* för att tidningen med användande av anonyma källor hade utpekat riksdagsmän som sextrakasserare. Beträffande en av de utpekade riksdagsmännen fick tidningen godkänt. Riksdagsmannen i fråga ansågs ha bekräftat *Helsingin Sanomats* uppgifter genom sina egna uttalanden. Polisanmälningarna resulterade sent på hösten i att ärendet gick vidare till åklagarmyndigheterna för åtalsprövning. Inom riksdagen försökte man skapa ett system med ett nät av personer inom samtliga riksdagsgrupper som eventuellt trakasserade skall kunna vända sig till.

Statsministern i rätten

I februari framträdde statsminister Matti Vanhanen i Helsingfors tingsätt då rätten behandlade det av honom själv initierade åtalet mot förra flickvännen Susan Ruusunen och hennes förläggare med anledning av många intima avslöjanden i boken *Pääministerin morsian* (Statsministerns fästmö). Åklagaren yrkade på bötesstraff för Ruusunen och förläggaren. Ruusunen verkade ångerköpt och bedyrade att avsikten med boken aldrig varit att såra Vanhanen. Statsministern å sin sida vidhöll att också en person i hans position måste ha rätt till ett privatliv utanför offentlighetens ljus.

Men i början av mars friade tingsrätten Ruusunen och förläggaren. Det skedde efter en omröstning där rösterna föll 2-2, varvid den lindrigare ståndpunkten avgjorde. Vanhanen överklagade utslaget till den del det gäller förläggaren till hovrätten, som emellertid kommer att behandla också Ruusunens andel, eftersom även åklagaren stannade för att överklaga. Hovrätten hade ännu inte i slutet av året upptagit ärendet till behandling.

Den frånskilda statsministerns privatliv fortsatte att vara en stor sak i massmedierna. I mars framträdde han nämligen med en ny flickvän på den finländska skivbranschens så kallade Emmagala. Flickvännen heter Sirkka Mertala och hon är avdelningschef på ett försäkringsbolag. Snart fick hon åka med på en del av Vanhanens utrikesresor och var därmed alltså i högsta grad etablerad som statsministerns livskamrat.

Utrikesministern byttes ut

Då Nationella samlingspartiet – moderaterna – efter riksdagsvalet i mars 2007 återinträdde i regeringen var valet av veteranpolitikern Ilkka Kanerva,

För många sms-meddelanden blev till slut utrikesminister Ilkka Kanervas fall.

Teckning:
Wilfred Hildonen

nu 61, till utrikesminister ett av de mest uppmärksammade ministervalen. Kvinnokarlen Kanerva hade under tidigare år ett par gånger fått tvivelaktig publicitet för att ha närmat sig vackra damer med sms-meddelanden, men han har alltid varit utrikespolitiskt intresserad och han skötte det nya uppdraget med påtaglig entusiasm och på ett sätt som vann uppskattning.

Men så hände det igen. I mars framträdde ”erotiska dansösen” Johanna Tukiainen i tidskriften *Hymy* med beskedet att hon mottagit många erotiskt antydande sms-meddelanden från utrikesminister Kanerva. Det blev en stor sak i medierna, som bland annat samlade in starkt kritiska kommentarer om Kanerva bland de kvinnliga riksdagsledamöterna. Kanerva själv försökte vifta bort hela saken med beskedet att det ”inte handlade om något djupare relationsdrama”. Kontakten hade aldrig lett till någonting konkret. Och till en början slöt både hans eget partis ledning och riksdagsgrupp samt regeringen upp bakom honom.

Men sedan kom det ut att dansösen Tukiainen sparat upp till 200 sms-meddelanden från Kanerva och att hon sålt en del av dem till tidningen *Hymy*, som planerade att publicera ett urval i sitt aprilnummer. Tukiainen försökte via domstol stoppa publiceringen, men fick tummen ned och därmed var det upplagt för en ytterligare förvärrad skandal. Kanerva vände sig till partiet, riksdagsgruppen och folket och bad om ursäkt för sitt agerande, men det hade ingen nämnvärt lugnande effekt.

I *Hymy* kunde man sedan läsa bland annat att Kanerva undrat om Johanna Tukiainen ”ville göra det på någon spännande plats”. Efter det började man i massmedierna spekulera om utrikesministerns snara avgång, men själv förklarade han konsekvent att han inte ämnade avgå. Hans uppfattning var att massmedierna blåst upp en obetydlig sak på ett helt orimligt sätt. Men den 2 april kallade Samlingspartiets ordförande finansminister Jyrki Katainen till presskonferens. Det var en uppenbart skakad Katainen som med tårar i ögonen meddelade att Ilkka Kanerva förverkat förtroendet med anledning av sms-härvan och att han därför inte kunde sitta kvar som utrikesminister. Det handlade om ”bristande omdöme i privatlivet”, någonting som Kanerva uttryckligen hade lovat Katainen att det inte skulle upprepas om han fick bli utrikesminister.

Till ny utrikesminister hade Katainen värvat den mycket språkkunnige 40-årige EU-parlamentarikern Alexander Stubb, som snabbt skulle visa sig vara en succé på utrikesministerposten. I slutet av året nämndes han redan som en möjlig presidentkandidat längre fram.

Ilkka Kanerva drog sig tillbaka utan kommentarer till att börja med. Senare vidhöll han att han blivit orättvist behandlad. Hela affären hade till exempel startats till följd av ett brott mot brevhemligheten, tyckte han. Dessutom fanns det ju exempel på liknande eller t.o.m. värre fall då toppolitiker inte tvingats avgå. USA:s president Bill Clinton framom andra.

Kalabalik kring valpengar

Det enda som under det första halvåret kunde tävla med sexaffärerna i den offentliga debatten var en snabbt växande skandal kring kandidatfinansieringen i riksdagsvalet år 2007. Stenen sattes i rullning av centergruppens ordförande i riksdagen Timo Kalli, som offentligt bekände att han brutit mot lagen om valfinansiering. Den förutsatte ju att varje enskild kandidat offentligt deklarerar varje enskilt bidrag till valkassan som överstiger 1 700 euro. Kalli hade låtit bli att göra det för att lagen inte stadgade om något straff för dem som bryter mot det här påbudet.

Massmedierna tog ovanligt resolut tag i saken och det visade sig raskt att väldigt många av de invalda riksdagsmännen hade lämnat bristfälliga redogörelser om sin valfinansiering till justitieministeriet. Minst lika anmärkningsvärt var att en grupp affärsmän via en särskild för ändamålet grundad förening gett betydande valbidrag åt flera kända kandidater i så gott som enbart de borgerliga partierna. Också Centerns ordförande, statsminister Matti Vanhanen hade fått motta pengar från de här affärsmännen av vilka en samtidigt sökte statligt stöd för ett större affärsprojekt. Vanhanen förklarade att han inte visste vilka enskilda personer som stött honom inför riksdagsvalet, men det hade ingen nämnvärt lugnande effekt på debatten. Kritiken mot Centern ökades av att en av tjänstemännen på Centerns partikansli aktivt hade medverkat i affärsmännens stödförening.

Avslöjandena och debatten kring dem fick sådana proportioner att partiledarna började befara att skandalen helt skulle rasera medborgarnas förtroende för det politiska systemet. Krismöten hölls och resultatet var att man gemensamt beslöt skärpa lagstiftningen om valfinansieringen. Det beslöts bland annat att kandidaterna redan i höstens kommunalval måste offentliggöra varje enskilt valbidrag som överstiger 1 000 euro. En arbetsgrupp gavs i uppdrag att se över valfinansieringslagen.

Urpilainen tog över i sdp

I Socialdemokratiska partiet (sdp) meddelade partiordförande Eero Heinäluoma i februari efter lång begrundan att han avgår som partiledare under den nära förestående partikongressen. Med det tog han personligen på sig ansvaret för att sdp förlorat andraplatsen bland de största partierna till Samlingspartiet i riksdagsvalet 2007 och med det fallit ur regeringen.

I det skedet hade redan förre långvarige utrikesministern Erkki Tuomioja meddelat att han kandiderar för partiledarposten. När Heinäluoma gett sitt besked växte antalet hugade ordförandekandidater raskt till hela nio, bland dem fyra kvinnliga riksdagsledamöter. Mycket talade för att det kanske äntligen var dags att ge det gamla Socialdemokratiska partiet en relativt ung kvinnlig ordförande. Småningom visade det sig att 32-åriga tidigare läraren

Jutta Urpilainen från staden Karleby samlade mest sympatier. Mot sig på den manliga sidan hade hon närmast veteranen Erkki Tuomioja, som emellertid den här gången allt tydligare hade inte bara sin vänstersocialistiska framtoning utan också sin ålder – 62 år – mot sig.

På partikongressen i Tavastehus i juni erövrade Urpilainen sedan partiledarposten med 218 röster mot 132 för Tuomioja i den avgörande omröstningen. Urpilainen meddelade i sitt första linjetal att hon som partiledare vill ”förverkliga människornas drömmar”.

Centerns partistämman återvalde, formellt enhälligt, statsminister Matti Vanhanen till partiledare trots ett allt tydligare missnöje med honom. Centern lyckades med knapp nöd bevara sin position som landets största parti i riksdagsvalet 2007, men partiet hade ändå tappat terräng på ett ganska illavarslande sätt. Till partisekreterare omvalde partistämman med stor majoritet Jarmo Korhonen, som fått mycket kritik för sin (o)vana att allt som oftast göra politiska utspel utan att först förankra dem hos partiledaren Vanhanen.

Samlingspartiet störst

I oktober gick finländarna igen till valurnorna då kommunalval förrättades. Kommunalvalen påverkar inte direkt de rikspolitiska constellationerna, men mäter ändå förändringarna i opinionsläget. Höstens val bekräftade tendensen från riksdagsvalet i mars 2007. Nationella samlingspartiet fortsatte sin frammarsch och avancerade nu till landets största parti med 23,4 procent av rösterna. I kommunalvalet år 2004 fick partiet 21,8 procent av rösterna och i riksdagsvalet 2007 22,3 procent.

Centern, som i riksdagsvalet med minsta möjliga marginal behöll positionen som landets största parti, gjorde igen ett dåligt val och blev nu med 20,7 procent av rösterna bara trea bland de största partierna. Socialdemokraterna tog knappt andraplatsen med 21,2 procent av rösterna.

Statsministerpartiet Centern har nu gjort fyra dåliga val i rad. Partiet tappade i kommunalvalet totalt 31 000 röster i sina gamla starka stödområden i mellersta och norra Finland. Till en del var det säkert en konsekvens av det missnöje med regeringen som kom till uttryck då flera pappersfabriker lades ner år 2007.

Statsminister Matti Vanhanen och regeringen i övrigt anklagades då ute på Centerns partifält för att inte ha gjort tillräckligt för att förhindra nedläggningarna. Valnederlaget utlöste nu bland annat krav på personbyten i Centerns ministergrupp, men statsministern vägrade att lyssna på det örat. Vanhanen har tidigare sagt att han vill sitta kvar som statsminister ända till år 2015, men oddsen för det är allt annat än goda i dagen läge. Många tror att miljöminister Paula Lehtomäki relativt snart kommer att ta över partiordförandeskapet och kanske också statsministerposten.

För nya sdp-ledaren Jutta Urpilainen blev kommunalvalet ingen större framgång trots att partiet igen blev näststörst. Det eftersträfvade stora lyftet uteblev. Den ganska flummiga satsningen på löften om att förverkliga folks drömmar fick hård kritik särskilt från kretsen kring Erkki Tuomioja. Många tyckte också att Urpilainen varit alltför osynlig och försiktig. Då hon sent på hösten lät sig fotograferas som blond vamp iklädd bland annat nätstrumpor i en eftermiddagstidning väckte också det kritik.

Opinionsmätningarna efter kommunalvalet utvisade sedan att Samlingspartiet fortsatte att växa. Förslaget till sdp och Centern blev allt större. Mycket tyder på att Samlingspartiets ordförande finansminister Jyrki Katainen blir statsminister efter riksdagsvalet år 2011.

Populistisk våg

Kommunalvalets relativt sett största valsegrare var emellertid inte Samlingspartiet utan det lilla populistiska och EU-kritiska Sannfinska partiet och dess folkliga och färgstarke ledare Timo Soini. Sannfinnarna ökade från bara 0,9 procent i kommunalvalet 2004 till hela 5,4 procent. Det bar uppåt redan i riksdagsvalet 2007. Röstandelen blev då 4,1 procent.

Sannfinnarna är politiska arvtagare till legendariske Veikko Vennamos Landsbygdsparti från 1970- och 80-talen. Det gick länge trögt för dem trots att partiledaren Timo Soini tillämpade en mycket vennamolik retorik. Något av ett genombrott skedde i presidentvalet år 2006 där Soini fick 3,4 procent av rösterna.

I det här kommunalvalet passerade Soinis parti såväl Svenska folkpartiet som Kristdemokraterna. Sfp nådde bara upp till 4,7 och Kd till 4,2 procent av

*I kommunalvalet
gick Timo Soinis
parti förbi många
av de andra mindre
partierna.*

Teckning: Wilfred
Hildonen

rösterna. I opinionsmätningarna mot slutet av året närmade sig Sannfinnarna redan Vänsterförbundet och De gröna, som fick 8,8 resp. 8,9 procent av rösterna i kommunalvalet.

Sannfinnarnas framgång skedde troligen främst på Centerns och Socialdemokraternas bekostnad. Bland de invalda Sannfinnarna finns det också element som representerar en ganska starkt utlänningsfientlig attityd. Soini själv är väl inte rabiatt utlänningsfientlig, men han vägrade att ta avstånd från sina mest militanta partifränders uttalanden.

Presidentmakten ifrågasätts

Den politiska debatten under år 2008 aktualiserade åter frågan om hur mycket makt republikens president bör ha i framtiden. Tydliga strävanden att än en gång radikalt minska maktbefogenheterna kom till uttryck.

Presidentens makt har redan tidigare beskrivits kännbart i anslutning till att grundlagen reformerats. Bland annat har presidenten förlorat sitt direkta inflytande över regeringsbildningen. Också utnämningssrätten har beskrivits. Men presidenten leder fortfarande utrikespolitiken, om ock numera ”i samverkan med regeringen”. Det har gett presidenten rätt att delta i EU:s toppmöten till den del beslutsfattandet där gäller relationerna till utomstående länder.

Det nyaste under år 2008 var att såväl Samlingspartiet som De gröna uttalade sig för att presidenten borde fråntas också de utrikespolitiska maktbefogenheterna, som därmed helt skulle överföras till regeringen. Centern vill ”parlamentarisera” presidentmakten, men säger ännu inte exakt hur det borde ske. Socialdemokraterna tog ännu inte ställning, vilket kan ha samband bland annat med att president Tarja Halonen offentligt protesterat mot all ytterligare beskärning av presidentmakten. Halonen får i den här frågan stöd särskilt av de populistiska Sannfinnarna och av en folkopinion som till ca 60 procent vill bibehålla en stark presidentmakt. Frågan kommer närmast upp till diskussion i en parlamentariskt sammansatt arbetsgrupp, som skall bereda nästa översyn av grundlagen. Det återstår att se hur långt reformkraven sist och slutligen bär. Grundlagsändringar förutsätter ett mycket brett politiskt samförstånd för att alls kunna genomföras.

Stagnerande ekonomi

Ekonomiskt var det mesta fortfarande i slutet av sommaren i stort sett som vanligt i Finland. Regeringen Vanhanen utformade i slutet av augusti ett budgetförslag för år 2009, som bland annat innebar skattesänkningar på 1,0-1,4 procent för löntagarna – mer åt personer med små eller medelstora inkomster – sänkt matmoms – från 17 till 12 procent – och starkt förbättrade möjligheter för medborgarna att göra skatteavdrag för ”hushållsnära tjänster”.

När den stora internationella ekonomiska krisen sedan någon månad senare

var ett faktum hoppades man först inom regeringen att återverkningarna för Finland skulle bli relativt lindriga. Finland har ju på senare tid varit en av de starkaste ekonomierna inom EU. Man signalerade till exempel först en viss ovilja att höja skyddet för medborgarnas bankdepositioner. Men det visade sig snart att det här var en ohållbar inställning.

De dåliga nyheterna började i september med ytterligare ett par nedläggningar inom pappersindustrin och accelererade sedan alldeles mot slutet av året med allt mera omfattande permitteringar och uppsägningar inom många branscher. Det blev uppenbart att arbetslösheten snabbt skulle komma att öka, kanske till och med explosionsartat.

Men arbetslöshetssiffrorna för december reflekterade ännu alls inte denna utveckling. Arbetslöshetsgraden var enligt statistikcentralen 6,1 procent mot 6,0 procent i november. Besked om omfattande permitteringar och uppsägningar dominerade trots det nyhetssändningarna under de sista dagarna av år 2008. Antalet permitterade som anmält sig till Arbetskraftsbyråerna var alldeles i slutet av året 23 700, 14 200 fler än vid motsvarande tidpunkt året innan. Bedömningarna i slutet av året var att särskilt antalet permitteringar skulle öka snabbt i början av år 2009 och att arbetslöshetsgraden skulle stiga till 8-10 procent under de närmaste åren.

Finansministeriet och Finlands Bank skrev på hösten undan för undan ner sina prognoser beträffande den ekonomiska tillväxten i Finland år 2008. Centralbanken antog alldeles i slutet av året att tillväxten skulle stanna vid 1,5 procent på årsnivå mot över 4 procent året innan. Och för 2009 förutspådde man att BNP minskar med 0,5 procent. Finansministeriet ville i slutet av året inte göra några bedömningar alls beträffande år 2009. Situationen var så oviss.

Inom banksektorn i Finland var det bara de isländska bankernas filialer som synligt råkat illa ut till följd av den internationella krisen. De övriga bankerna behövde i varje fall inte ännu något stöd från statsmakten.

Oppositionen kritiserade i slutet av året hårt regeringen Vanhanen för att den inte vidtagit tillräckligt resoluta åtgärder till stöd för sysselsättningen. Det förekom också åsikter om att skattelättnaderna borde återtgas. Regeringen höll emellertid fast vid skattelättnaderna med motiveringen att de var att betrakta som behövlig ekonomisk stimulans i den rådande situationen. Ett större åtgärds paket mot krisen utlovades emellertid i februari 2009. Avsikten skulle närmast vara att stärka och säkra bankernas möjligheter att finansiera företagsverksamheten.

ARNA SCHRAM
POLITIK PÅ ISLAND 2008

Det är knappast någon överdrift att påstå att 2008 blev islänningarnas "annus horribilis". Det finansiella systemet föll ihop på en vecka och som en följd därav knakade det i många av samhällets fogar – bland annat regeringens. Konkurserna duggade tätt, arbetslöshet var att vänta. Pensionärer förlorade sina livsbesparingar och ungdomar riskerade att bli av med sina bostäder. Ovanpå allt detta kom en förnedring på den internationella arenan.

Arna Schram, journalist vid *Viðskiptablaðið* (Handelstidningen), redogör här för turerna i krisen – som långt ifrån är över när detta publiceras.

Maktbråk i Reykjavik

Kommunalpolitiken i Reykjavik försåg massmedia med gott om material under årets första månader, där rådde minsann ingen stiltje – lika lite som året innan. Det kom regelbundna rapporter om maktkamp och spel i kulisserna och det är betecknande att nycklarna till borgmästarens kontor bytte hand två gånger under året. Å Självständighetspartiets och F-listans vägnar tog Ólafur F. Magnússon i januari emot dem av Dagur B. Eggertsson, Socialdemokratiska alliansen, och Självständighetspartiets Hanna Birna Kristjánsdóttir fick dem av Ólafur F. i augusti å Självständighetspartiets och Framstegspartiets vägnar. Hanna Birna är därmed den fjärde borgmästaren under mandatperioden av vilken det återstår drygt ett år när detta skrivs.

Det var Självständighetspartiet som bröt samarbetet med Ólafur F. i augusti 2008 med förklaringen att det handlade om en förtroendeklyfta. I själva verket var det uppenbart för alla att samarbetet inte gick friktionsfritt mellan Självständighetspartiet, som hade sju mandat i stadsfullmäktige, och Ólafur F. som innehade det enda mandatet för sitt parti. Diverse tvistefrågor kom emellanåt upp till ytan och dessutom verkade Självständighetspartiets företrädare tycka att Ólafur F. var alltför maktlysten. Han hade börjat fatta beslut utan att diskutera dem med samarbetspartiet.

Men förmodligen spelade också det faktum in för Självständighetspartiets beslut att bryta samarbetet, att partiets stöd i Reykjavik – likväl som ute i landet – försvagades en hel del under årets första månader. Detta vikande stöd ansågs bero på oron i Rådhuset och på att Självständighetspartiet medverkade till att föra en borgmästare med klent stöd bakom sig till makten.

Självständighetspartiet har alltid haft starkt stöd i huvudstaden och det är viktigt för partiet att försvara sina positioner där.

Självständighetspartiet sökte då hjälp hos Framstegspartiet vilket resulterade i en ny styrelsekombination i Rådhuset. Hanna Birna, som stod på andra plats på Självständighetspartiets lista, gjordes till borgmästare. Hon har lyckats – till skillnad från sin företrädare – att skapa lugn och ro omkring kommunalpolitiken. I det sammanhanget spelar det förstås in vilken sorts politiker hon är. Hon framstår som en beslutsam general och har genom sin insats lyckats vinna förtroende hos Självständighetspartiets främsta ledare. Orsaken till lugnet i huvudstaden kan också förklaras med att folket under hösten 2008 fick annat att tänka på än vem som högg vem i ryggen bakom Rådhusets väggar.

Höstmånaderna 2008

Händelserna hösten 2008 – som i ett enda slag vände upp och ner på hela landet – kom som en överraskning för de flesta, om än inte för alla. Självklart fanns ovädersmoln i skyn. Man visste till exempel att företagen hade en svår tid framför sig. Centralbankens högräntepolitik, för att ta ett exempel, var en tung börda för näringslivet. Men trots diverse varningssignaler var det ingen som förväntade sig att nästan hela banksystemet, närmare bestämt 85 % av det, skulle störta ihop som ett korthus. Därför var det som att väckas ur en behaglig dröm när Centralbankens ordförande Davíð Oddsson på en presskonferens i slutet av september meddelade att Islands regering och de största ägarna i banken Glitnir hade kommit överens om att staten skulle skjuta till ett aktiekapital motsvarande 600 miljoner euro och därmed bli 75-procentig ägare av banken. Man meddelade att bankens ordförande veckan innan kommit till Oddsson och bett om ett lån på 600 miljoner euro med pant i bankens tillgångar, bland annat i Norge. Mötet resulterade dock i att banken inte fick något lån, i stället tog staten över största delen av ägandet.

För att göra en lång historia kort var detta första dominobrickan som sedan föllde alla de andra. Efter statens övertagande av Glitnir tillkännagav ett internationellt värderingsinstitut att de sänkt isländska statens och bankers kreditbetyg och dagarna därefter stängdes bankernas kreditlinor, den ena efter den andra. Det innebar med andra ord att de stora affärsbankerna, Landsbankinn och Kaupþing, även de var på väg mot konkurs – om ingenting gjordes.

De följande dagarna präglades av rådvillhet och förvirring. Det hölls möten dag och natt där ministrar, bankmän, centralbankens styrelsemedlemmar, representanter från finansinspektionen och andra försökte slå sina kloka huvuden ihop. För många i den församlingen var det uppenbart att islänningarna nu var hårt trängda; det fanns ingen väg ut förutom hjälp från Internationella valutafonden IMF. I början av andra veckan av oktober stod det klart att kam-

pen för bankernas överlevnad var förlorad. Statsminister Geir H. Haarde höll den 6 oktober ett berömt tal till nationen i teve. Där tecknade han en mörk bild av situationen. De isländska bankernas läge hade förvarrats avsevärt de senaste dagarna. "Risken är överhängande, kära landsmän, att hela den isländska ekonomin i allra värsta fall kan dras ner i avgrunden tillsammans med bankerna och resultatet bli nationell konkurs." Nya lagar för att möta den uppkomna situationen var att vänta, och talet avslutades med orden: "Gud välsigne Island!"

På kvällen samma dag godkände alltinget snabbt en ny lag – en så kallad nödlag – som i korta ordalag gav Finansinspektionen mandat att ta över driften av landets tre största banker helt eller delvis. Dessa banker hade också ett antal filialer och dotterbolag, huvudsakligen i några olika europeiska länder. Samtidigt förklarade regeringen att inestående medel i inhemska affärsbanker, sparkassor och deras filialer på Island till fullo var tryggade. Samma regel gällde dock inte för medel utomlands.

Dagen därpå tog Finansinspektionen över Landsbankinn. Ytterligare en dag senare tog man över Glitnir. Och nästa dag Kaupping. Därmed hade alla de isländska bankerna – 85 % av banksystemet – fallit på tre dagar. Och landet hade nu inte bara fått en bankkris utan även en valutakris. Dagarna efter bankkollapsen sjönk kronan som en sten och ett tag rådde stor ovisshet om dess egentliga värde. Allvarliga störningar uppstod i betalningsströmmarna till och från landet. Sammanlagt föll kronan med ungefär 50 % gentemot euron under 2008. Från mitten av oktober har handeln med kronan belagts med stora begränsningar och när detta skrivs råder ovisshet om när valutastoppet lyfts helt. Före bankkollapsen hade valutahandeln varit fri från mitten av 90-talet.

Och det var inte bara kronan som föll. Det gjorde också aktieindex. Isländska börsens generalindex sjönk med 94,4 % under året. Index stod på 6 318,02 vid årsskiftet 2007, men slutvärdet för 2008 var 352,16. Totalvärdet för bolagen i generalindex hade sjunkit med nästan åttio procent som en följd av fallet, bland annat därför att stora bankfinansiärers tillgångar urholkades.

Utredning av bankkollapsen

När Geir H. Haarde höll sitt berömda tal den 6 oktober nämnde han att bankernas skulder var flera gånger större än BNP – senare talades det om storleksordningen tio gånger större. Han förklarade dock olyckan först och främst med den internationella finanskrisen. Den förklaringen har emellertid blivit omstridd – som så mycket annat av det som hänger samman med händelserna kring bankkollapsen.

Utländska och inhemska experter har till exempel hävdat att de isländska bankerna skulle ha fallit samman oberoende av den internationella krisen. Banksystemet hade helt enkelt växt förbi den isländska ekonomin. Frågan

”Det är absolut viktigt att hålla sig lugn och inte gripas av panik.”

Teckning:
Halldór Baldursson

var alltså inte *om* finanssystemet skulle falla utan *när*. Andra har sagt att det var revisionssystemet som brast, till exempel Finansinspektionen och Centralbanken, liksom också regeringen och andra som har till uppgift att vaka över folkets intressen.

Ytterligare andra pekar på "expansionsvikingarnas" ansvar och de tre största bankernas ägare. Några har kritiserat massmedia och hävdade att de inte varit tillräckligt kritiska mot finanssystemets utveckling och den isländska expansionen. I detta sammanhang har man pekat på att massmedia – Riksradiion självfallet undantagen – sedan några år till stora delar ägs av landets största finansjättar.

I den här debatten har man också hänvisat till privatiseringen av bankerna som ägde rum för några år sedan, och framhållit att de partier som då satt i regeringen, Självständighetspartiet och Framstegspartiet, avhände sig Landsbankinn och Búnaðarbankinn (senare Kaupþing) till sina nära vänner på förmånliga villkor. De som köpte bankerna på detta vis var inte särskilt kunniga i bankdrift och detta skulle ha haft betydelse för att det gick som det gick.

Alltinget har beslutat om en utredning av förhistorien till och orsakerna bakom bankkollapsen och strax innan jul 2008 klubbade man igenom en lag om att en särskild kommitté ska ta fram sanningen, som man uttryckte det. Alltingets presidium utsåg senare tre experter till denna kommitté. Dessutom antog alltinget en lag om att instifta ett särskilt åklagarämbete, vars uppgift

blir att utreda misstankar om straffbara beteenden i förhistorien till och efterdningarna av bankkollapsen. Tjänsten utlystes och efter att ansökningstiden gått ut i slutet av 2008 visade det sig att inga sökande fanns. Ansökningstiden förlängdes och två sökande anmälde sig. Den som då anställdes hade blivit uppmanad att söka av någon inom statsförvaltningen.

Folket och näringslivet

När bankerna föll var det uppenbart att många skulle förlora arbetet – inte bara inom banksektorn, utan också i resten av samhället. Det isländska näringslivet är såpass litet och sammanflätat att om ett företag faller drar det många andra med sig. Näringslivets talesmän bekräftade faktiskt i slutet av året att mellan 60 och 80 % av de isländska företagen befann sig i teknisk konkurs, dvs. skulderna var större än tillgångarna, och därmed var det inte säkert att de skulle kunna betala sina långivare. Till saken hör också att privatpersoners och företagens skulder för i höjden efter bankfallet. De utländska lånen blev dyrare på grund av kronans fall och de inhemska skulderna ökade på grund av inflationen, som var drygt 18 % i december 2008.

Massuppsägningarna i banksektorn började redan i oktober och hundra bankanställda förlorade arbetet då. Sammanlagt förlorade nästan 1 200 personer arbetet i finanssektorn under 2008. Uppsägningstiden är generellt tre till sex månader och därför verkställdes de flesta avskedandena inte förrän i början av 2009. Men det var inte bara människor i finanssektorn som förlorade arbetet, uppsägningarna ägde rum i de flesta, om inte rent av alla, sektorer av arbetsmarknaden, till exempel inom bygg, handel, tjänster och massmedia.

Den registrerade arbetslösheten var 4,8 % i december 2008, och som jämförelse var den 0,8 % vid samma tid året innan. Arbetslösheten bland de yngre ökade mer än bland äldre, till exempel utgjorde de arbetslösa i gruppen 16–24 år 23 % av alla arbetslösa i december.

Protestvåg

Stor turbulens, vrede och ovisshet kom till uttryck i samhället efter bankernas fall – folk hade ju inte bara arbetslöshet och en osäker arbetsmarknad att förvänta sig, utan tiotusentals människor tappade sina livsbesparingar i och med bankkollapsen. Dessutom blev lånen dyrare, både de utländska och de inhemska, och från statens sida kunde man förvänta sig högre skatter och neddragningar i välfärden för att minska statsskulden.

Ovanpå detta lades så en förödmjukelse på den internationella arenan. Landets ledare var tvungna att ge sig ut med tiggargäddor och be om lån i andra länder, och man hörde talas om vanliga islänningar som fick ett ovänligt mottagande i utlandet – några blev till och med utslängda från butiker i Danmark. Skadeglädjen var stor bland annat hos journalister vid den danska

"OK, kom igen!
Gasen i botten!"

Teckning:
Halldór Baldursson

tidningen Ekstra Bladet, som ställde upp sig utanför varuhuset Magasin i Köpenhamn samma dag som bankerna föll och bad förbipasserande lägga en slant i en bössa, till förmån för islänningar i ekonomisk nöd.

Tusentals islänningar har protesterat mot situationen på ett eller annat sätt. Varje lördag sedan kollapsen har en stor demonstration ägt rum utanför alltingsbyggnaden mitt i Reykjavik, där man bland annat krävt att regeringen ska avgå, att centralbankschefen säger upp sig och att man utlyser nyval. Regelbundna medborgarmöten har hållits där ministrar, alltingsledamöter, journalister och andra har fått stå till svars.

Överenskommelse med Internationella valutafonden och utländska lån

Dagarna före bankkollapsen började Internationella valutafondens (IMF) namn cirkulera och strax efter fallet kom obekräftade rykten om att regeringen skulle söka hjälp där. Islänningarna behövde hjälp utifrån för att få landet på fötter igen. Men det var inte förrän i slutet av oktober som regeringen bekräftade att man ansökt om lån hos IMF. Den ursprungliga lånebegäran var på två miljarder amerikanska dollar. Samtidigt räknade man med att få lån från andra långivare motsvarande tre miljarder amerikanska dollar. Målet var, så som det uttrycktes från regeringshåll, att återupprätta banksystemet, ge kronan en stadig kurs och förbereda åtgärder för att stärka statskassan.

I den ekonomiska plan som gjordes upp av Islands regering och IMF, var man bland annat överens om att ytterligare höja styrräntan, nu till 18 %. Man uteslöt inte att den kunde komma att höjas ännu mer. Man utgick ifrån att BNP kunde minska med så mycket som 10 %. Samtidigt räknade man med att inflationen skulle stanna av inom kort och ligga kring 4,5 % vid 2009 års utgång.

IMF:s ledning godkände lånet, som uppgick till 2,1 miljarder amerikanska dollar, i mitten av november och den första utbetalningen om 827 miljoner har redan gjorts. Samtidigt meddelade Islands regering att Danmark, Finland, Norge, Sverige, Ryssland och Polen var villiga att låna ut sammanlagt tre miljarder dollar. I tillägg har Färöarna lånat ut cirka 50 miljoner dollar.

Lånet från IMF godkändes emellertid inte förrän den isländska regeringen accepterat att betala ut en garantisumma om upp till 20 887 euro till Landsbankinnns så kallade Icesave-konton i Storbritannien och Holland. Med andra ord innebär det att den isländska regeringen har åtagit sig att betala åtminstone sammanlagt 650 miljarder isländska kronor till brittiska och holländska kontoinnehavare eftersom Landsbankinnns egna tillgångar inte räcker till. Inte heller Garantifonden för insättare och investerare räckte till.

Enstaka isländska regeringsmedlemmar har beskrivit det som så att låneansökan hos IMF hölls som gisslan av EU-länderna som krävde att islänningarna skulle täcka Icesave-kontona till fullo. "Man gav inte utrymme för att pröva saken i domstol för att få till stånd en rättvis behandling. Därför är det ännu oklart vilka folkrättsliga skyldigheter Island verkligen hade och har i detta fall", sa Vänstern–De grönas partiledare Steingrímur J. Sigfússon i alltinget strax före jul 2008.

Skulderna ökar

Innan bankerna föll i början av oktober hade finansministern Árni M. Mathiesen lagt fram ett budgetförslag för alltinget, där det räknades med ett underskott på 57 miljarder isländska kronor under 2009. I kölvattnet av bankkollapsen reviderades budgeten och när det var klart utgick man från att underskottet skulle bli 153 miljarder. Man räknar med avsevärt lägre inkomster än i den första budgeten, och man skär också ned rejält på utgifterna. Inkomstskatten höjs med en procent.

Man uppskattar att handelsunderskottet 2008 har varit 22,2 % av BNP och räknar med att det kommer att vara 6,1 % av BNP 2009 och 5,6 % 2010. Den sjunkande isländska kronan har medfört en inflation som uppgick till 12,4 % över hela 2008. Enligt prognosen blir inflationen 13,1 % under 2009.

Statskassans totala skuld på grund av bankkollapsen har inte sammanställts definitivt när detta skrivs, men siffror upp emot 2 000 miljarder har nämnts i sammanhanget.

Stora svängningar i de politiska partiernas väljarstöd

Den regering bestående av Självständighetspartiet och Socialdemokratiska alliansen som bildades efter valet 2007 åtnjöt till en början stor popularitet. Partiernas sammanlagda väljarstöd var i början 60–70 %. Efter bankkollapsen rasade dock regeringens stöd. Den första månaden var raset större för Självständighetspartiet, men i januari vek även stödet för Socialdemokratiska alliansen. I proportion till detta ökade stödet för Vänstern–De gröna och också en del för Framstegspartiet.

Framstegspartiets stöd har under mandatperioden legat kring 8–10 %, och det började inte öka förrän partiet valt en ny ordförande i mitten av januari 2009. Då tog den unge Sigmundur Davíð Gunnlaugsson – som är utbildad stadsplanerare – över ledningen för partiet. Han är känd på Island bland annat som programledare i riksteve för några år sedan, men är ett oskrivet blad i isländsk politik. Sigmundur gick med i Framstegspartiet några veckor innan han blev vald till ordförande på landsmötet, och vann striden om ordförandeskapet över konkurrenter som arbetat mycket längre för partiet. Sigmundur tog över efter Valgerður Sverrisdóttir som i sin tur hade tagit över stafettpippen av Guðni Ágústsson som oväntat steg ner från den politiska scenen strax före jul.

Valet av Sigmundur är förmodligen symboliskt för den tid som nu randas i det isländska politiska livet. Finanskraschen har frambringat högljudda krav

Oro inför det kommande året bland Islands befolkning.
Teckning: Halldór Baldursson

på en förnyelse på den politiska arenan. Man kan säkert räkna med att ett stort antal nya alltingsledamöter väljs in i och med valet i april 2009. I viss utsträckning kommer nog äldre politiker att stiga åt sidan för att lämna plats för nya kandidater. Förändringar i partiernas stöd kommer också att leda till nya ansikten i landets ledning.

Uppenbart är att det kommer att bli förändringar i ledningen för Självständighetspartiet när man håller landsmöte i slutet av mars. Partiordföranden Geir H. Haarde tillkännagav i mitten av januari att han, på grund av att han diagnostiserats med en elakartad tumör i matstrupen, inte kommer att kandidera till omval som ordförande. När detta skrivs har en ung alltingsledamot vid namn Bjarni Benediktsson deklarerat att han tänker kandidera. När han tillkännagav sin kandidatur sa han att partiet var i behov av förnyelse för att återfå väljarnas förtroende.

Europafrågan och ny regering

Bankernas kollaps och den isländska kronans fall gav ytterligare bränsle åt debatten om en ny valuta och förhållandet till EU. Medlemskap i unionen var inte på regeringen Haardes agenda, Självständighetspartiet har ju hävdats att Islands intressen kan tillvaratas bättre utanför EU. Det var därför en riktig pangnyhet när Geir H. Haarde i november tillkännagav att partiet tänkte tillsätta en särskild kommitté för Europafrågor. Dess uppgift skulle vara att undersöka Islands förhållande till EU. Med detta arbete som underlag skulle partiets landsmöte sedan värdera huruvida Island skulle ha en bättre framtid inom EU än utanför.

Framstegspartiet beslutade vid ungefär samma tid att se över sin politik gentemot EU, vilket också skedde på partimötet i mitten av januari. Där gav man uttryck för ett stöd för samtal om medlemskap i unionen. Partimedlemmarna satte dock hårda villkor för sådana samtal, till exempel att Island skulle ha full bestämmanderätt över sina naturtillgångar både till havs och på land. Därefter meddelade Vänstern–De gröna att man ville ha en folkomröstning om EU-anslutning. Innan detta skedde hade Socialdemokratiska alliansen varit det enda parti som hade EU-medlemskap i partiprogrammet, men nu hade alltså flera partier börjat närma sig EU.

Men vindarna kan vända fort. När Självständighetspartiets landsmöte, som var planerat till slutet av januari, närmade sig, delgav Geir H. Haarde nyheten om sin sjukdom och meddelade att mötet uppskjöts till slutet av mars. Därmed hade även Självständighetspartiets EU-diskussion uppskjutits och när detta skrivs pekar det mesta på att landsmötet kommer att inta en försiktig hållning i frågan om medlemskap. Vid samma tid som meddelandet om det uppskjutna mötet kom, glunkades det om utlagda trevare mellan Socialdemokratiska alliansen och Vänstern –De gröna om ett eventuellt regeringsamarbete. Vid

denna tidpunkt var Ingibjörg Sólrún Gísladóttir, Socialdemokraternas partiordförande och också utrikesminister, på behandling i Stockholm på grund av en hjärntumör hon blivit diagnostiserad med i oktober.

Saker och ting hände raskt under januaris sista dagar. Protesterna hårdnade och framför alltingshuset hördes demonstranterna ropa: "Inkompetent regering!" och skramla med kastruller och hushållsredskap. Det blev sammandrabbningar mellan demonstranter och polis som använde tårgas för första gången på flera decennier. I samma veva kom Socialdemokraternas avdelning i Reykjavik fram till att man måste avbryta samarbetet med Självständighetspartiet. Handelsminister Björgvin G. Sigurðsson avgick helt oväntat strax efter att han kommit överens med Finansinspektionens chef om ett rejält avgångsvederlag, och kort därefter hade regeringen spruckit.

Anklagelserna for fram och tillbaka mellan de före detta samarbetsparterna i regeringen, och man gav varandra skulden för splittringen. Till exempel sa man från Självständighetspartiets håll att Socialdemokraterna hade gett efter för demonstranterna på Reykjaviks gator, medan Socialdemokraterna hävdade att man var trötta på Självständighetspartiets obeslutsamhet.

Framstegspartiet tog till orda och meddelade att man var redo att stödja en ny regering bestående av Socialdemokraterna och Vänstern–De gröna, och inte utnyttja sin vågmästarroll. Efter några dagars formella överläggningar bildades en ny minoritetsregering den 1 februari 2009. Jóhanna Sigurðardóttir, Socialdemokratisk minister och politiker sedan flera decennier, utsågs till statsminister, den första isländska kvinnan på denna post. Vänstern–De grönas ordförande Steingrímur J. Sigfússon utsågs till finansminister och Socialdemokraten Össur Skarphéðinsson till utrikesminister. Ingibjörg Sólrún steg åt sidan i den nya regeringen på grund av sin sjukdom. Hon påpekade dock att hon på intet vis tänkte sluta med politiken.

Den nya regeringen har drygt åttio dagar på sig att visa vad den går för – nytt val kommer att hållas den 25 april 2009.

Översättning från isländska:
Ylva Hellerud

HARALD STANGHELLE

I FINANSKRISENS SKYGGE

Politikk og økonomi i Norge

Selv om Norge har lav arbeidsledighet og svært solide statsfinanser, påvirket den globale finanskrisen det meste i norsk politikk og økonomi i 2008 – slik den også vil måtte gjøre det i 2009. Det har ikke vært de helt store motsetninger mellom regjeringen og opposisjonen om krisepakkene, selv om spørsmålet om skattelette klart viser hvor partiene står ideologisk. På flere nivåer har integreringspolitikken i det som mer og mer blir et flerkulturelt samfunn ført til debatter med svært høy temperatur – bl.a. i den såkalte ”hijab-saken”. Det er stortingsvalg til høsten, og Aftenpostens politiske redaktør, Harald Stanghelle, tar også mulige regjeringskonstellasjoner opp til vurdering i sin oversikt over politikk og økonomi i Norge i 2008.

Finanskrisen

Norge er selvsagt ikke noe unntak fra resten av verden: Siden høsten 2008 har finanskrisen og dens dramatiske følger ligget som en resonansbunn for den politiske debatten. Det har preget regjeringsarbeidet, og med jevne mellomrom også forholdet mellom regjering og opposisjon. De siste månedene er det praktisk talt utelukkende dårlige nyheter som har kommet fra næringslivet, og Norge opplever en stigende arbeidsløshet.

Regjeringen utarbeidet allerede i oktober sin første økonomiske krisepakke, og har siden fulgt opp med flere. Slik følger Norge det samme mønsteret som vi ser i svært mange land. Det gjelder også den enorme usikkerhet med hensyn til hvor dyp og langvarig krisen vil være. De fleste av høstens spådommer har allerede vist seg å være altfor optimistiske, og det har gjentatte ganger vært nødvendig med en revurdering av anslag gitt av Norges Bank, Finansdepartementet og Statistisk Sentralbyrå.

Den verdensomspennende økonomiske krisens egendynamikk gjør det umulig med sikre prognoser, noe som selvsagt gjør det meget vanskelig å treffe med de økonomiske krisetiltakene. Derfor virker det som om hele det politiske miljøet er inne i en slags ”prøve og feile”-fase der skråsikkerhet har veket plassen for en mer ydmyk tilnærming til hvilke av statens virkemidler som vil være effektive for å begrense krisens omfang. Det er en av grunnene til

*Statsminister
Jens
Stoltenberg
som slave-
driver med
finansministe-
ren på den
budsjett-blok-
ken opposi-
sjonen må
slite med.
Tegning: Inge
Grødum*

at debatten om Regjeringens forskjellige krisepakker har vært nokså dempet. Den store uenigheten har uteblitt, og med unntak av ett enkelt område er det vanskelig å få øye på skillelinjer av ideologisk karakter.

Unntaket gjelder bruk av skattelette, der både Høyre og Fremskrittspartiet har kritisert Regjeringen for at den ikke har brukt skattelette som et tiltak for å stimulere til ny økonomisk vekst. Partiene til venstre for den politiske midtstrekken anklages for å være ideologisk blinde på dette området, men svarer at man ikke tror privatpersoner som får skattelette i en dramatisk krisetid lar ekstrainntektene gå til økt forbruk. Snarere settes pengene i banken. Det argumenteres også for at sentralbankens rentekutt allerede har gitt mange økt kjøpekraft.

Dette er praktisk talt det eneste punktet der uenighet rundt krisepakken har et ideologisk tilsnitt. Ellers har debatten mer dreid seg om Regjeringen har reagert hurtig og omfattende nok, selv om opposisjonspartiene har vært tilbakeholdne med konkrete krav til krisepakken utover det som er foreslått. Snarere er det en dyp usikkerhet som preger også det norske politiske miljøet i den saken som akkurat nå dominerer verden.

Likevel finnes det forskjeller mellom Norge og svært mange andre land – også blant de nordiske. Den økonomiske handlefrihet som de enorme oljeinntektene gir Norge utgjør grunnlaget for en annen ramme enn mange andre land opplever. På samme måten har oljeformuen gitt de norske statsfinansene en robusthet som er praktisk talt unik i europeisk sammenheng. Riktignok merker selvsagt et oljeland som Norge at olje og gassprisen er falt dramatisk som en av finanskrisens mange følger, men fallet kom fra et rekordhøyt nivå og rokker ikke ved selve hovedbildet.

For å forstå stemningen i Norge er dette viktig å ha med som et bakgrunnstykke. Det betyr nemlig at kriseforståelsen er mindre her enn den er i de aller fleste andre land. Forskjellen er påtagelig, og den er grunnleggende. Selvsagt kan dette forandre seg, men så langt virker det som om de fleste tror at den økonomiske turbulens verden opplever bare i mindre grad vil få direkte

betydning for den enkelte. Et konkret utslag av dette er at boligmarkedet ikke har opplevd en priskollaps, og faktisk etter årsskiftet tok seg opp igjen etter et fall mot slutten av fjoråret.

Den rødgrønne regjeringens erklærte målsetting er å hindre massearbeidsløshet. Den øker, men så langt har vi ikke sett den dramatiske utvikling på dette området som en rekke andre land opplever. I Norge er arbeidsledigheten i januar 2009 på 2,7 prosent av arbeidsstyrken. I eurosonen – altså de land som har innført den felles EU-valutaen – har gjennomsnittet allerede steget til 8,2 prosent.

Vi ser da også at spesielt Arbeiderpartiet har styrket sin stilling på meningsmålingene i løpet av høsten og vinteren. Det virker som om partiet har fått tilbake sitt såkalte styringstillegg i den forstand at når tidene er vanskelige, ja, så står de norske sosialdemokratene for en trygghet ingen andre partier blir tiltrodd. Fenomenet er ikke ukjent fra andre land heller. Det søkes ofte til dem som sitter med regjeringsmakt – og viser at de er i stand til å utøve den – i usikre tider.

I Norge har mange analytikere pekt på at Fremskrittspartiet kan komme til å tape på slike velgerreaksjoner, nettopp fordi dette partiet står for en kraftig nyorientering i den økonomiske politikken. En politikk som ikke er blitt testet i norsk politisk virkelighet.

Mens Regjeringen har fått ros – eller nokså lite engasjert kritikk – for måten den økonomiske krisen er håndtert på, så har kritikken vært desto hardere i en del symbolsaker som har skapt debatt i Norge. Spesielt ble debatten intens da det fra Justisdepartementet ble foreslått at det skulle være tillatt for politikvinner å bruke hijab som en del av tjenesteuniformen. Både det norske forsvar og tollvesenet har liberale regler på dette området, og i Sverige og Storbritannia

Justisminister Knut Storberget gikk på en smell i "hijab-saken" som til og med Salman Rushdie kommenterer. Tegning: Inge Grødum

er det tillatt med hijab i politiet. Bakgrunnen for at problemstillingen ble aktuell var en ung muslimsk jente som gjerne ville søke politiutdannelse, men som av religiøse grunner ikke ville opptre i det offentlige rom uten sin hijab.

Politidirektoratet sa ja, det samme var nok justisminister Knut Storberget innstilt på å gjøre, men ved en glipp i Justisdepartementet ble det tidlig i februar sendt ut en pressemelding der det het at det nå var tillatt for norske politikvinner å bære hijab. Saken var dårlig forankret i både Regjeringen og i regjeringspartienes stortingsgrupper, og både standpunktet og saksbehandlingen ble gjenstand for meget sterk kritikk.

Flere av opposisjonspartiene var i utgangspunktet positive til å gi politikvinner mulighet til å bære hijab, men øynet selvfølgelig muligheten til å ramme justisministeren da det viste seg at saken var offentliggjort før den i realiteten var ferdigbehandlet. Fremskrittspartiet var kompromissløse motstandere fra første stund, og det samme var Norsk Politiforbund som organiserer de fleste polititjenestemennene. Forbundet lå fra før i en dyp konflikt med justisministeren om lønns- og arbeidsvilkår, og dette ble nok en sak der politi og statsråd var på kollisjonskurs. Men også innad i de tre regjeringspartiene var det tendenser til opprør mot hijabvedtaket, og en rekke profilerte politikere i nesten alle partier mente dette var feil vei å gå i integreringspolitikken.

Statsminister Jens Stoltenberg erkjente at saken burde vært bedre utredet, men uttalte i Stortinget at han ønsket en lang og grundig debatt. To dager senere måtte imidlertid justisministeren trekke forslaget som tillot hijab som en del av politiuniformen. Motstanden var blitt for stor – både innenfor og utenfor egne rekker. Saken truet med å overskygge langt viktigere saker både for justisministeren spesielt – og for regjeringen generelt.

Selve saken er selvfølgelig ikke av de mest betydningsfulle. Likevel kan den oppleves som et forvarsel om de mange sakene som vil komme i et land som blir stadig tydeligere flerkulturelt. Striden rundt Muhammedtegningene ble for mange en viktig merkestein i en kulturkamp som både kan invitere til brutal konfrontasjon og inviterende dialog. Siden da har det i Norge vært en rekke saker som har utfordret en integreringspolitikk som slett ikke fungerer så godt som den burde.

De fleste politikere er enig i at en vellykket integreringspolitikk er nøkkelen til et dempet konfliktnivå. Samtidig dokumenteres det med jevne mellomrom at det i flere innvandrergupper anses som ikke spesielt viktig å ta i mot tilbud om norsk kurs – og det til tross for at dette er en forutsetning for å få innvilget statsborgerskap. Også i Norge advares det mot tendenser til innvandrergretoer, spesielt i Oslo. Og under Gazakrigen utviklet flere av demonstrasjonene mot Israels krigføring seg til gateslag der rasende innvandrerungdom gikk til angrep på butikker, søppelkasser – og en høyst fredelig punktdemonstrasjon til støtte for Israel. Dette ble utgangspunkt for en hektisk debatt om vi også i

Norge er i ferd med å se andre samfunnsmønstre som følge av et mer markert innvandrerinnslag i befolkningen.

Tross dette advares det, med god grunn, mot å gjøre disse problemstillingene større enn det de egentlig er. At medieoppmerksomheten rundt slike saker er enorm, kan nok lett få oss til å forstørre problemer som i en utvidet sammenheng er nokså marginale. Likevel fungerer disse sakene som en påminnelse om hvilken politisk sprengkraft som ligger innenfor hele det mangfoldige og sammensatte området som bærer fellesnevneren integreringspolitikk.

Fremskrittspartiets Siv Jensen vakte debatt da hun i hijabdebattens kjølvann hevdet at det foregikk en ”snikislamisering” av Norge. Hennes påstand er at på område etter område gir det norske storsamfunnet etter for spesialkrav fra etniske og religiøse minoritetsgrupper. Eksemplene kan synes både få og perifere, men det er liten tvil om at dette opptar mange. Det er neppe noen tilfeldighet at den første meningsmålingen som ble offentliggjort etter Jensens utspill og hijabdebatten, viste markert fremgang for Fremskrittspartiet.

”Blasfemi -paragrafen”

Det er noe usikkert og nølende over norsk politikks forhold til de utfordringene som er begynt å melde seg som følge av et flerkulturelt samfunn. Det så vi tydelig i debatten som blasfemiparagrafens plass i den nye straffeloven. Den såkalte Ytringsfrihetskommisjonen – ledet av mangeårig Nobelkomiteleder Francis Sejersted – foreslo allerede for flere år siden at norsk straffelov ikke burde ha en egen blasfemiparagraf. I Bondevikregjeringen (2001-05) satte Kristelig Folkeparti seg i mot at den skulle fjernes, og i dagens Stoltenberg-regjering ønsket Senterpartiet å beholde den.

Senterpartiet måtte imidlertid gi seg, men som plaster på såret ble det foreslått at det skulle utarbeides en egen religionsvernformulering i en av de allerede eksisterende paragrafene. Forslaget møtte enorm motstand. Forutsigbart nok fra intellektuelle og mediefolk, men mer overraskende fra både Kristelig Folkeparti og det lavkirkelige miljøet i Norge. Den underliggende grunnen var nok at etter striden rundt Muhammedkarikaturene oppfatter mange det som om det er islam som skal vernes mot kritikk, mens det i det liberale Norge ikke er rom for å stoppe kritikk eller satire mot flertallsreligionen. Dette synet har fått mange av de konservative kristne til å snu i spørsmålet om et lovfestet religionsvern – noe Senterpartiet var totalt uforberedt på.

Den merkelige situasjonen oppstod at regjeringspartiene Arbeiderpartiet og SV var i mot å ta inn et spesielt religionsvern i straffeloven. Det samme var alle opposisjonspartiene – og langt de fleste av dem som uttalte seg fra kirke og kristenliv. Senterpartiet gikk derfor selv til det oppsiktsvekkende skritt å trekke tilbake et forslag partiet selv hadde kjempet gjennom. Men først etter at statsminister Jens Stoltenberg like før hadde forsvart forslaget offentlig.

Som i hijabsaken ble retten pinlig. Statsministeren ble stilt i en vanskelig situasjon.

Partilederskifte

Senterpartiet er for øvrig det eneste av de norske partiene som har skiftet partileder det siste året. På senvinteren varslet Åslaug Haga (født 1959) at hun ville gå av som partileder før valget i 2009. Erklæringen kom totalt overraskende, både fordi Haga ble sett på som en vellykket partileder som trivdes i norsk politikks førstedivisjon, og fordi hun i en slik sammenheng kan karakteriseres som ung.

Et spesielt trekk ved det kommende stortingsvalget er forresten at en rekke meget profilerte politikere fra flere partier har frasagt seg gjenvalg til tross for at de aldersmessig befinner seg rundt 50 eller knapt det. (Eksempelvis Øystein Djupedal og Olav Gunnar Ballo fra SV, Åslaug Haga fra Senterpartiet, Bjarne Håkon Hanssen, Sylvia Brustad, Karl-Eirik Schjødt Pedersen og Hill-Marta Solberg fra Arbeiderpartiet)

Åslaug Haga gikk av før hun hadde tenkt seg det. På forsommeren ble det kjent at hun og hennes mann hadde brutt byggeforskriftene på parets fritidseiendom, samt hatt et noe uryddig forhold til reglene for utleievirksomhet av et mindre hus på gårdstunet der de bor. Sakene førte til en klassisk mediestorm, der de etter hvert fikk mye større dimensjoner enn det sakens fakta fortjente. Det hele dreide seg om en smule uryddighet i liten skala – det er dessuten diskutabelt om Haga personlig hadde noe direkte med sakene å gjøre. Men Haga ble –sikkert av sammensatte grunner – sykemeldet, og valgte etter få dager å trekke seg som partileder og statsråd. På et ekstraordinært landsmøte valgte Senterpartiet Liv Signe Navarsete (født 1958) til Hagas etterfølger.

Senterpartiet er det av de tre regjeringspartiene som har slitt mest på meningsmålingene. Sosialistisk Venstreparti har greid seg bedre, mens det av disse tre er Arbeiderpartiet som har løftet seg det siste halvåret. I flere høyprofilerte saker (som eksempelvis i spørsmålet om å godta EUs tjenstedirektiv og i valget mellom amerikanske JSF og svenske JAS Gripen som fremtidens jagerfly) har det vært sterke indre spenninger i den rødgrønne koalisjonen.

Regjeringsslitasje?

Likevel er det meget lite som tyder på noen klassisk regjeringslitasje i koalisjonen. Den erklærte målsetting er å gå til valg i september som et samlet alternativ. Og i dag trekker knapt noen politiske observatører i tvil at det kommer til å skje. Selv om velgergevinsten er uteblitt for både Senterpartiet og SV er det liten intern opposisjon til det historiske regjeringsprosjektet som ble påbegynt høsten 2005. I SV er det bare få og marginale pådrivere for at partiet igjen skal friste den mer sorgfrie opposisjonstilværelsen, og avstanden mellom Senterpartiet og de to andre sentrumpartiene (Venstre og Kristelig Folkeparti)

2009 ser ut til å bli et valgår der alt og alle flyter. Tegning: Inge Grødum

er øket i løpet av disse årene. De virker ufattelig lenge siden disse tre dannet regjering sammen (1997-2000).

Arbeiderpartiet trives åpenbart som det førende partiet i en flertallskoalisjon, og har liten grunn til å ønske seg tilbake til mindretallsregjeringenes tid. Men så får da også partiet uttelling også hos både tillitsvalgte og velgere for det rødgrønne prosjektet. Men det er slett ikke sikkert at de tre regjeringspartiene får flertall på Stortinget bak seg etter valget til høsten. Meningsmålingene viser over tid et så jevnt løp mellom ”blokkene” at skråsikre spådommer ikke har krav på å bli tatt seriøst. Det er nok en av grunnene til at det er blitt en av de kjæreste hobbyene til den politiske journalistikken i Norge å spekulere over ulike samarbeidskonstellasjoner. En hobby også mange politikere dyrker.

For på den såkalte borgerlige siden ser det uryddig ut med hensyn til regjeringssamarbeid. Fremskrittspartiet, Høyre, Kristelig Folkeparti og Venstre kan få flertall på Stortinget, men vil likevel ikke være i stand til å danne regjering sammen. Både Venstre – som lenge har ligget stabilt og bra an på målingene – og Kristelig Folkeparti – som sliter med å gjenvinne velgergrunnet de tidligere har hatt – har gjort det helt klart at de ikke vil regjere sammen med Fremskrittspartiet. De vil heller ikke utgjøre et parlamentarisk grunnlag for en slik regjering.

Høyre har som offisiell linje at man er åpen for samarbeid med alle de tre andre partiene til høyre for den politiske midtstreken, også Fremskrittspartiet (Frp). Tross dette er det ingen tvil om at Høyre ikke ønsker å gå inn i en regjering der et valgresultat gir partiet rollen som juniorpartner i forhold til et

Frp med over 30 prosent av stemmene. Høyre ønsker seg primært en regjering etter Bondevik II-modell (2001-05). Fremskrittspartiet avviser blankt en regjering der partiet selv ikke er med, og hevder det er urimelig at det suverent største partiet på borgerlig side skal holdes utenfor regjeringskontorene.

Slik bølger debatten, og lite tyder på at det politiske landskapet vil være vesentlig forandret når de norske velgerne går til urnene i september. Det betyr at dersom den rødgrønne koalisjonen mister flertallet kan det være duket for ny mindretallsregjering utgått fra Arbeiderpartiet og med Jens Stoltenberg som statsminister. Han vil da kunne hente vekslende støtte i Stortinget fra sak til sak, slik alle norske regjeringer mellom 1985 og 2005 måtte det.

Det kan tenkes at Arbeiderpartiets valgresultat vil bli så dårlig at dette er unaturlig, men i dag tyder lite på akkurat det. I så fall kan en ny Høyre-sentrumsregjering være en teoretisk mulighet, eller til og med, under svært så gitte forutsetninger, en ren Frp-regjering. Ingen ting kan helt utelukkes, men begge de siste alternativene vil ha store problemer med å få et langt liv i maktens korridorer.

Mye er åpent og mye kan skje før stortingsvalget. De rødgrønne bruker selvfølgelig rotet på den såkalt borgerlige siden for alt det er verdt og litt til, men nekter å diskutere hva de selv vil foretrekke hvis dagens flertall går tapt. Når Fremskrittspartiet fortsatt er så uakseptabel som regjeringspartner, henger det selvsagt nøye sammen med den store politiske forskjellen mellom det og de andre partiene. Men like viktig er nok forskjellen i politisk retorikk og politiske prioriteringer. Vinterens debatt om Fremskrittspartiets frykt for ”snikislamisering” er et talende eksempel på nettopp dette.

I norsk politikk virker imidlertid noen måneder som en lang tid – underlig nok i et så stabilt og relativt lettstyrt land. Og nettopp i år er det selvsagt den økonomiske krisens utvikling som utgjør den store og ukjente faktor. Mye – også valgresultatet – vil være avhengig av hvordan krisen ter seg i vårt land og hvordan velgerne opplever at den sittende regjering håndterer den.

Slik er vi tilbake til utgangspunktet. For selv om forskjellige mindre, men ofte symbolmettede, saker dominerer mange dagsaktuelle debatter, er det den økonomiske turbulensen som er det viktigst hoveddraget også i og ved norsk politikk. Det er i forhold til hvordan den utvikler seg vi også kan måle de fleste andre utviklingstrekk og maktkonstellasjoner.

ANDERS WETTERGREN

ETT ÅR I KRISENS TECKEN

Svensk politik och ekonomi 2008

Regeringen fick stora problem med stark intern opposition i regeringspartierna mot förslaget om signalspaning. När den stormen väl bedarrat var det dags för den allt svårare finanskrisen. Trots detta kunde statsminister Fredrik Reinfeldt glädja sig åt en liten återhämtning i opinionen.

Artikelförfattaren Anders Wettergren är fil. dr i statskunskap och har varit andreredaktör på Göteborgs-Posten.

Än en gång tycks tesen om historiens upprepning besannas. År 2008 blev det år då ännu en borgerlig regering fick ta sig an en ekonomisk kris som kullkastade tidigare planer och tvingade regeringen att göra om ritningarna. Det år som tycktes fortsätta i god och stabil högkonjunktur förändrades snabbt under hösten. Regeringen under moderaten Fredrik Reinfeldts ledning blev plötsligt fullt sysselsatt med en oväntad krishantering.

Så var det när Centerpartiets Thorbjörn Fälldin 1976 bildade den första borgerliga regeringen sedan 1930-talet. Hans trepartiregering fick ta sig an strukturerkriser i bland annat varvsindustrin med omfattande industrinedläggningar. Därtill drabbades Sverige av den värsta lågkonjunkturen sedan 1930-talet.

Nästa borgerliga regeringsperiod, 1991-1994 med moderatledaren Carl Bildt som statsminister, hann inte bli mer än året gammal innan den stora finanskrisen slog till och regeringen tvingades inrätta den så kallade bankakuten för att rädda de svenska bankerna och hela det finansiella systemet. Arbetslösheten steg drastiskt och statsfinanserna urholkades.

Så var det alltså dags igen för en borgerlig regering att ta sig an en djup ekonomisk kris. Året började förvisso lyckosamt med bland annat försäljningen av Vin & Sprit till franska Pernod Ricard för 55 miljarder kronor. Men den som följde börsernas utveckling under 2008 kunde kanske ana att den ekonomiska utvecklingen inte skulle bli så gynnsam. En första mera konkret påminnelse om vad som väntade blev antalet varsel i juli månad som ökade med 40 procent jämfört med föregående år – nu varslades 2 400 personer om uppsägning.

De amerikanska finansinstitutens hastigt växande problem spred sig som ringar på den ekonomiska oceanen. I september brakade det löst med Lehman Brothers fall. I Sverige varslades 20 000 anställda – den högsta noteringen sedan 1992. Och värre blev det. De amerikanska biljättarnas ekonomiska kris och böner om regeringshjälp drog med de svenska biltillverkarna. Den

svarta onsdagen, den 8 oktober, tvingades Volvo personvagnar varsla 2 700 om uppsägning.

Nya förutsättningar

Regeringen hade i slutet av september presenterat sin budget med gynnsamma tillväxtprognoser och skattesänkningar på 32 miljarder kronor. Men de planerna fick snabbt göras om. Mindre än två månader efter det att budgeten lagts fram – och innan den antogs i riksdagen – fick regeringen skriva ned tillväxtprognosen. År 2009 räknar man nu med en krympande ekonomi i stället för fortsatt tillväxt. Under 2008 drabbades den svenska börsen av det största raset på 100 år. När nedgången summerades stannade den vid minus 42 procent. Endast det beryktade 1932 kommer i närheten av detta med minus 40 procent.

Efter år av allt friare marknadsekonomi blev det åter dags för Keynes. Den internationella krisen tvingade västvärldens regeringar till de största ekonomiska stödåtgärderna i modern tid. Sverige utgjorde inget undantag. I början av december presenterades ett krispaket och någon vecka senare fick bilindustrin löften om stöd. Riksbanken beslutade om en kraftig räntesänkning sedan dess amerikanska motsvarighet sänkt räntan till 0 procent. Det är i sammanhanget något paradoxalt att finanskrisen 1992 möttes med en höjning av räntan till 500 procent. Den här gången sänktes räntan drastiskt för att få fart på ekonomin. Man kan tala om diametralt olika angreppssätt på de finansiella

*Regeringen fick
motta allt inten-
sivare krav på
ekonomiskt stöd
när finanskrisen
fördjupades.*

Teckning: Kjell
Nilsson-Mäki

kriserna. Men det är på ytan likheterna finns. 1992 handlade det framför allt om att tillfälligt stoppa utflödet av kronor.

För den borgerliga alliansen blev den ekonomiska krisen ett stort, svart streck i räkningen. Regeringen hade inlett sin fyraårsperiod med en del tuffa beslut, bland annat försämringar i villkoren för arbetslöshets- och sjukförsäkringarna, för att sedan kunna inrikta sig på en mera spendersam avslutning inför valet 2010. Nu ser det inte ut att bli så. Delar av ekonomin har gått i stå och utrymmet för reformer krymper. Den politiska energin har fått inriktas på att begränsa verkningarna av den internationella krisen och att försöka stimulera ekonomin med olika åtgärder, till exempel med avdrag för reparationer, tillbyggnader och ombyggnader, ett grepp som använts tidigare men som nu permanentades.

Starkare stöd för regeringen

Trots de växande ekonomiska problemen kunde regeringspartierna räkna in ett växande opinionsstöd under slutet av året. De tre oppositionspartierna – Socialdemokraterna, Miljöpartiet och Vänsterpartiet – hade länge haft en solklar ledning över regeringsalliansen. De flesta politiska bedömare betraktade de två åren fram till valet som en enkel marsch mot ett regeringsskifte för Socialdemokraterna som utnyttjade varje tillfälle att angripa regeringen.

Men krisen till trots krympte opinionsavståndet mellan regeringen och oppositionen. I slutet av året redovisade opinionsinstitutet Sifo en skillnad på drygt sju procentenheter. Därtill var förtroendet för till exempel finansminister Anders Borg mer än dubbelt så stort som för Socialdemokraternas ekonomiska talesman Thomas Östros. Den senare hade för övrigt efterträtt den förre finansministern Pär Nuder som ekonomisk talesman, sedan den nya partiledaren Mona Sahlin gjort sig av med Nuder.

Normalt brukar väljarna straffa regeringar när det blir ekonomisk kris. Den här gången blev reaktionen den motsatta. Men hur väljarna reagerar beror naturligtvis också på hur regeringarna hanterar kriserna. Den här gången tycks svenskarna i allmänhet ha uppfattningen att regeringen gjort vad som varit möjligt. Det finns också en utbredd insikt om att problemen i svensk ekonomi inte genererats på hemmaplan utan är en följd av den allmänna finanskrisen i kombination med den internationella konjunkturnedgången.

Splittrade regeringspartier

De fyra regeringspartierna, Moderaterna, Centerpartiet, Folkpartiet och Kristdemokraterna, uppvisade också en enad front. Motsättningarna mellan dem var begränsade. Den fråga som orsakade störst problem handlade om könsneutrala äktenskap, där Kristdemokraterna intog en avvikande hållning och vägrade gå med på en proposition som gav homosexuella rätt att förenas under

begreppet äktenskap. Situationen hade blivit ohållbar om Kristdemokraterna tvingats reservera sig i regeringen. Problemet löstes i stället genom att en riksdagsmotion fick lägga grunden för ändringen av äktenskapslagen.

Även om motsättningarna mellan regeringspartierna var begränsade och stämningen i regeringskretsen god, blev politiken ingalunda problemfri för Fredrik Reinfeldt och hans ministrar. Under våren blåste det upp till storm inför behandlingen av den så kallade FRA-lagen. Förslaget att reglera den signalspaning som bedrivs av Försvarets Radioanstalt (FRA) hade regeringen övertagit av den socialdemokratiska regeringen i en departementspromemoria. En proposition om signalspaning av all gränsöverskridande nättrafik presenterades redan på våren 2007. Den antogs av riksdagen, men majoriteten var alltför knapp eftersom förslaget ansågs beröra den personliga integriteten. Det bordlades för att så återkomma under våren 2008. Inför riksdagsbehandlingen växte snabbt en landsomfattande kritik mot förslaget. Inte minst fick protesterna omfattande och snabb spridning i bloggvärlden.

Oppositionspartierna förklarade att de tänkte rösta mot förslaget. Värre för regeringen var att flera borgerliga ledamöter i riksdagen hotade att fälla

*Regeringen drabbades av kortvarig söndring i frågan om könsneutrala äktenskap.
Teckning: Kjell Nilsson-Mäki*

förslaget. Betecknande för det hårda motståndet är till exempel att tre före detta ledare för folkpartiet öppet uttalade sig mot FRA-lagen. FRA-frågan dominerade under ett par veckor i medierna. Situationen var massmedialt tacksam med hårda attacker mot regeringen, även från de egna partimedlemmarna runtom i landet och i riksdagsgruppen. Angreppen mot regeringen var hårda – om än inte alltid så sakliga. Regeringsledamöterna hade svårt att värja sig mot alla attacker.

Under riksdagsbehandlingen sköts voteringen upp ett dygn och förslaget fick en ny behandling i det aktuella utskottet. Inför den slutliga behandlingen i riksdagen gjorde utskottet vissa justeringar för att stärka den personliga integriteten. FRA-lagen i sin ändrade form antogs sedan av riksdagen – även om inte alla borgerliga ledamöter stod bakom beslutet. Regeringen lovade också att återkomma med ytterligare ändringar och tillägg efter sommaruppehållet. Under hösten enades så regeringspartierna om dessa tillägg som också antogs av riksdagen.

Opinionsstormen mot FRA var kanske den svåraste fråga regeringen haft att hantera. Betecknande för det goda samarbetet i regeringen är att det i detta fall inte handlade om motsättningar mellan regeringspartierna. Detta har ju annars varit ett återkommande problem för borgerliga koalitionsregeringar, där motsättningar mellan partierna förstärkts av läckor till medierna. Den här gången handlade det i stället om intern opposition inom regeringspartierna. Det underlättade förvisso inte hanteringen av frågan. Men regeringen red ut stormen. Stödet i opinionen tycktes inte ha tagit så stor skada; en opinionsundersökning visade faktiskt att omkring 40 procent av de tillfrågade stödde FRA-förslaget.

Det största hotet mot regeringen är mera långsiktigt och handlar om skillnader i opinionsutvecklingen för de fyra regeringspartierna. Återhämtningen under slutet av året berodde främst på att det ledande borgerliga partiet, Moderaterna, ökade sitt opinionsstöd. De tre andra partierna fortsatte att kämpa med låga siffror och fick egentligen ingen del av opinionstillväxten. Framför allt Kristdemokraterna hamnade farligt nära riksdagsspärren på fyra procent.

Regeringens seglats blev inte så lugn som statsråden hoppades. Teckning: Kjell Nilsson-Mäki

Fortsätter denna utveckling kommer det att skapa spänningar i regeringskretsen och ställa stora krav på statsministern. Ett alltför starkt och dominerande Moderaterna riskerar att kasta sin skugga över de tre koalitionsbröderna. Att Sverige har ordförandeskapet i EU under andra halvåret 2009 medför att ytterligare ljus kommer att kastas på statsministern och på utrikesministern Carl Bildt – även han moderat. Det är väl egentligen endast EU-ministern, folkpartisten Cecilia Malmström som kan konkurrera med dem. Det finns en uppenbar risk att de tre mindre partierna i koalitionen pressas av den interna opinionen för att profilera sig och återta en del av det förlorade opinionsstödet.

Rödgrön allians

Om tillvaron för regeringspartierna förblev relativt friktionsfri och lugn, bortsett från FRA-striden, så var 2008 mera turbulent på vänsterkanten. Socialdemokraterna och den nya partiledaren Mona Sahlin hade kommit fram till att tre löst samarbetande partier skulle få svårt att utmana den borgerliga regeringen i det kommande riksdagsvalet 2010. Sannolikt hade även den borgerliga alliansen och det allt djupare samarbetet mellan de fyra partierna inför valet 2006 inspirerat Sahlin.

Under 2008 fördes samtal och diskussioner mellan de tre oppositionspartierna – Socialdemokraterna, Miljöpartiet och Vänsterpartiet. Det föreföll dock som om Socialdemokraternas intresse för att ha med Vänsterpartiet i ett fördjupat samarbete var begränsat. Socialdemokraterna krävde för Vänsterpartiets deltagande bland annat att partiledaren Lars Ohly skulle acceptera de strikta reglerna för den ekonomiska politiken. I det avseendet levde Mona Sahlin upp till traditionell socialdemokratisk politik gentemot de forna kommunisterna genom att markera en klar gränslinje för relationen mellan de båda partierna.

Däremot hade Socialdemokraterna redan genom att föra samtal med inriktning på gemensamt regerande med i första hand Miljöpartiet gjort avsteg från den gamla socialdemokratiska principen att köra sitt eget lopp i valrörelserna – en princip som senast poängterades av den förra socialdemokratiska ledaren Göran Persson i hans memoarbok som utkom under året.

I början av oktober meddelade så Socialdemokraterna och Miljöpartiet att de kommit överens om ett långsiktigt samarbete inför valet två år senare, med avsikt att bilda gemensam regering. Vänsterpartiet uteslöts därmed ur gemenskapen. Partiet fick inte vara med därför att det inte var berett att underkasta sig de strikta reglerna för budgetdisciplinen. Missnöjet över att bli utestängda var uppenbart i stora delar av Vänsterpartiet. Detta var på intet sätt överraskande. Debatten under hösten mellan Mona Sahlin och Lars Ohly var också stundtals hård och aggressiv.

Däremot hade nog knappast Mona Sahlin väntat sig en revolt inom sitt eget parti. Kraftfulla röster höjdes mot uteslutningen av Vänsterpartiet, bland

Stämningen i det nya oppositionssamarbetet var inte alltid på topp.

Teckning: Kjell Nilsson-Mäki

annat från det starka Skåne-distriktet. Det var uppenbart att Sahlin inte hade hela sitt parti med sig och inte heller hade styrkan att stå emot det interna trycket. Hållningen till Vänsterpartiet modifierades redan efter ett par dagar. Isoleringen var inte längre definitiv. Efter nya samtal kunde så de tre oppositionspartierna presentera en överenskommelse om ett nytt samarbete, inriktat på gemensamt regerande efter nästa val.

Därmed hade oppositionen i det Socialdemokratiska partiet segrat och Lars Ohly uppnått den position han eftersträvat. För Mona Sahlin blev turerna i samtalen och förhandlingarna med Vänsterpartiet ett allvarligt nederlag som försvagade hennes ställning. Detta underströks bara några dagar in på det nya året när Skåne-distriktet krävde att partiet skulle överge de strikta budgetreglerna och skrota budgettaket och överskottsmålet i de statliga finanserna. Det vill säga just de krav som Vänsterpartiet tidigare haft men tvingats överge för att accepteras som samarbetspartner.

Sahlin fick bevittna hur Vänsterpartiets opinionssiffror stärktes under hösten, samtidigt som Socialdemokraternas försämrades. Och samarbetet kunde onekligen ha inletts på ett mera positivt sätt när det inte framtvingades av kravet på ett gemensamt regerande utan bara gemensamt agerande.

Ny politisk karta

Det är svårt att säga hur samarbetet mellan de rödgröna partierna kommer att utvecklas. De politiska skillnaderna mellan de tre partierna är stora på många politikområden. Men med stor sannolikhet är den politiska kartan på väg att ritas om.

Under decennier har de svenska väljarna levt med ett fempartisystem. Allianserna mellan partierna har haft olika karaktär och varit mer eller mindre tillfälliga. I en del fall har man fått intrycket att de samarbetande partierna backat in i gemenskapen högst motvilligt. Personmotsättningarna i till exempel Thorbjörn Fälldins första regering (1976-78) var stora, saktmotsättningarna vanliga och läckorna till medierna legio. Kai Hammerich återger i sin bok om de regeringsåren, *Kompromissernas koalition*, hur folkpartiledaren Per Ahlmark tränade vredesutbrott framför spegeln inför ett möte med moderatledaren Gösta Bohman.

Fempartisystemet har utvecklats till ett sjupartsystem sedan först Miljöpartiet och sedan Kristdemokraterna tagit sig in i riksdagen. Men genom samarbetet på den borgerliga kanten och sedan hösten 2008 på vänsterkanten, ser svensk politik ut att vara på väg mot två allt tätare sammanfogade block; i regeringens fall är detta uppenbart, medan utvecklingen inom det rödgröna blocket är mera osäker. Valresultatet 2010 kommer med all säkerhet att avgöra om det vi nu betraktar är något temporärt eller om det verkligen är inledningen på en ny era i svensk politik. Kommer samarbetet till exempel att medföra en utslagning av några partier ur riksdagen – Kristdemokraterna ligger som tidigare nämnts farligt nära fyraprocentsspärren? Eller kan man vänta sig nya diskussioner om partisammanslagningar? I början av 1970-talet gjordes ett försök att slå samman Folkpartiet och Centerpartiet.

En annan och mera långsiktig fråga är hur politiken och motsättningarna i politiken kommer att utvecklas. Det fördjupade samarbetet mellan de borgerliga partierna har åstadkommit bland annat genom ett moderat parti som tonat ned sin högerprofil. I samarbetet mellan de rödgröna har däremot politiken förskjutits mot ytterkanten; vänsterkrafterna i Socialdemokraterna har fått medvind genom samarbetet med Vänsterpartiet.

Det finns också anledning att fundera över hur debattklimatet utvecklas. Kommer två block som står mot varandra att leda till ett hårdare tonläge och färre kompromisser eller kommer så småningom två block att dras in mot den politiska mitten där de stora väljargrupperna finns?

MATS BERGQUIST

FYRA PARADIGMSKIFTEN I SVENSK UTRIKESPOLITIK

Vad har årtalen i den svenska historien 1434, 1630, 1812 och 1991 gemensamt? De kan sägas utgöra de grundläggande paradigmskiftena i den svenska statens förhållande till omvärlden under de senaste 600 åren.

Mats Bergquist är docent i statskunskap och ordförande för Utrikespolitiska institutet i Stockholm. Han har varit svensk ambassadör i Tel Aviv, Helsingfors och London.

I. Inledning: att förändra utrikespolitiken

Det första årtalet, 1434, innebar början på den mycket långvariga skilsmäso-process för den dansk-norsk-svenska unionen som ändade med Gustav Vasas val till Sveriges kung den 6 juni 1523. Det andra årtalet, då svenska trupper landsattes på tysk jord för att delta i trettioåriga kriget, innebar Sveriges inträde i den europeiska politiken. Årtalet nummer tre, 1812, och mötet mellan den ryske kejsaren Alexander I och den nyvalde svenske kronprinsen Karl Johan, signalerade Sveriges reträtt från den europeiska politiken, dock att svenska trupper deltog i slutkampen mot Napoleon året därpå och besatte Norge 1814. Och 1991 stod dåvarande statsministern Ingvar Carlsson – och oppositionsledaren Carl Bildt – bakom beslutet att ansöka om medlemskap i den politiska alliansen EU vilket betydde återinträdet i europeisk politik.

Det går givetvis att hävda att valet av just dessa årtal är subjektivt och att man kan andraga rimliga argument för helt andra årtal. Så kan man, som t.ex. *Erik Lönnroth*, hävda att Engelbrektupproret, inte riktade sig mot unionen som sådan utan mot Erik av Pommern personligen och hans genom många utländska fogdar hårda maktutövning. Lönnroth gör gällande att unionen hämtade sig t.ex. under Kristoffers av Bayern regim (1440-1448). Den formella upplösningen kom ju först 1523. Men unionen blev aldrig densamma efter Engelbrekt och var snarast dömd att upplösas.

När det gäller 1630 är det nog svårt att förneka att detta beslut innebar ett systemskifte, om man än genom de nära fyra hundra år som gått sedan dessa haft mycket olika meningar om varför Gustaf II Adolf alls tog detta beslut. Denna debatt, som senast redovisats av *Sverker Oredsson* (i ”Gustaf Adolf. Sverige och det trettioåriga kriget”, 1996) skall vi återkomma till. Det finns de historiker, både svenska och utländska, som menar att beslutet i själva verket var ett naturligt led i den politik som Sverige genom kampen mot Sigismunds Polen redan fört under hela 1620-talet.

Att 1812 innebar ett systemskifte är likaledes ganska oomstritt. Man skulle, med vissa anspråk på rimlighet, kunna hävda att redan nederlaget i det stora nordiska kriget 1700-1721 innebar ett reellt återtag från den europeiska scenen. Det blev då rätt uppenbart att det svenska rikets resurser inte kunde uppbära den stormaktsroll som landet tilldelats genom den Westfaliska freden 1648. Den korta stormaktstiden var till ända. De många grannarna började snart slipa knivarna för att komma åt delar av det till ytan vidsträckta svenska imperiet. Freden i Nystad 1721 innebar början på dettas kontraktion (ett mindre område, Hinterpommern, hade redan fått avträdas till Brandenburg i samband med ett fredslut 1679).

Det var många som under frihetstiden insåg detta sakernas tillstånd. De menade att Sverige i stället för att göra anspråk på att förbli en militär stormakt borde söka bli en vetenskaplig sådan. Men ändå startade Sverige efter det stora nordiska kriget två attacker mot Ryssland, 1741 och 1788 och deltog som Frankrikes allierade i sjuårskriget 1757-1763 mot Preussen.

Det framgår också tydligt, av t.ex. *Erik Lönnroths* "Den stora rollen" (1986), att Gustaf III ingalunda gett upp Sveriges europeiska ambitioner. Tvärtom ville kungen spela en roll i strävandena att hejda 1789 års revolution. Därför är det rimligt säga att 1812 och inte 1721 innebar den slutliga medvetenheten om att den europeiska rollen för överskådlig framtid var utspelad. I alla händelser förstod kronprins Karl Johan, som redan från sin ankomst 1810 tog en fast hand om styret, saken så. Den eviga rivaliteten med det ryska imperiet kunde, även om man så sent som 1788-1790 kunnat hålla St Petersburg stängd, med tanke på skillnaderna i resurser bara sluta illa.

När det sedan gäller 1991 års ansökan om medlemskap i EU har denna ju i ett historiskt perspektiv ägt rum så pass nyligen att den ännu inte varit föremål för särskilt många utläggningar. Ingvar Carlsson har dock ägnat ämnet ett längre avsnitt i sina memoarer. Men det är i alla fall min uppfattning att detta beslut innebar ett paradigmskifte, vars betydelse de flesta ännu inte är riktigt medvetna om och vars yttersta konsekvenser vi inte heller riktigt kan se. Är t.ex. inträdet i EU ett första steg mot ett medlemskap också i NATO? Denna debatt har under några år pågått i Finland, men ännu inte tagit fart i Sverige.

Det är, även om valet av årtal alltså kan diskuteras, mera en slump, men en intressant sådan, att dessa paradigms- eller systemskiften inträffat med i mycket runda tal 200 års mellanrum. Detta antyder att paradigmskiften i de flesta staters utrikespolitik inträffar mycket sällan. Säkerligen beror detta på att en stats säkerhetspolitik, för att inge förtroende i omvärlden, måste ses i ett mycket långsiktigt perspektiv, att flitiga växlingar i den grundläggande doktrinen och anpassningar till nytt läge, alltså i själva verket snarare än att bidra till statens säkerhet motverkar densamma. Detta gäller inte minst små stater som knappast har råd med att sprida osäkerhet om sin utrikespolitiska agenda.

Här föreligger en svårlöst konflikt mellan å ena sidan vikten av långsiktighet och å andra sidan betydelsen av att observera och snabbt reagera på skiften i omvärlden. Oftast löser man, naturligt nog, denna konflikt genom att söka anpassa doktrinen till nya omständigheter snarare än att explicit ändra densamma. Svenska politiker har alltsedan 1812 varit skickliga när det gällde att anpassa doktrinen till förändrade omständigheter. Sedan hör det också till saken att det kan vara svårt att uppnå ett rimligt mått av samförstånd om att ett paradigmskifte är önskvärt.

Det är dock knappast en slump att paradigmskiftena i Sveriges förhållande till omvärlden skett i samband med radikala förändringar i det internationella systemet. Detta gäller dock knappast 1434 då Sveriges omvärldsrelationer var begränsade och mest relaterade till de andra två unionsländerna, Novgorod och några nordtyska stater.

Men vad som hände 1630 ledde sedan till den första multilaterala fredskonferensen i världshistorien, i Osnabrück och Münster 1648 och till skapandet av det Westfaliska nationalstatssystem, som vi ännu lever med. 1812 års politik föregick med ett par år Wienkongressen som likaledes innebar en betydande förändring av det internationella systemet och faktiskt under något decennium utgjorde ett första försök till ett kollektivt säkerhetssystem. Det var det s.k. kongresssystemet där dåtidens stormakter periodiskt träffades för att avgöra tvister mellan europeiska stater, ibland till de mindre staternas irritation. Kongresssystemet, som efter de långvariga Napoleonkrigen ville värna om en konservativ ordning i världen, bröts dock sönder på 1820-talet, sedan Englands världsvida intressen inte längre rymdes inom den europeiska ramen. Utan brittiskt intresse saknade systemet mycket av den legitimitet det haft.

Den svenska ansökan om medlemskap i EU föregicks av det kalla krigets slut, vilket innebar en helt ny utrikespolitisk sits för många inte minst mindre stater. I själva verket var det kalla krigets slut en förutsättning för det svenska paradigmskiftet.

En stats möjlighet att ändra en grundläggande säkerhetspolitisk doktrin måste utgå från dess geopolitiska förutsättningar. I detta hänseende har Sverige varit lyckligt lottat. Trots att den skandinaviska halvön är geografiskt mycket större, men samtidigt ur befolkningssynvinkel en mycket mindre enhet än de brittiska öarna, har båda haft en på många sätt likartad utgångspunkt. I brittisk historieforskning talar man om "the continental commitment" för att förklara landets intressen och politik visavi det kontinentala Europa. Men även om Sverige inte, annat än under det trettioåriga kriget, på ett avgörande sätt kunnat ingripa i kontinentens affärer, har svenska kungar och regeringar, i viss mån i skyddet av landets geografiska läge, kunnat välja eller justera sin utrikespolitiska doktrin.

Det har ofta varit betydligt mera komplicerat för andra mindre europeiska

stater i omedelbart grannskap till kontinentens stormakter, som ofta haft att välja på vad man brukar kalla "bandwagoning", dvs. hoppa på ett större grannlands triumfvagn, eller att genom allians med en eller flera andra stormakter söka åstadkomma en maktbalans. Sverige har ibland med kontinenten på visst avstånd, om inte kunnat undvika detta val, så i alla fall kunnat betrakta situationen med ett större mått av frihet. Sedan organisationer av typen NF eller FN kommit att bli en del av det internationella systemet har mindre stater också sökt bruka denna tredje option, medlemskap i dessa som skydd för sin säkerhet. Detta har ju alltsedan NF:s tillkomst 1920 varit en hörnsten i svensk utrikespolitik.

II. 1434

Kalmarunionens tillkomst 1389 (1397) skall, menar Erik Lönnroth, vår kanske ledande moderna medeltidsforskare som dessutom inte värjde för de större perspektiven, ses mot bakgrund av hotet från de militärt starkare staterna i norra Tyskland, särskilt Mecklenburg, vars furste Albrekt (systemson till Magnus Eriksson) också erövrade kungakronan i Sverige 1363, dock att han aldrig lyckades helt kontrollera hela landet. Magnus Erikssons anhängare vägrade att ge upp och såg honom som den legitime monarken. För Danmark, Norge och Sverige, som på medeltiden på många sätt stod varandra än närmare än idag, tedde sig då ett konstitutionellt samgående naturligt.

Men redan tjugo efter, under drottning Margarethas systerdottersons, Erik (av Pommern) välde utbredde sig således i Sverige ett missnöje med det auktoritära sätt varpå unionen styrdes. Detta riktade sig således inte, menar Lönnroth, mot unionen som sådan. Vilket då skulle visa sig genom att denna formellt bestod under ytterligare nästan ett sekel. Men dess legitimitet måste sägas ha eroderats betänkligt redan genom Engelbrektupproret. Vid Arboga möte 1435, som *Gottfrid Carlsson* skriver (i "Engelbrekt, Sturarna, Gustav Vasa", 1962), knappast landets första riksdag, manifesterades en mycket enhetlig svensk opinion mot kung Erik. Året därpå avsattes han i Sverige.

Unionens fortsatta bestånd kom att karaktäriseras av långa perioder då Sverige i praktiken satt denna ur spel och olika svenska stormansätter som Bonde och Sture skötte landets affärer. Lönnroth menar för sin del att ekonomiska intressen kom att bli avgörande. En del stora jordägarläkter med egendommar i två eller alla tre av unionens länder höll sig till de danska kungarna, medan bergshanteringens och hamnstädernas herrar, i allians med Hansan, opponerade sig.

Det hade kanske varit möjligt att för en längre tid än som blev fallet återställa unionens legitimitet; den dansk-norska unionen skulle komma att bestå ytterligare närmare 400 år till dess att Sverige i Napoleonkrigens slutskede såg till att också denna blev upplöst. Men det avtagande hotet från Nordtysklands furstar och den ekonomiska utvecklingen underminerade således unionen

till den grad att man kan tala om 1434 som ett systemskifte med fördröjd utlösning. De danska kungarna gjorde vad de kunde för att spela ut olika intressegrupper i Sverige mot varandra och kortsiktigt bevara statskonstruktionen. Men på sikt skapades, inte minst av ekonomiska skäl, samtidigt sådana motsättningar i alla fall i Sverige att grunden för en framgångsrik separatist rörelse lades. Man skall i detta sammanhang inte bortse från att själva unionen med sin enorma geografiska yta, över en miljon kvadratkilometer – det fanns givetvis stora områden där kontrollen var obetydlig eller obefintlig – ytterst begränsad befolkning, i delar svåra topografi och kärva klimat och de långsamma kommunikationerna, var ett mycket svårskött pastorat.

III. 1630

Att 1630 innebar ett paradigmskifte är således ganska oomstritt. De allra flesta historiker, svenska såväl som utländska dvs. främst tyska, håller med om att det var ett mycket djärvt företag för den ganska svaga och fattiga svenska staten att intervensera i det redan sedan ett drygt decennium pågående kriget mellan kejsarmakten i Wien och Tysklands protestanter. Det finns dock de som menar att landstigningen sommaren 1630 var ett logiskt steg, eftersom svenska trupper redan under 1620-talet sakta trängde söderut i Baltikum, för att bl.a. komma åt Gustaf Adolfs kusin Sigismund som gjorde anspråk på den svenska tronen. Sigismund var kung i det mycket katolska Polen och underhöll nära förbindelser med kejsaren.

Tolkningarna av kungens beslut att intervensera, som avsatt en imponerande mängd med böcker, har varierat åtskilligt under de närmare 400 år som gått sedan 1630. Den mera altruistiska tolkningen, att landsättningen företogs för att rädda de särskilt mot slutet av 1620-talet trängda trosfränderna i norra Tyskland, eller för att befästa den relativa religionsfrihet som stadfästes i Augsburg 1555, får numera konkurrens från andra förklaringsgrunder. Inte så att det religiösa motivet försvunnit från agendan, men att beslutet var resultatet av flera överväganden, inte minst strategiska. De kejsrerliga arméerna i Tyskland trängde således norrut och hotade det protestantiska fästet Stralsund. Danmark, Nordens andra protestantiska makt, hade tvingats till fred 1626. Man kunde inte utesluta att kejsaren, som utnämnt den ena av sina två stora fältherrar, Wallenstein, till amiral över Östersjön hade för avsikt att utrusta en flotta och söka dominera också detta hav. Detta skulle utgöra ett direkt hot mot vitala svenska intressen och kanske rentav, med tanke på Sigismunds anspråk, mot Gustaf Adolfs troninnehav.

Kungen bedömde, kanske så tidigt som 1627, att ett krig med kejsaren förr eller senare skulle komma att utbryta. Den strategiska situationen var 1630, sedan man slutit stillestånd med Polen 1629, god och skulle knappast inom rimlig framtid förbättras. Därför vore det bättre att med den tidens militära

tänkande att slå till och föra kriget på fiendens territorium. Det hade knappast varit möjligt att för Sverige föra det på annat sätt än att låta armén livnära sig i fiendeland.

Det finns historiker, men knappast svenska, som menar att kungen hade imperialistiska aspirationer och ville avsätta kejsaren och själv bli tysk-romersk kejsare, eller i alla fall bilda ett mäktigt protestantiskt block under sin ledning i Tyskland, vilket då skulle kunna fungera som en balanserande faktor mot kejsarmakten. Andra historiker har tryckt på de ekonomiska motiven och på att Sverige ville bemäktiga sig viktiga hamnstäder i norra Tyskland med dess tullinkomster. Och det finns nu de, så *Erik Ringmar* (i "Identity, Interest and Action", 1996), som menar att interventionen, när egentligen inga manifesta svenska intressen kunde påvisas, kan förklaras i kulturella termer. Detta innebär att kungen framför allt ville bli erkänd som legitim monark också av katolska furstar och att den ringaktning som man tyckte sig vara utsatt för måste upphöra. Särskilt hade kungen tagit illa vid sig när tillresta svenska sändebud inte ens blev mottagna, när de 1629 skulle delta i fredsförhandlingar mellan kejsaren och kungens allierade, i Stralsund.

Det är säkert möjligt att man kunde ha följt Axel Oxenstiernas mera försiktiga linje och avstått från landsättningen. Hotet från Wien överdrevs. Paradigmskiftet 1630 var således knappast nödvändigt men likafullt förklarligt. Man måste också betänka att det underrättelsematerial den svenska riksledningen besatt med all sannolikhet var både magert och inaktuellt.

Alldeles oavsett vilken teori man nu vill använda sig av vid förklarandet av landsättningen 1630, innebar denna att kungen, under de två och ett halvt år han personligen ledde kriget mot Wien, lyckades i sin föresats att hejda motreformationen. Därtill hade han etablerat Sverige som en ledande europeisk militärmakt. I längden blev det dock, som faktiskt varit fallet redan i 100 år, men först Karl XIV Johan med sina erfarenheter som ledande militär i en stormakt, helt förstod, omöjligt att upprätthålla denna roll. Detta beredde vägen för nästa paradigmskifte.

I ett längre perspektiv ter sig interventionen i Tyskland som ett ganska äventyrligt politiskt drag. Danmark, som rimligen hade ungefär lika stora resurser som Sverige och dessutom kunde föra kriget från ett nära grannskap, hade försökt och misslyckats med att stävja de katolska ambitionerna. Man kan givetvis hävda att denna danska logistiska fördel också kunde ses som en nackdel eftersom Danmark saknade det strategiska djup som Gustaf Adolf kunde luta sig mot. Om den svenska armén skulle misslyckas innebar det kanske inte något omedelbart hot mot landet. Men det skulle innebära både ett allvarligt prestigenederlag och öka riskerna för svenskarnas trosfränder i Tyskland, vilket på sikt kunde medföra ökade strategiska risker för Sverige.

Man skulle också kunna se interventionen som ett exempel på vad nuti-

dens strategiska analytiker, som Thomas Schelling, kallat ”the rationality of irrationality”. Genom att ge sig in på ett företag som rimligen få väntade sig, åstadkom Gustaf II Adolf maximal strategisk överraskningseffekt. De protestantiska furstarna i norra Tyskland blev tydligen tagna på sängen och visste alltså länge inte hur de skulle förhålla sig till svenskarna. Innan de såg hur det skulle gå för den svenska armén kunde det vara oklokt att ytterligare försämma relationerna med kejsaren.

Man kan knappast anta att Gustaf Adolfs självförtroende var så stort att han direkt väntade sig de snabba framgångar armén hade. Militärhistoriker som Michel Howard har understrukt Gustaf Adolfs taktiska geni och att hans sätt att disponera trupperna innebar något av en revolution. Men även om kungen hoppats att han skulle ha en möjlighet att kunna hålla de kejserliga arméerna stängna, kan han knappast ha trott att sådana framgångar som slaget vid Breitenfeld 1631 var att vänta. Hans kalkyler måste ha baserat sig på att de protestantiska furstarna skulle ha spelat en större roll än de faktiskt inledningsvis gjorde. Annars ter sig interventionen än djärvare, ja rent av svärförståelig.

IV.1812

De flesta svenskar har nog inte klart för sig att freden i Fredrikshamn den 23 september 1809, som vi kommer att högtidlighålla både i Sverige och i Finland (det s.k. Märkesåret 1809) nog innebär den största katastrof Sverige har råkat ut för under sin långa historia. Genom denna fred berövades Sverige en tredjedel av sitt territorium och en fjärdedel av sin befolkning. Band över Bottenhavet som formats under mera än ett halvt årtusende skars av. De i riket integrerade östliga landskapen förvandlades till det ryska storfurstendömet Finland. Härtill kom att ekonomin efter ett olycksaligt krig var körd i botten och att landet höll på att hämta sig från en traumatisk statskupp. Sveriges öde hängde på en ganska skör tråd. Tankar på att utsätta Sverige för samma öde som 1772, 1793 och 1795 drabbade Polen, dvs. att dela landet mellan Ryssland och Danmark figurerade i både Petersburg och Köpenhamn.

Det är föga förvånande att den ledande tanken hos den svenska eliten de närmaste åren efter fredsslutet 1809 var att vinna de finska landskapen åter. Detta kunde då ske genom att Sverige, liksom Danmark gjort efter det engelska angreppet mot Köpenhamn 1807, allierade sig med Napoleon. Det var detta tänkande som låg bakom valet 1810 av den franske marskalken Bernadotte till svensk tronföljare efter den officiellt barnlöse Karl XIII. Detta val ägde rum sedan den först utsedde kronprinsen, den danske prinsen Karl August, vars val styrdes av tanken på att kanske vinna Norge från Danmark (kronprinsen hade varit militär befälhavare i Norge), hastigt avlidit.

När den franske marskalken kom till Sverige hösten 1810 för att snabbt överta befälet från den sjuklige kungen – denne dog dock först 1818

– kunde han med en kylig och icke-svensk fältherreblick konstatera att tanken på revansch mot Ryssland med all sannolikhet var en återvändsgränd. Asymmetrin i resurser mellan det ryska imperiet och Sverige var alltför iögonfallande för att kunna ignoreras. Det fanns en annan och bättre lösning på Sveriges strategiska situation. Det föreföll honom klart att Sveriges prestige krävde någon form av kompensation för de genom fredsslutet 1809 utståndna territoriella förlusterna. Härpå berodde säkerligen också hans möjligheter att få behålla sin nyvunna värdighet. Var skulle denna kunna finnas? Norge blev då det uppenbara svaret, vilket inte var någonting nytt för Karl Johan. Tanken hade länge funnits i Stockholm. Karl XII hade t.o.m. försökt realisera idén om att lägga beslag på vårt västra grannland som sedan Kalmarunionen var förenat med Danmark.

Det har bland svenska historiker förts en diskussion om huruvida Karl Johan haft med sig dessa föreställningar redan innan han kom till sitt nya hemland. Medan någon (Sture Waller) hävdar att Bernadotte, när han kom till Sverige, både planerade att söka återerövra Finland och dessutom ta Norge, anser de flesta att inga bevis härpå finns. Det spelar i detta sammanhang ingen större roll. Här kan det räcka med att konstatera att han snart tycks ha kommit till insikt om att han borde koncentrera sig på Norge. I detta hade han hjälp av Napoleon som 1812 utan krigsförklaring ryckte in i och bryskt ockuperade svenska Pommern. Tanken att med hjälp av Napoleon söka återerövra Finland tedde sig efter detta oprovocerade franska övergrepp som mindre attraktiv.

Det är oklart på vems initiativ mötet i Åbo sommaren 1812 mellan Karl Johan och den ryske tsaren Alexander I ägde rum. Men det är ganska anmärkningsvärt att tsaren ansåg sig kunna lämna sitt högkvarter under flera veckor mitt under brinnande krig – Napoleons jättearmé hade sommaren 1812 ryckt in i Ryssland – och företa den långa resan från Smolensk till Åbo bara för att möta den svenske kronprinsen. Detta tyder på att han var ganska angelägen att försäkra sig om att Karl Johan inte hade några onda avsikter visavis Ryssland. Detta visste den senare att utnyttja och det var då han kom överens med Alexander att denne skulle stödja, och rent av militärt bistå Sverige att kuva Danmark, att Norge tilldelades Sverige mot att Sverige d ä r e f t e r anslöt sig till koalitionen mot Napoleon.

Det såg sommaren 1812 onekligen lovande ut för den svenske kronprinsen som begärt ett högt pris för sin neutralitet under det franska angreppet mot Ryssland. Men det var en vågad politik han gav sig in på. Någon rysk hjälp för erövringen av Norge fick han aldrig. Tsaren ville förstås inte avstå en hel armékår från huvudfronten mot Napoleon. Inte heller kunde Karl Johan genomföra denna erövring innan han förde över trupper till kontinenten. Han måste lita på att Alexanders löften skulle stå sig även sedan slutstriden mot Napoleon genomförts.

Det var inte den enda risk han tog. Han utgick i sina kalkyler från att Napoleon skulle misslyckas med att betvinga Ryssland. Om utgången av denna attack skulle bli en annan hade Napoleon givetvis inga skäl alls att hjälpa sin f.d. vapenbroder att slå sin trogne allierade Danmark, tvärtom. Vidare fanns alltid risken att Danmark skulle lämna sin allians med Frankrike mot att koalitionen garanterade landets territoriella integritet. Faktum var att Österrike under Metternich verkade för just detta resultat. Det var tack vare att den danske kungen Fredrik VI halsstarrigt höll på sin allians med Napoleon som Karl Johans projekt kunde genomföras. Detta byggde vidare på att Danmark, för att bita i det sura äpplet, skulle kompenseras i norra Tyskland, bl.a. med svenska Pommern, något som sedan inte heller realiserades.

Karl Johan spelade ett högt spel som kunde slutat illa både för honom och Sverige. Som det nu var kunde han både genom sin personliga förmögenhet något avlasta den svenska statsskulden och ge landet ett slags ersättning för förlusten av Finland, och detta utan att den svenska armén behövde lida några stora förluster.

Men med unionen med Norge och en fast hand om riksrödet kunde den franskfödde kronprinsen, och från 1818 kungen, under trettio års tid styra Sverige bort från den europeiska scenens ständiga krig och konflikter och in i en för europeisk historia unikt lång fredsperiod. Att det i hög grad hängde ihop med Karl Johans egen strategiska blick är uppenbart. En infödd svensk monark eller dansk prins skulle haft åtskilligt svårare, eller sannolikt inte ens kunnat, på samma sätt som kungen, ändra den kurs som den svenska statskutan följt under mera än ett halvt årtusende. Karl XIV Johan är en av vår historias mest intressanta gestalter.

V. 1991

Sedan de svenska trupperna betvingat Danmark 1813-1814 drog sig således Sverige tillbaka från den europeiska politiken. Karl Johan ansåg således både med hänsyn till rikets säkerhet och sin egen tron att man borde hålla sig borta från den europeiska politiken. I ett berömt memorial till riksdagens hemliga utskott 1834 lanserade han vad som kom att bli fundamentet för den svenska neutralitetspolitik som fram till våra dagar helt präglat svenskt utrikespolitiskt tänkande.

Denna långvariga utrikespolitiska doktrin innebar att Sverige höll sig utanför militära och politiska allianser. Linjen var naturligtvis inte helt rak. Det skulle över en så lång tidsperiod knappast ha varit möjligt; den måste tid efter annan anpassas till utvecklingen i omvärlden. Under Danmarks tvister med Preussen och Österrike 1848-1849 och 1863-1864 om Slesvig-Holstein fanns det ett starkt politiskt och kungligt stöd för Danmark; under den förra tvisten fördes t.o.m. svensk-norska trupper över till Danmark för att markera

stöd. Under Krimkriget 1853-1856 mellan Ryssland och Turkiet, stött av England och Frankrike, såg många i Sverige en möjlighet att vinna Finland åter. Brittiska flottstyrkor kom in i Östersjön och bombarderade Åland. Men den svenska huvudlinjen höll.

Sveriges inträde i Nationernas Förbund (NF) 1920 föregicks av en rätt grundläggande debatt som visade på sprickor i tolkningen av neutralitetspolitiken. Båda sidor i denna debatt, liberalerna och socialdemokraterna som ville gå med och högern, bondepartierna och vänstersocialisterna som inte ville, såg NF som ett slags politisk allians och därmed ett medlemskap som något av ett systemskifte. Det skulle emellertid snart visa sig att denna nya organisation inte blev vad den i vissa ögon borde ha blivit. Varken dess upphovsman, USA, Sovjetunionen eller de besegrade staterna var från början med, vilket försvagade NF.

FN-inträdet 1946 var däremot föga kontroversiellt i Sverige, kanske mest beroende på att det krävdes enighet mellan de fem permanenta medlemsstaterna i Säkerhetsrådet innan det kunde agera. Med tanke på detta synnerligen under det kalla kriget osannolika scenario kunde man med trovärdighet hävda att neutralitetspolitiken, som tjänat Sverige väl under två världskrig, kunde fortsätta.

Det var främst denna politik som under många år var grunden till den avvaktande hållning som Sverige intog i relation till de europeiska integrationssträvandena. I kombination med en traditionellt frihandelsvänlig attityd ansågs neutralitetspolitiken omöjliggöra ett fullt deltagande i den europeiska ekonomiska gemenskap som grundades 1957. Ledande svenska ekonomer som t.ex. Bertil Ohlin såg EEC som den tullunion den var och därmed ett hinder för vidare frihandel. Det var därför Sverige tillhörde de mest ivriga supportrarna av den mellanstatliga europeiska linje som ledde till bildandet av EFTA 1959. Medlemskap i EEC, som EU då hette, med dess överstatliga karaktär ansågs inte förenlig med en fortsatt neutralitetspolitik. En svensk medlemskapsansökan, som på allvar övervägdes sedan Olof Palme blev statsminister 1969, skulle dessutom kunna medföra problem för Finland och detta lands fortsatta ekonomiska integration i Västeuropa. Ett svenskt medlemskap skulle faktiskt kunnat ses som den största geopolitiska förändringen av Europas karta sedan det kalla kriget började. I Moskva betraktade man EEC/EU som NATO:s ekonomiska ben.

Varför kunde då hösten 1990 det steg tas som under trettio år dessförinnan sågs som omöjligt? Det krävdes ett internationellt paradigmskifte, som det kalla krigets slut, för att möjliggöra en svensk omsvängning på denna punkt. Det hade nog inte gått att dessförinnan nå ett rimligt mått av samförstånd i landet om lämpligheten av en ansökan. Man hade knappast heller kunnat vinna den folkomröstning som med all sannolikhet skulle följa för att godkänna en ansökan eller ett förhandlingsresultat.

Det kalla krigets slut följdes också av en internationell konjunkturedgång som inför valet 1991 kunde bli besvärande för regeringen. Dessa två faktorer ledde till att beslutet mognade hos dåvarande statsministern Ingvar Carlsson att lämna in en ansökan om medlemskap i unionen. Denna signalerades redan i en skrivelse till riksdagen hösten 1990 och i ett par debattartiklar av statsministern dessförinnan.

Beslutet att söka medlemskap väckte ändå uppmärksamhet, inte minst i Finland där särskilt president Koivisto ansåg att Sverige ställt Finland inför fait accompli. Detta förnekas av Ingvar Carlsson som i likhet med sina närmaste medarbetare ansåg att signalerna före det formella beslutet var tydliga nog och borde ha uppfattats av omvärlden. Han medger dock att han personligen borde ha kontaktat Finlands president.

Man kan utläsa ur Ingvar Carlssons memoarbok att han nog uppfattade beslutet att inlämna en ansökan om medlemskap sommaren 1991 som ett svenskt paradigmskifte. Det hade under några år mognat fram, inte minst efter en längre europeisk turné försommaren 1988, då Carlsson träffade flertalet viktiga europeiska ledare.

Det förefaller som det ännu idag, närmare femton år efter inträdet i EU, är få som förstått vilken scenförändring detta medlemskap innebär för svensk utrikespolitik. Det har nu under åren som gått blivit allt tydligare vad som borde varit uppenbart redan när ansökan inlämnades, att Sverige nu f.f.g. sedan Napoleonkrigen är medlem i en politisk allians. Svenska politiker och diplomater, som varit vana att bara på Sveriges egna vägnar agera i mellanstatliga sammanhang, måste nu anpassa sig till att verka inom en överstatlig ram. Där faller i princip förslag som man inte kan komma överens om, beslut fattas som man utåt måste försvara.

Om man följt en doktrin under så lång tid som Sverige gjort och man vill ändra denna doktrin blir det litet som att vända en Atlantångare. Allmänheten hänger inte med. Folkomröstningen om inträdet var nog, som dåvarande statsministern Göran Persson brukade säga, att mot bakgrund av det breda politiska stödet, rimligt att tro att man skulle kunna vinna. Men för säkerhets skull fördes folkomröstningskampanjen huvudsakligen i ekonomiska termer. Man visste med sig att argumenten om EU som ett fredsskapande och fredsbevarande element i Europa inte skulle slå an några särskilda strängar hos flertalet svenskar. De ansåg att vi kunnat bevara freden just genom att hålla landet utanför allianser.

Så om det svenska folket förblivit ganska skeptiskt mot EU ännu nära femton år efter inträdet är detta inte ägnat att förvåna. Dock kan man nu med Eurobarometerens hjälp konstatera att svenskarna i sin fortsatta skepsis lämnat brittena bakom sig. En långsam tillvänjning till EU pågår.

VI. Slutsatser

Av de här redovisade fyra paradigmskiftena i Sveriges förhållande till omvärlden är nog 1630 och 1812 de mest dramatiska och kanske de som tydligast bröt mot gällande mönster. Dessa två beslut, att landsätta trupper i Nordtyskland respektive lägga rivaliteten med Ryssland till hävderna, krävde politiskt mod utöver det vanliga. Det krävde vidare en tydlig förmåga att hantera sådan opposition mot besluten som man kunde vänta, kanske också att läsa signaler om den värld som höll på att komma och som några år senare skulle resultera också i ett tydligt internationellt paradigmskifte. Både Gustaf II Adolf och Karl XIV Johan tillhör de stora gestalterna i svensk historia, till den lilla grupp som förändrat de politiska villkoren.

Engelbrekts beslut 1434 att inleda ett uppror mot kung Eriks regim ter sig i efterhand i ett våldsamt 1400-tal inte så märkligt. Upprorsmännen kunde knappast, när de överlade i Arboga året därpå, föreställa sig att de därigenom skulle börja gräva Kalmarunionens grav och lägga första grunden till Gustav Vasas svenska nationalstat. Men Engelbrektupproret, snarare än Gustav Vasas tron tillträde, blir de facto paradigmskiftet från medeltid till den nya tiden.

Utän att förringa Ingvar Carlssons och den dåvarande regeringens beslut att ansöka om medlemskap i EU, kan man ändå säga att det låg i korten och med största sannolikhet i alla fall skulle ha tagits också av den regering som hösten 1991 tillträdde under Carl Bildt. Det djärva i detta beslut låg nog i att den socialdemokratiska partiledningen därmed, inför ett riksdagsval, utmanade både sina egna (och sina potentiella stödpartiers) väljare som hyste en grundmurad skepsis mot EU. Uppenbarligen hoppades Ingvar Carlsson och utrikesminister Sten Andersson att det överraskande elementet i beslutet skulle vitalisera valrörelsen till socialdemokraternas fördel.

Huruvida Ingvar Carlsson och hans omgivning var helt medvetna om vidden av beslutet och att de därmed påbörjade en radikal justering av en nästan tvåhundraårig svensk utrikesdoktrin är en annan fråga. Om beslutet i långa loppet kan resultera också i en svensk anslutning till NATO återstår att se. En del skulle säkerligen anse att detta vore en logisk följd av omsvängningen för nu drygt femton år sedan.

NT - INTERVJUN

JÖRN DONNER – PÅLITLIG PROVOKATÖR OCH KULTURELL MÅNGKAMPARE

Henrik Wilén är sedan hösten 2008 kulturråd vid Finlands ambassad i Stockholm. Han har varit chef för Nordens institut i Finland (Nifin). Wilén har även ett förflutet som journalist på Hufvudstadsbladet.

Jörn Donner

Författare. Journalist. Filmregissör- och producent. Politiker. Kulturbyråkrat. Diplomat. Nämn namnet Jörn Donner och de flesta har en åsikt om karln. Han är en mångsidig kulturpersonlighet som haft flera järn i elden sedan debutboken *Välsignade liv* (1951). Han fyllde 76 år på Runebergsdagen (5.2), men verkar inte ha slagit av på takten nämnvärt. Böcker, artiklar och filmer är under arbete precis som under de fem senaste decennierna. Men politiken, byråkratin och diplomatin har han lämnat.

Donner, född 1933 i Helsingfors, är en pålitlig provokatör som kan pigga upp vilken debatt som helst. En av hans käpphästar är att förringa det officiella nordiska samarbetet och den nordiska gemenskapen. Han är följaktligen ofta anlitad av seminariearrangörer Norden runt. De vet att han levererar.

Bandet som brast

– Vad behövs det nordiska samarbetet till? Länderna följer ändå sina egna intressen. Se bara på inställningen till EU och NATO. Några enstaka lyckade projekt ändrar inte på helheten. Nordiskt samarbete handlar om bandet som brast. Fernissan av samnordisk kultur är mycket tunn, säger Donner på sitt kännpaka sätt och fortsätter:

– Dessutom är språket ett problem. Det är oundvikligt att engelskan tar över. Ingen förstår ju danska och islänningar och finnar ges en bättre chans att vara med om man övergår till engelska.

Men han medger att det finns ett praktiskt och vardagligt samarbete över de nordiska statsgränserna inom näringslivet, bland föreningar och mellan individer. I den finlandssvenska debatten har han sedan 50-talet betraktats som gossen Ruda, men han har självfallet många vänner och anhängare. Annars hade böckerna blivit osålda och han hade aldrig kommit in i stadsfullmäktige och riksdag.

Författaren

Donner har avlagt en fil.mag. i språk och litteratur vid Helsingfors universitet. Sitt genombrott som författare fick han med boken *Rapport från Berlin* 1958. Boken väckte också uppmärksamhet utanför Finland. Donner kom till Berlin första gången 1952. Besöket skulle följas av många fler och på våra breddgrader uppfattas han som en självskrivnen uttolkare av stadens själ. En uppdaterad version av rapportageboken gavs ut ifjol – *Berlin 1958-2008* – och i januari detta år diskuterade Donner boken och staden tillsammans med Sveriges Radios tidigare Berlinkorrespondent Gunnar Bolin på Finlandsinstitutet i Stockholm.

Donners skönlitterära maratonlopp utgörs av romansviten om släkten Anders, i vilken han genom att beskriva en industrisläkts öden och äventyr från slutet av 1930-talet och under hela efterkrigstiden ger en inblick i Finlands ekonomiska och socialpolitiska utveckling. Första delen (*Nu måste du*) kom ut 1974 och serien avslutades 2001 med *Hjärtat är en svekfull vän*.

Ett år senare tilldelades Donner Svenska litteratursällskapets i Finland största pris, Tollanderska priset. Romansviten gjordes senare till en 12-delad TV-serie. Romanen *Far och son* (1984), som ingår i nämnda serie, är måhända Donners bästa litterära verk och gav honom Finlandiapriset samma år.

Vid sidan av reportageböcker, romaner, företagshistoriker och boken om Ingmar Bergmans filmer (*Djävulens ansikte*, 1962) har Donner skrivit några självbiografiska verk (*Jag, Jörn Johan Donner, född den 5 februari 1933 i*

Helsingfors, Finland, 1980, och *Varför finns jag till?*, 1998). De senaste åren har han publicerat en bok om sin fars forskningsfärder till Sibirien (*I min fars fotspår*, 2006) och en efterlängtd biografi över modernisten Elmer Diktonius (1896-1961), *Diktonius - ett liv* (2007).

För sin författargärning tilldelades Donner Svenska Akademiens Finlandspris 2004. Donner är en ofta sedd gäst i Sverige, men hans böcker har inte sålt särskilt bra i grannlandet.

– Mina böcker har sålt dåligt i Sverige. Undantaget är *Sverigeboken* (1973). I år kommer jag ut med en ny bok om Bergman. Får se hur den tas emot.

Journalisten

Många anser att Donner är som bäst när han skriver. Vid sidan av böckerna har det blivit otaliga reportage, analyser och kolumner. Som ung skrev han en hel del i *Ny Tid*, som var ett självskrivet forum för unga vänsterintellektuella och som 27-åring började han skriva litteratur- och filmkritik för *Dagens Nyheter*.

Under en lång period, 1980-92, 1997-99, skrev Donner initierade kolumner i *Hufvudstadsbladet* (Hbl) ("jag tror det blev över 600 stycken", säger han). Samma kolumner publicerades på finska i *Tammerförstidningen Aamulehti*.

När Hbl skulle få en ny chefredaktör efter Jan-Magnus Jansson fördes Donners namn fram av tidningens yngre journalister. Men ledningen och ägarnas representanter tyckte inte att den gamle rabulisten var lämplig. Med Donner som skrivande chefredaktör hade Hbl sannolikt fått ett lyft. Kompromissen blev att Donner fortsatte som kolumnist och konsult.

Filmregissören- och producenten

Intresset för film väcktes tidigt. Donner var 21 år gammal när han regisserade sin första kortfilm. 1963 fick hans film *En söndag i september* pris som den bästa debutfilmen på Venedigs filmfestival. I Finland väckte vissa av hans tidiga filmer, till exempel *Svart på vitt* anstöt eller så ansågs de inte hålla måttet. Men Donner fortsatte med att regissera och producera inom ramen för sitt eget produktionsbolag som han grundat 1966.

Med åren kom också en del framgångar. En given frågesportfråga lyder: Vem är den enda finländare som fått en Oscarstatyett?

Svaret är Jörn Donner och året 1984. Donner var producent för Ingmar Bergmans "Fanny och Alexander". Bergman och Donner träffades första gången 1949 i Stockholm då Donner inledde sin karriär som filmkritiker. Kontakten återuppstod när Bergman besökte Helsingfors 1953 och sedan följde många år av brevväxling och samarbete. I samband med den femte Bergmanveckan på Fårö sommaren 2008 sade Donner att hans erfarenhet som Bergmans producent var ambivalent.

– Relationen till Bergman återspeglar min relation till Sverige. Jag hade velat få mera uppskattning. Trots långa vistelser i Sverige har jag inte riktigt funnit mig till rätta där. Jag bodde i Sverige från och till mellan åren 1962 och 1982, men känner mig trots det litet främmande i Sverige, säger Donner.

Uppskattning fick han däremot efter långfilmen om 1918 (*Raja, Gränsen*) som han gjorde i samarbete med Lauri Törhönen. Filmen visades i höstas i Stockholm.

Som bäst har Donner två filmprojekt på gång. En dokumentärfilm i sex avsnitt om marskalk Carl Gustaf Mannerheim ("ett jättestor projekt som kräver flera samarbetspartner") och en liten film som han gör själv. Den sistnämnda heter "Förhöret" och handlar om den sovjetiska desanten Kerttu Nuorteva som opererade i Finland under det så kallade fortsättningskriget. Hon greps och dömdes till döden, men benådades och försvann tillbaka till Sovjet. Inspelningarna inleds i april.

Kulturbyråkraten

I slutet av 1950-talet var Donner med om att grunda Finlands filmarkiv och innehade efter det många förtroendeposter på finländsk, nordisk och europeisk nivå. På 1980-talet var han i två repriser ordförande för Finlands filmstiftelse. Under sin tid som vd för Svenska filminstitutet 1978-82 var Donner med om många stormar. En handlade om finansieringen av *Fanny och Alexander*. Filmen var en stor risktagning och Donner anklagades för att att slösa bort pengarna. *Fanny och Alexander* var då den dyraste nordiska filmproduktionen. Debatten bidrog till att han sade upp sig från Filminstitutet.

– Avskedsfesten hölls på Filmhuset.

Men bandet till svenska filmvärlden brast inte. Hösten 2008 var han ordförande i juryn för Stockholms filmfestival.

– Nivån på filmerna var inte speciellt hög, säger han på typiskt donnerskt manér.

Han förvånar sig också över mängden filmer som produceras i Norden.

– Över 50 nordiska filmer per år. Vem orkar se dem alla? Och måste man nödvändigtvis se en norsk, eller dansk eller svensk film när det finns andra bra filmer?

Politikern

Politikern Jörn Donner är minst lika fascinerande som författaren eller filmmakaren. Han har suttit som medlem i Helsingfors stadsfullmäktige på DFFF:s lista (Demokratiska förbundet för Finlands folk, föregångaren till dagens Vänsterförbund) på 1960-talet, låt vara att han inte var partimedlem, och i samma församling på Svenska folkpartiets (sfp) mandat på 1980-talet och som socialdemokrat på 2000-talet.

1987-1995 satt han i riksdagen på sfp:s mandat. 2007 gjorde han come back i parlamentet i egenskap av suppleant för Eva Biaudet (sfp) som utnämndes till en internationell tjänst i Wien, men han måste lämna Socialdemokraterna som han hunnit övergå till efter att ha gått till val på sfp:s lista! Häng med den som kan.

I Europaparlamentet satt han för Socialdemokraterna 1996-99. Under mandatperioden 2004-08 representerade han Socialdemokraterna i Helsingfors stads kulturnämnd och skötebarnet var det nya centrumbiblioteket som är under planering. Efter 16 år i fullmäktige fick han nog, men biblioteket är ännu inte uppfört.

– Jag vill se ett nytt centrumbibliotek som är ett riktigt kulturhus med bland annat biografier. Det finns tillräckligt med politiskt stöd för det, men sådana här processer tar tid.

Diplomaten

Den roll som Donner känt sig minst bekväm med är diplomatens. Och det förundrar sig varken hans vänner eller ovänner över.

Under Martti Ahtisaaris tid som republikens president (1994-2000) utnämndes Donner till generalkonsul i Los Angeles och han hade stora förhoppningar på staden där han mottagit Oscarstatyetten ett drygt decennium tidigare. Men varken LA eller Utrikesministeriets förvaltningspraxis föll honom på läppen. Konsulteran varade blott två år (1995-96).

Ett långt farväl...

Idag säger sig Donner vara trött på all politik och byråkrati. Han har klarat av både prostata- och lungcancer och går in för att göra det han gillar allra bäst: Att skriva och göra film. Samt delta i paneler och debatter och föreläsa. I februari var han i Vasa och talade om Finlands relationer till Sverige och konstaterade att finländarna sluppit sitt lillebrorskomplex gentemot svenskarna.

– Jag tror inte att finländarna är missunsamma på svenskarna. Något svenskhat existerar inte, kanske det fanns på klichéstadiet för 10-15 år sedan, säger han.

I Västerås föreläste Donner med anledning av Märkesåret 1809 och utgick ifrån Chandlers rubrik Långt farväl. Detsamma kan sägas om Donner själv och Sverige. Han flyttade 1982, men det handlar om ett långt farväl. Hans

professionella liv har många kopplingar till Sverige och utan dem hade han knappast blivit ett känt namn utanför Finlands gränser. Han har varit gift med en svenska, har bott i Stockholm långa tider och återkommer gång efter annan. Och även om han gärna uttrycker sig smått ironiskt om Sverige och älskar att provocera (bland annat) svenskar, älskar publiken honom. De senaste gångerna han framträtt på Finlandsinstitutet har långt ifrån alla hugade fått plats i salen.

Donner får ursäkta, men han tillhör inte bara Finland, utan även Sverige, ja kanske hela Norden...

Henrik Wilén

FÖR EGEN RÄKNING

NORDEN BÖR DRIVA PÅ HÅRT I KLIMATFRÅGAN

Norden har en nyckelroll i klimatfrågan, skriver svenska Föreningen Nordens ordförande Kristina Persson.

Artikelförfattaren, som är civilekonom, har varit riksdagsledamot (S), medlem i Europaparlamentet, landshövding i Jämtlands län och vice riksbankschef.

Kristina Persson

Norden har en nyckelroll för klimatfrågan nästa år: Danmark är värd för FN:s klimatkonferens och Sverige är EU-ordförande under andra halvåret. Dessutom har vi alla gott om den slags kompetens och erfarenheter som världen behöver. Men hur aktiva är vi egentligen i arbetet att föra ut och sprida våra erfarenheter? Trots att vi utomlands åtnjuter ett sällsynt gott renommé som förebilder gör vi i stort sett ingenting för att kapitalisera detta genom en gemensam profilering och marknadsföring. Jag tror att Nordiska ministerrådet och andra gemensamma institutioner gör vad de kan för att få ihop oss, men att det är de nationella prioriteringarna och revirtänkandet som ständigt tar över.

På internationella möten brukar ”alla” som inte är från Norden – från riksbankschefer till globaliseringskritiker – lyfta fram den nordiska modellen som ett föredöme för världen. Jag är övertygad om att de nordiska länderna skulle kunna få ett starkare genomslag för vad vi vill och är, om vi också agerade mer gemensamt. Ändå avstår vi från det. Ett färskt exempel är den stora världsutställningen i Shanghai 2010.

Vi har mycket att vara stolta över: När internationella jämförelser görs över konkurrenskraft, produktivitetsutveckling, tillväxt, livskvalitet, välfärd, miljö, jämställdhet osv. är vi alla nästan alltid längst fram. I ett index som mäter konkurrenskraft som Invest in Sweden (ISA) gjorde 2007 utifrån nio olika mätningar hamnade Sverige på första plats, med Danmark som trea och Finland på femte plats. I den finansiella och ekonomiska kris som vi nu befinner oss står de fyra stora länderna i utgångsläget mycket starkare än övriga Europa.

Den globala uppvärmningen kräver drastiska åtgärder från politik och näringsliv för att frigöra världen från det stora beroendet av fossila bränslen. Det är vi, de rika länderna i världen, som har skapat problemet med den globala uppvärmningen och det är fortfarande vi som bidrar allra mest till dagens utsläpp av koldioxid. Men stora tillväxtländer som Kina och Indien ökar sina utsläpp av koldioxid mycket snabbare. I det klimatavtal som ska slutas i Köpenhamn måste de som har de bästa ekonomiska och tekniska förutsättningar för att vidta långtgående åtgärder inte bara gå före – så som EU

anstränger sig att göra – utan också engagera sig i ett ambitiöst arbete med att energieffektivisera och ställa om till hållbara teknologier i u-länderna.

Därför är det glädjande att de ansträngningar som gjorts från både Nordiska rådet och Föreningarna Nordens Förbund att rädda Nordic Development Fund verkar bära frukt. I december tog styrelsen beslutet att rekommendera regeringarna att behålla fonden och rikta dess resurser till klimatinsatser i u-länder. Nu gäller det att få till en kraftfull samordning och ledning av arbetet så att bra insatser kan genomföras tillräckligt snabbt.

De nordiska ländernas regeringar strävar alla efter ett brett och ambitiöst globalt avtal. Det kommer att bli ett tufft jobb att få med alla EU:s 27 länder på den föreslagna färdvägen och det kommer förstas att bli ännu svårare att få till ett avtal med åtaganden som omfattar i stort sett alla jordens länder. Men på sikt är det precis det som måste ske för att det ska gå att bromsa uppvärmningen innan man når två grader. Kanske är det för sent, men ju högre ökning desto större risker för de framtida livsvillkoren på jorden. Det är vår moraliska skyldighet att göra allt som vi förmår.

Här finns stort utrymme och behov av nordisk aktivism, både inom EU och i förhållande till andra länder. Att inte alla tillhör EU är ingen anledning att inte agera nordiskt. Det finns gott om informella sammanhang och möjligheter att agera. Men samarbetet och samordningen mellan de nordiska länderna är för svagt, för att inte säga obefintligt. Det finns en nordisk s.k. COP 15-grupp men den är uttryckligen tillsagd att inte försöka samordna sina strategier inför förhandlingarna. Den har heller inte tilldelats särskilt mycket resurser för att kunna göra skillnad. Den politiska samordningen verkar inskränka sig till de gamla vanliga miljöministermötena. Klimatfrågan är ingen sektors- eller miljöfråga. När ska egentligen statsministrarna ta ledningen i arbetet för omställningen till ett fossilfritt samhälle?

Föreningen Norden har låtit ställa samman samtliga nordiska länders klimatmål och internationella klimatinsatser. Rapporten *Klimatpolitik i Norden* avslöjar att trots gemensamma syften och sammanfallande intressen blir intrycket spretigt och inte särskilt kraftfullt. Sverige har t.ex. slagit fast som mål att den globala genomsnittstemperaturen inte får stiga mer än högst två grader och att koncentrationen av partiklar i atmosfären inte får tillåtas överstiga 450 miljoner.

Norges mål är att ”koncentration av klimatgaser ska stabiliseras på en nivå som förhindrar farlig påverkan på klimatsystemet påverkade av människan.” Men Norge saknar en gräns för hur stor koncentrationen av klimatgaser kan tillåtas bli och slår fast att Norge ska vara klimatneutralt 2050.

Danmark har varken satt temperaturmål eller mål för koncentration av gaser utan väljer en helt nationell satsning – att Danmark ska bli helt fritt från fossila bränslen – utan att ange när det ska ske.

Finland nöjer sig med att klimatförändringarna ska stävjas och Island vill förhindra de värsta effekterna av mänskligt orsakade klimatförändringar. Island "lyckades" till och med förhandla till sig en rätt att öka sina utsläpp med 10 procent i Kyoto-protokollet!

Att länderna har omsatt sina ambitioner i helt olika utsläppsmål på kort sikt är förståeligt (allt från + 10 procent till - 21 procent) eftersom våra utgångspunkter skiljer sig åt. Men hur kan det komma sig att det långsiktiga målet för 2050 varierar mellan minus 75-90 procent (Sverige), minus 50-75 procent (Island) och minus 100 procent (Norge) till inget mål alls (Danmark och Finland)? Om man ser till åtgärderna finns dessutom stora industripolitiska fördelar av ett samarbete.

Norden skulle i ett paket kunna erbjuda spetsteknologi inom vindkraft, vattenkraft, kärnkraft, geotermik, olja och gas förutom en lång erfarenhet av miljöpolitik i form av försök med miljöskatter, energisubventioner, osv.

* Island har unik expertis på geotermik.

* Norge är ett oljeland med enastående kunskap inom framtidshoppet CCS, lagring av koldioxid.

* Sverige har inte bara kunskap om t.ex. hållbar vattenkraft och fjärrvärme men också lång teknisk och politisk erfarenhet av något som många europeiska länder för första gången ska ge sig i kast med – att energieffektivisera bostäder genom statliga subventioner.

* Danmark är världsledande inom vindkraft med allt vad det innebär av innovationer, som t.ex. att med hjälp av "överskottsvindar" pumpa norskt vatten uppströms, för att sedan utvinna el en andra gång när vattnet åter faller.

* Finland har förutom egen kompetens inom t.ex. vattenkraft och isolering en unik kompetens vad gäller Ryssland, en av världens största leverantörer av olja och gas.

Förutsättningarna för att Norden ska kunna utöva inflytande är goda. Det är inte kapital eller kunskap, dvs. de tekniska lösningarna, som är den knappa faktorn i klimatkampen utan den politiska förmågan och viljan till ett globalt ansvarstagande. Kort sagt, vad som fattas är politiskt ledarskap och mognad. Om vi kunde enas om gemensamma positioner och representation skulle vi kunna utöva ett inflytande väl i klass med de gamla europeiska stormakternas.

De nordiska ekonomierna befinner sig i god fart på väg in i en recession. Och för första gången i världshistorien befinner sig hela världsekonomin i en kraftig inbromsning; Prognoserna visar på en global minskning av BNP år 2009. De nordiska länderna har i utgångsläget starka statsfinanser och överskott i bytesbalanserna. Förutsättningarna för att vi ska kunna sätta in betydande stimulanspaket är med andra ord mycket goda. Dessutom handlar vi mycket med varandra vilket ger extra utväxling av stimulansen, särskilt om den samordnas.

Detta ger också ett gyllene tillfälle för att klimatanpassa Norden. Kombinationen av klimathot och recession skapar ett slags hävstångseffekt där det ena problemet blir det andras lösning. Anpassningen av bilindustrin till hybrid- och elbilar är ett exempel, men också behoven att göra stora investeringar i kollektivtrafik och annan infrastruktur.

De norska och svenska Föreningarna Norden vill att regeringarna i Norge och Sverige omgående sätter av de miljarder som krävs för att vi ska få snabbtåg mellan Oslo, Göteborg och Stockholm samt elektrifiering med sikte på snabbtåg från Trondheim via Östersund till Stockholm. Det är framförallt på den norska sidan som behovet av investeringar är stort. Men med den enorma förmögenhet som oljan har skapat i Norge och den skarpa uppgång av arbetslösheten som förväntas finns, vad jag kan förstå, absolut ingenting som hindrar en stor satsning. Det skulle ersätta många högutsläppande flyg- och bilresor med klimatvänliga tågresor och knyta samman våra länders arbetsmarknader och näringsliv till gemensam nytta och glädje.

Nordens regeringar har än så länge inte försökt axla ett ledarskap i klimatfrågan. Föreningen Norden föreslår att regeringarna i samarbete med näringslivet sätter av betydande ekonomiska och personella resurser för att bidra till klimatfrågans långsiktiga lösning. I detta bör ingå att:

1) Formulera en strategi för hur globala förhandlingslösningar ska kunna utformas och inom EU verka för denna så att Köpenhamnsmötet 2009 blir en framgång.

2) Snabba upp sin egen omställning med sikte på att till 2020 ha uppnått en minskning av utsläppen med minst 40 procent. Det behövs en nordisk handlingsplan för att uppnå detta mål.

3) Satsa betydande resurser på forskning, utveckling och innovationer i samverkan.

4) Verka genom folkbildning och dialog för att medvetandegöra nordborna på bred basis om omställningsbehoven och ta tillvara människors kreativitet och förmåga till ansvar.

5) Rikta sina biståndsinsatser till omställning och hantering av de problem som klimatuppvärmningen skapar i fattiga länder.

6) Aktivt sprida sina erfarenheter, ”best-practice” från omställningsarbetet till andra länder och regioner. Detta kan gälla både klimat och energi och mjuka lösningar som samhällsorganisation.

Föreningen Norden uppmanar den svenska regeringen att ta initiativ till nordiskt ledarskap och aktivitet i klimatpolitiken. Låt inte gammal konkurrens och inbillade kortsiktiga fördelar stå i vägen!

Kristina Persson

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

ARKTIS TAR PLATS I STORPOLITIKEN

När den norska tidigare diplomaten och veteranpolitikern Thorvald Stoltenberg i februari lade fram rapporten ”Nordisk samarbeid om utenriks- og sikkerhetspolitikk” till de nordiska utrikesministrarna fanns föga förvånande farvattnen i Höga Nord, eller Arktis, i fokus.

Den uteblivna överraskningen beror inte bara på att Stoltenberg som utrikesminister för mera än 15 år sedan var initiativtagare till Barentsrådet. Thorvald – med tanke på att han lätt sammanblandas med sonen och statsministern Jens används fortsättningsvis förnamnet – var tidigt ute med att förstå vikten av samarbetsinitiativ gällande områdena norr och öster om Nordkap. Idag finns många efterföljare.

De initiativ som togs av Thorvald under första hälften av 1990-talet togs framför allt som en följd av att järnridån dragits bort. På Kolahalvön, i Nordens omedelbara grannskap, fanns, och finns ännu, stora militära resurser av strategisk betydelse för Ryssland. Det fanns då, och finns ännu, exempel på hur oenighet råder om hur internationell rätt ska tillämpas i regionen. Det gäller bland annat en tvist mellan Norge och Ryssland om gränsdragningen dem emellan och det gäller exempelvis också hur rätten ska tolkas när det gäller Svalbard mm.

Redan för drygt 15 år sedan fanns visshet om de arktiska farvattnens, och inte minst Barents havs, naturrikedomar. Rika fiskevatten, stora fyndigheter av naturgas och olja (kanske 25 procent av världens ännu icke prospekterade fynd) samt eftertraktade tillgångar på mineraler finns i den folklesa regionen.

Kunskapen om växthusgasernas påverkan på klimatet fanns förvisso längre tillbaka än för femton år sedan. Men idag har farorna vuxit sig starkare och framför allt har klimathotet fått acceptans i mycket breda, om än inte alla, kretsar. Arktis är kanske det område som redan påverkats mest och många befarar en omfattande nedsmältning av isarna. Miljöförändringarna kan komma att få stora effekter på djur- och växtliv liksom på kultur- och livsvillkor för de folk som anpassat sig till de arktiska förhållandena, inte minst samer och inuiter.

Men det är knappast risken för att existensvillkoren för människor, andra levande varelser och växter riskerar att förändras drastiskt i Höga Nord, som medför att storpolitiska initiativ nu duggar tätt i fråga om Arktis. Det är i stället den omständigheten att om stora delar av Arktis isbefrias så ökas förutsättningarna för exploatering av naturrikedomarna. Därtill kan det uppstå helt andra möjligheter till fartygsförbindelser mellan Amerika, Europa och Asien om Nordost- och/eller Nordvästpassagen kan öppnas för kommersiell trafik i stor skala. Det är därför inte bara stater norr om polcirkeln som riktar

starkt intresse mot Arktis, det gör exempelvis också Kina och Japan som med fartygsrutter via arktiska vatten skulle komma närmare några av världens mest köpstarka marknader. Och vi kommer närmare dem!

Det väckte stor uppståndelse när en TV-film, som visade hur en rysk mini-ubåt placerade en rysk flagga på havsbotten där Nordpolen är belägen, spreds. Det har väckt mindre uppmärksamhet då såväl president Medvedev som regeringschefen Putin gjort uttalanden där det Arktiska området betecknats som ett nationellt strategiskt intresse för Ryssland. Och för närvarande lär man i den ryska duman förbereda en lag som avses göra Nordostpassagen till en rysk domän. Rysslands flygvapen har oftare visat sig i regionen i sen tid.

Inte heller USA är passivt i denna fråga, även om det amerikanska intresset främst märkts genom ofta uppflamnade dispyter mellan USA och Kanada om vilken rätt som gäller i områden som båda göra anspråk på eller i vart fall anser sig ha rättigheter i.

I en av sina sista ämbetshandlingar på det utrikespolitiska området fastställde dåvarande presidenten i USA George W. Bush den 9 januari 2009 ett direktiv vars överskrift är "Arctic Region Policy". Som första punkt i direktivet anges att ambitionen är att stärka USA:s yttre och inre säkerhet. Men här finns också förord för miljöskydd, varsam exploatering av naturresurser, hänsyn till minoriteter, främjande av forskning och besked om att USA vill stärka institutionerna för samarbete bland de åtta arktiska staterna (de fem nordiska samt USA, Kanada och Ryssland).

Nordiska ministerrådet (NMR) sökte under fjolårets svenska ordförandeskap bana väg för att EU ska engagera sig mera kraftfullt i regionen. En konferens med medverkan av EU-kommissionen ordnades i Illulissat på Grönland och i samband med denna presenterade NMR rapporten "The European Union and the Arctic". NMR har också antagit ett eget samarbetsprogram för åren 2009-2011.

EU har kunnat befatta sig med Arktis via Nordliga dimensionen. Men hittills har det skett i mycket måttlig skala och det har då berört initiativ för att undvika radioaktiva katastrofer med ett perspektiv som inte huvudsakligen är arktiskt. I den nyligen utgivna boken "The New Northern Dimension of the European Neighbourhood" beklagar norskan Indra Øverland att Shtokmanfältet med sina enorma resurser och väldiga potentiella möjligheter för gränsöverskridande aktiviteter så "iögonfallande lyst med sin frånvaro" i hittillsvarande arbete i Nordliga dimensionen.

I november 2008 presenterade EU-kommissionen ett meddelande angående Europeiska unionen och Arktis. Meddelandet beskrivs "som ett första steg i riktning mot en EU-politik för Arktis" och bör enligt den slutsats som anges i dokumentet "utmynna i ett strukturerat och samordnat förhållningssätt i arktiska frågor". Som strategiska mål anges:

- 1.) att skydda och bevara Arktis i samarbete med dess befolkning,
- 2.) att främja hållbar resursanvändning och
- 3.) att bidra till ett starkare multilateralt styre i Arktis.

När det gäller styrning och rätt finns det också anledning att nämna den konferens som ordnades under fjolåret, även denna i Grönland, angående just rättsordningen. På Danmarks initiativ samlades de arktiska kuststaterna, alla stater i Arktis utom Finland och Sverige. De lyckades ena sig om att FN:s havsrätt ska vara gällande för den rättsordning som styr utnyttjandet av områdets resurser, vilket allmänt anses vara positivt.

Även om EU-kommissionen inte nämner säkerhetspolitiken explicit i sitt meddelande så genomsyras dokumentet ändå av ett brett säkerhetstänkande. Därtill ska läggas att flertalet EU-stater genom sitt medlemskap i NATO kunnat uppleva hur främst Norge men även Island i denna organisation under senare tid med framgång fått till stånd ett ökat fokus på Arktis.

Ett centralt initiativ har tagits av Arktiska rådet som inför dess utrikesministermöte i Tromsø i april 2009 ska åstadkomma en plan för internationell samordning av övervakning, datahantering och samhällsstatistik i den multinationella arktiska regionen. Förhoppningen är att detta ska resultera i rekommendationer för beslut vid Arktiska rådets ministermöte i april 2009. Arktiska rådet bedöms av många ha en nyckelroll när det gäller politiken i och för Arktis. Även FN kan förväntas bli allt mera engagerat med hänsyn till att många arktiska frågor är globala till sin karaktär.

Det är i detta getingbo av svärmande storpolitiska initiativ som Thorvald Stoltenberg lagt sin rapport. Här finns förslag om luft-, havs- och satellitövervakning liksom om en marin insatsenhet och åtskilligt annat med bäring på det arktiska samarbetet.

Efter det kommande alltingsvalet i Island möts Nordens utrikesministrar för att gå vidare med Thorvalds förslag. Somliga förslag är lättare att förverkliga snabbt än andra, några förslag engagerar alla de fem nordiska staterna från start, andra kanske bara två eller tre under överblickbar framtid.

Under kalla kriget vreds nordiska huvuden oftast mot öst och väst. Därefter har allt flera mestadels blickat söderut. Det är inte osannolikt att huvudena framöver allt oftare kommer att riktas norrut, mot Höga Nord. Här finns stora möjligheter men också stora risker. Ett av de områden som fram tills nu undgått kolonisering kan snart komma att bli exploaterat. Äventyret blir inte mindre till följd av att koloniseringen framför allt lär ske på havsbotten i hittills nära nog helt outforskade områden och i en mycket sårbar miljö.

Anders Ljunggren

BOKESSÄ

NYE BØKER OM OLAV H. HAUGES FORFATTARSKAP

Innleiing

Saman med Rolf Jacobsen var *Olav H. Hauge* den mest framståande lyrikaren i Noreg då han døydde i 1994. Han blei nærast dyrka av ein ny generasjon unge poetar på 1960-talet, som ikkje minst sette pris på dei konkrete ”ting-dikta” hans. Han budde åleine og dyrka eple på eit lite bruk i Ulvik i Hardanger, men las dikt og bøker om dikt heile livet, og er ein av våre fremste omsetjarar av dikt frå mange språkområde. Heller enn å vere ein enkel og folkeleg vismann, var han godt orientert både i den europeiske lyriktradisjonen og i teoriar omkring dikting. Dette kjem mellom anna klårt fram i dagbøkene hans som blei gitt ut i fem store band i 2000. Trass i fleire festskrift, monografiar, doktoravhandlingar, brevsamlingar og liknande som var gitt ut før, må vi rekne med at dagbøkene set eit skilje i resepsjonen av Hauge. Det ser ut til at fleire som ikkje hadde lese Hauges dikt, kom til å lese dagbøkene og oppdaga han på den måten, nokså forseinka må ein ha lov til å meine.

Dagbøkene må ein lese med varsemnd og med forståing av at dikteren her på mange måtar set seg sjølv i scene og skriv sjangermedvite med tanke på at andre enn han sjølv skal lese dette. Likevel er det ikkje tvil om at ein her kan få auge på ein annan diktar med andre og djupare tankar enn det 1960-talspoetane hadde formidla og kanonisert. Hauge var kanskje ikkje først og sist nyenkel og minimalistisk og konkret; kanskje var utviklinga ikkje ei klår line bort frå ein symbolsk og romantisk tradisjon fram til dei korte og pregnante og ordspråkliknande dikta i samlinga *Dropar i austavind* (1966). Det ligg an til strid om ettermæle når dei som har forvalta arven frå Hauge nektar å gje avkall på den forståinga dei hadde for førti år sidan, medan andre – som underteikna – snarare ser ei utflating og forenkling i 1966-samlinga samanlikna med dei to førre samlingane (1956 og 1961). Ettermælet er slett ikkje avgjort, sjølv om ei bok frå jubileumsåret 2008 – 100 år etter at dikteren blei fødd – brukar eit sitat frå Hauge som tittel, *Tid å hausta inn*, og gjennom sjølve tittelen ser ut til å meine at ”dei har han, no”. Eg trur ein kunne ha venta nokså lenge med å bruke akkurat den tittelen, for det er mangt ugjort i Hauge-forskinga enno. Vi skal sjå nærare på denne essay-antologien, og på ei bok til som kom ut i samband med jubileumsåret.

Diktaren og grenda

Boka *Olav H. Hauge og bygda* er skriven av to lærarar og lokalhistorikarar som kjende Hauge og som, ikkje minst, kjende til mange av dei dikteren hadde

kontakt med. Slik får vi mange anekdotar, små soger, gløtt inn i kvardagslivet gjennom mange tiår til ein mann som voks ut av bygda og på sett og vis var i eksil heime, men som likevel var heimekjær lokalpatriot. Dette er ei vanleg motseiing og ikkje spesielt vanskeleg å leve med. Forfattarane syner kor forankra i Ulvik – ”perla i Hardanger” – Hauge var, og dei gjer det som er vanleg når ein person utmerkjer seg i eit lite miljø: leitar etter spor og teikn og bevis på at han kjende bygda ut og inn og at dette var avgjerande for diktinga hans. Dei kan gjere dette fordi dei veit at det ikkje lenger let seg gjere å skape Hauge om til ”heimstaddiktar” i gamaldags tyding av omgrepet. Derimot kan bygda vere stolte av Hauge og det han skreiv, og bruke han til å auke eiga sjølvkjensle. Denne boka er i seg sjølv synleg prov på at bygda tek han til seg og hyllar han, men er berre eit av mange døme på at Ulvik ikkje berre ”utnyt-tar” Hauge, men på seriøst vis tek vare på arven frå han.

”Olav H. Hauge og bygda” demonstrerer fullgodt at både språk, miljø og natur i Ulvik var viktige føresetnader for Hauges dikting, utan å spekulere over kva som kunne vere til hinder og skape vanskar for skapargjeringa. Sjølvsaugt er det lett å finne mangt og mykje som bygda gav til Hauge, og på den andre sida freistar forfattarane å vise korleis bygda no, særleg etter Hauges død, gir tilbake til han ved å ha reist ein minnestein, arrangert poesifestivalar og seminar og teke initiativ for å dokumentere Hauges liv og dikting gjennom ulike tiltak.

Med eit fint biletmateriale er det blitt ei hyggeleg vennebok av dette, der den som kjenner forfattarskapen og noko av det som er skrive om Hauge frå før, først og sist kjem nærare ei forståing av korleis Hauge meir og meir blir ein sjølvsaugt del av identiteten til dei som bur eller høyrer til i Ulvik. Om Hauge medan han levde stundom kan ha kjend seg framand heime, er han både gjennom denne boka og aktiviteten omkring forfattarskapen blitt omfamna av heimbygda og fått fast plass som den mest vidgjetne av alle som har kome frå denne vesle staden.

Tid å hausta inn: Blanda kost.

Det er langt mindre einskap og langt større sprik i den andre boka som kom ut i jubileumsåret – *Tid å hausta inn. 31 forfattarar om Olav H. Hauge*. Som nemnt er tittelen henta frå eit av Hauges egne dikt som handlar om mogning og haust og tida då grøda skal i hus, og det skal ei sterk sjølvkjensle til hos dei to redaktørane for å våge å ta i bruk ein slik tittel. Ein må ta for gitt at dei forstår det slik at det som Hauge sådde og som lesarar, kritikarar og forskarar har gitt vekstvilkår til, nå har kome så langt i mogning at det kan haustast inn. Eg trur derimot at essaysamlinga som heilskap syner at det er altfor tidleg å hauste frå gartnardiktaren sin hage. Men lat no det vere – eg trur berre vi må sjå på denne tekstsamlinga som ei mellom mange som skal kome om Hauges

dikting, og så må vi sjå om vi kan nærme oss ei mindre sprikande forståing av diktverket hans etter kvart. Slik det er nå synest det som litt for mange har for mykje å verne om, forsvare, halde fast på. Mange av tekstane i boka er skrivne av menneske som kjende Hauge, svært godt, nokså godt og heller perifert, men felles for dei alle synest vere at dei gjer krav på særleg forståing fordi dei kjende han.

For enkelte gjeld det også at dei var med på å gjere han kjend og akta, og ikkje vil gå tilbake på den forståinga av dikta hans dei etablerte for lenge sidan – same kva andre har kome fram til etterpå. Ein kunne til dømes tenke seg at Dagbøkene ville bidra til å endre forståinga for mange av som ikkje kjende Hauge altfor godt, og at dei ville endre syn mellom anna ut frå det Hauge sjølv faktisk har å seie om forfatterskapen sin. Sjølv sagt skal ikkje Hauge få siste ordet når det gjeld forståinga av tekstane han skreiv, men det er grunn til å meine at den heller eintydige og enkle forståinga av ein som skreiv nyenkel poesi med konkrete tingdikt som høgdepunktet, ville blitt korrigert for mange. I nokon grad er dette tilfelle, men for mange synest det som dei har investert for mykje i sitt Haugebilete til å ville gje det opp. Difor inneheld også denne samlinga enkle og dårleg grunngeivne påstandar om at Hauge sat fast altfor lenge i ein romantisk og symbolistisk og særleg nynorsk lyrikktradisjon, slik at han blei forløyst som diktar så seint som i ”Dropar i austavind” (1966). Sidan forfattarane vel har skrive sine bidrag uavhengig av kvarandre, er det først i ettertid at ein kan sjå kor stort sprik det er mellom dei. Det kan til og med sjå ut som det finst ein ikkje klårgjort konflikt når det gjeld den heilt grunnleggjande forståinga av kva slags diktar Hauge var og korleis vi skal forstå utviklinga i forfatterskapen eller heile diktverket som heilskap. Det har også før vore opponert mot forståinga av Hauge som ein jordnær og folkeleg gartnar og epledyrkar som samstundes var lyrikar av europeisk format, men i denne jubileumboka blir motsetningane klårare mellom dei som meiner Hauge nådde meisterskapen i tekstar som er enkle, konkrete og realistiske og dei som finn andre verdiar t.d. i sonettane og dikt der kampen med diktorda og ei total einsemd skaper andre djupner. Nå skal vi heller ikkje sjå bort frå at siste fasen i Huges lyriske forfatterskap er påverka av dei som gjorde ham til vismann og guru, og om dette er slik, må forfattarar som Paal-Helge Haugen, Jan Erik Vold, Einar Økland og Tor Obrestad nesten halde fast på det dei eingong meinte – uakta kva dagbøkene kan bidra med til å justere eller korrigere oppfatninga. I eit av dei beste essaya i ”Tid å hausta inn” hevdar Erik Lodén rett ut at det er ”synd at det neppe var dei mest fruktbare tendensane i diktinga hans som vart mest oppmuntra.”

Det Lodén spesielt tek for seg i essayet er sonettmeisteren Hauge, og det er kanskje nettopp i sonettane vi finn den største meisterskapen og det er kanskje også der vi kan kome nærast inn på det lyriske eg’et og sjå nokre av

dei kreftene som dreiv mannen og verket. Når det elles gjeld forståinga av korleis forfattarskapen utviklar seg, finn Lodén at samlingane frå 1956 og 1961 – *Seint rodnar skog i djuvet* og *På Ørnetuva* – er dei beste. Det kan ein sjølvsagt diskutere, men i høve til den kultstatus ”Dropar i austvind” fekk, er det grunn til å sjå nærare på ein påstand som at ”På Ørnetuva” er ”den boka som ... held det jamnaste kvalitetsnivået, der berre nokre få dikt er under pari. ... ”Her kjem det eine høgdepunktet etter det andre, frå det nesten avvisande strenge opningsdiktet ”No syng det atter” til det avklåra stoisk-heroiske ”Klårt som ein hausthimmel.” I samanlikninga med ”Dropar i austvind” viser Lodén til og med at stuttidika i denne samlinga har parallellar i ”På Ørnetuva” som er langt betre dikt – noko vi til dømes kan sjå om vi samanliknar ”Sagbukken” og ”Hoggestabben” frå 1961-samlinga med det mykje antologiserte og nærast kanoniserte stuttidiktet ”Sagi” frå ”Dropar i austvind”. Vi vil oppdage at freistnaden på å gje liv til døde ting er langt friare og meir verksam i dei tidlege dikta.

Ein annan måte å tenke på vil vere å hevde at Hauge langt på veg er den same dikteren og at dikta krinsar kring dei same problemstillingane, sjølv om forma i nokon grad har endra seg. Det behøver ikkje vere slik som Paal-Helge Haugen – ein av våre absolutt beste nålevande poetar – hevdar i sitt bidrag til denne jubileumsboka. Han meiner at Hauge til og med ”På Ørnetuva”, heng fast i ein nynorsktradisjon det var umogleg å sleppe unna, og held fast ved at det meste blir forandra – underforstått til det langt betre – med ”Dropar i austvind” fem år seinare. Anna var ikkje å vente, sjølv om Haugen ser klåre teikn i samlinga frå 1961 på ei omprøving ”av både mål og middel for det som deretter skal gå føre seg i Hauges skrift.” Det dikteren er på veg bort frå og som hittil har dominert forfattarskapen, er ”ein allmenn seinromantisk tradisjon i si spesifikt norske (og framfor alt nynorske) tilrettelegging” – ”eit varemerke for nynorsk poesi i alle avskyggingar”.

Det finst uventa og uvanlege perspektiv på denne tradisjonen her og der hos Hauge, seier Haugen, men dragsuget frå tradisjonen held fram med å drage – også i ”På Ørnetuva”. Det synest som det ligg til grunn ei opplagt forståing av at Hauges diktning nærast har som mål og meining å utvikle seg mot og nå sin topp med ”Dropar i austvind” i 1966. I sum kan ein nok hevde at dei unge som hylla Hauge på 60-talet og som no er godt vaksne, ikkje har lært altfor mykje frå dagbøkene, eller at dei skriv slik at dei omgår den diskusjonen dei burde ha gitt bidrag til.

Av dei som har oppdaga Hauge gjennom dagbøkene og som verkeleg seier frå om at formidlinga av han har vore heilt feil, er Asbjørn Aarnes. ”Ryktet hadde forfalsket hans profil” er ein av dei enklare påstandane frå den gamle professoren i fransk litteratur med særleg interesse for lyrikk og filosofi. Også andre stader enn i denne jubileumsboka har han gått til kraftige åtak på det

synet på Hauge som tingdiktar og jordnær realist og som særleg Jan Erik Vold har vore talsmann for. Aarnes har lese dagbøkene og finn der ein heilt annan Hauge, det han kallar ein "åndsrealist med religiøse antenner." Dagbøkene gjorde det heilt klårt det berre nokre få hadde god kjennskap til før dei kom ut, nemleg at Hauge gjennom store delar av livet balanserte på ei stram line mellom galskap og kreativ skapargjerning. Han streid med store personlege konflikhtar, han kjende seg ofte utsett og åleine, og var innlagt på mentalsjukhus i lange periodar. Det er like gjerne frå det uvisse og trugande, frå det leitande og søkande, frå einsemda og lengten, Hauges dikt veks fram. Det som måtte finnast av stoisk innsikt og livsvisdom, formulert i kortdikt som nærmar seg ordspråk og munnhell er ofte tynn is over eit uroleg hav.

I ei melding av "Tid å hausta inn" skreiv ein kritikar at dei som skriv best om Hauges forfatterskap er dei som kjente mannen dårlegast – dei andre – "venene" – har for mykje å forsvare eller har sin eigen agenda. Det kan godt vere at dette er rett, og det er mange gode og leseverdige bidrag som ikkje seier mykje nytt litteraturvitskapleg sett, men som er velskrivne og syner ei romsleg forståing både av mannen og verket. Fleire av forfatarane er sjølv poetar og skriv varmt og fint om den Hauge dei sjølv set mest pris på. Andre tekstar er å forstå berre som minnesteikningar, små forteljingar om ting ein har opplevd saman med dikteren; andre igjen tek for seg påverknad, biletbuk, innslag frå gartnerlivet i diktinga, Hauges gammalmodige nynorsk (etter normalen frå 1917). Mange synest å ha liten kjennskap til det som er skrive om Hauge frå før – til dømes er det gjort godt arbeid på det språklege feltet som ikkje blir nemnt med ei tilvising i denne boka.

Ein kan sjølvsagt forsvare å gje ut ei samling med artiklar som spriker i alle retningar, men som alle har det til felles at Olav H. Hauge eller diktinga hans står i sentrum. I nokre artiklar kjem artikkelforfattaren i veggen for Hauge og skriv nesten berre om seg sjølv, men det er unnatak. Redaktørane seier i føreordet at dei har opna for variasjon og gitt plass til artiklar av eit anna slag enn dei vi er vane med i litteraturvitskapen. Dei er òg merksame på den meiningsbrytinga som blir resultatet av at mange og ulike røyster får kome til ordet. Alt det er fint. Likevel kunne ein nok ønske at både utvalet av skribentar, innretninga på essaysamlinga og redigeringa av ho var meir gjennomført. Det blir i alle fall tydeleg at det finst klår usemje om kva arven frå Hauge eigenleg består i, og om kven som skal forvalte han eller kven som gjer det best.

Hans H. Skei

Arne Skjerven og Steinar I. Bergo. *Olav H. Hauge og bygda*. Det Norske Samlaget, Oslo 2008.

Bodil Cappelen og Ronny Spaans, red. *Tid å hausta inn. 31 forfattarar om Olav H. Hauge*. Det Norske Samlaget, Oslo 2008.

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

MAGI OCH MAGIKER PÅ ISLAND UNDER SAGATIDEN

Inom den medeltida västerländska litteraturen intar den isländska en särställning. Med början under elvahundralet bedrevs på Island en förvånansvärt mångsidig och omfattande litterär verksamhet. Förutom genealogiska uppteckningar producerades översättningar från latin av religiösa skrifter, avhandlingar om matematik och astronomi m.m. samt framför allt vad som innebar uppkomsten av en helt ny litteraturgenre, den s.k. isländska sagan eller släktsagan, ett ovärderligt, unikt bidrag till världslitteraturen.

Händelserna i dessa berättelser – eller sagor med en västnordisk term – utspelades huvudsakligen under en hundraårsperiod närmast efter alltingets inrättande år 930 ("sagatiden") men nedtecknades inte förrän främst under tolvhundralet. De bygger framför allt på muntliga traditioner, minnesstoff som förts vidare från generation till generation. Ett stöd för minnet att bevara kunskap om förfäder och släktförhållanden hade man i de genealogiska uppteckningarna. Dessa fick också en rent juridisk betydelse, eftersom släktregistren blev oumbärliga i frågor om arvsrätt, mansbot m.m.

Den viktigaste källan till det forna Islands personhistoria är *Landnámabók*, boken om "landtagandet", kolonisationen från huvudsakligen Västnorge av den stora, dittills obebodda ön i Nordatlanten. I *Landnámabók*, som torde ha utarbetats cirka 1130, redogörs för omkring 400 landnamsmän, var de bosatte sig och för deras efterkommande. I de två bevarade medeltida handskrifterna nämns mer än 3500 personer. Det samlade persongalleriet i *Íslendingasögur* är närmast oöverskådligt.

Forskningen i de isländska sagorna har länge varit livlig och mångsidig. De principiellt viktigaste problemen har rört dels berättelsernas historiska trovärdighet, dels – och främst – förhållandet mellan den muntliga traditionen och nedtecknandet. Är sagorna i huvudsak litterära verk, skapade av anonyma författare på grundval av muntligt traderat stoff, eller har de redan på det muntliga stadiet fått så fast form, att nedtecknandet endast inneburit överföring till skrift av färdiga berättelser? Båda teorierna – bokprosateorin och friprosateorin – har haft sina förespråkare, och lärda dueller har under lång tid utkämpats mellan de båda synsättens förespråkare. Numera uppfattas sagorna allmänt som främst litterära verk, där det traderade stoffet har behandlats mer eller mindre fritt av de anonyma författarna.

Ett av de senaste bidragen inom sagaforskningen är en mäktig monografi av fransmannen *François-Xavier Dillmann*, *Les magiciens dans l'Islande ancienne. Études sur la représentation de la magie islandaise et de ses agents dans les sources littéraires norroises*. Dillmann inledde sin forskarkarriär i

Uppsala 1971, fortsatte i Göttingen, München, Reykjavik och Köpenhamn och återvände inte till Frankrike förrän 1986, där han disputerade vid universitetet i Caen (*doctorat d'État ès lettres*) på en avhandling om just magi och magiker i den fornisländska litteraturen. I den monografi som här recenseras har professor Dillmann inarbetat all den litteratur som utkommit i ämnet sedan 1985. Provet på grundlig lärdom inom den fornisländska litteraturen har Dillmann tidigare visat bl.a. genom högt skattade översättningar av Snorre Sturlassons Edda (*L'Edda. Récits de mythologie nordique*. Gallimard 1991) och den första delen av Heimskringla (*Histoire des rois de Norvège, première partie*. Gallimard 2000). Dessa översättningar, grundade på ingående textkritiska studier, torde vara de utförligast och noggrannast kommenterade utgåvorna av dessa verk som publicerats.

Dillmanns monografi över magi och magiker i det forntida Island behandlar ett ämnesområde, som många forskare har fascinerats av och där skilda uppfattningar har framförts rörande de föreställningar som förknippas med olika former av magi, såsom sejd, hamskifte, divination (spådomskonst, förmågan att förutse kommande händelser) etc. En samlad framställning av magi och magiker i den fornisländska litteraturen har emellertid hittills saknats. Dillmann avser med sitt arbete att fullständigt behandla såväl magin som dess utövare under en viss tidsperiod i det forntida Island och i en avgränsad litteraturgenre. Materialet för undersökningen är de omkring fyrtio släktsagorna (*Íslendingasögur*), ett femtiotal kortare berättelser (*Þættir*) samt *Landnámabók*.

I den förra delen av monografin behandlas magin. I fem kapitel redogörs först för *La divination*; vidare för *La magie, les armes et le combat* (här avhandlas magiska förfaranden med berömda svärd och sköldar, med hjälp av magi skyddande av rustningar och kläder, genom magi förslöande av svärds klingor); *La magie, le corps et l'esprit* (magi i välgörande syfte, bl.a. som läkekonst; magi i syfte att skada, genom påverkan av en persons själsförmögenheter såsom rubbande av viljeförmåga, förnuft eller minne, vållande av synvillor och djup sömn genom hypnos); *La magie et les éléments* (här ges en översikt av fall av genom magi framkallat mörker och dimma, storm och ändrad vindriktning, snö- och jordskred.) I ett trettio sidor långt avslutande kapitel i den förra delen av monografin, *Les circonstances, le dérolement et les auxiliaires des actes magiques*, redogörs först för tid och plats för utövande av magi. Det har varit en spridd uppfattning att magiska handlingar företrädesvis ägde rum under natten. Dillmanns genomgång av källorna visar att så inte har varit fallet. Mot totalt fem episoder med nattlig magi står ett trettiotal där magikern utövat sin konst under dygnets ljusa timmar. Rörande de yttre omständigheterna kring magin konstaterar Dillmann att sagaförfattarna inte betraktar denna som ett fenomen eller en handling som krävt en speciell, mystisk omgivning. Endast vid sejd

krävdes omständliga förberedelser. I tre texter nämns uppbyggandet av en ställning eller plattform, en *seiðhjallur*, tydligen av imponerande dimensioner. På denna upphöjda ställning tog magikern plats för att recitera besvärjelser eller lyssna till en speciell sång (*varðlok(k)ur*) som skulle ge inspiration till spådomen. Utövandet av sejd, som markant har skilt sig från andra former av magi, synes ha varit förbehållet ett fåtal kvinnlig magiker.

Huvudsyftet med Dillmanns monografi är en presentation av magins utövare, *les magiciens*. I bokens senare del nämns alla de personer i de valda texterna som någon gång utfört magiska handlingar eller tillskrivits övernaturlig förmåga. Framställningen börjar med några teoretiska överväganden. Dillmann framhåller, att varje historiskt, antropologiskt eller sociologiskt studium av det forntida Island stöter på en mängd svårigheter, stundom oöverstigliga, beroende på de tillgängliga källornas natur. Nedskrivningen på pergament gjordes lång tid efter de händelser som skildras. Litterära och ideologiska influenser kan ha inverkat under avskrivningsprocessen. Dessutom visar *Íslendingasögur* och *Landnámabók* som regel föga intresse för berättelsernas bipersoner. Endast undantagsvis framträder en magiker i helfigur, såsom Egill Skallagrímsson och Þorleifr jarlaskald. Vanligen nämns en persons övernaturliga förmåga endast i förbigående, t. ex. *hann var margkunnigr* eller *hon var mjok fjolkunnig*.

Kunskap om magikerns person såsom dennas ålder, karaktär, familjeförhållanden, sociala status etc. kan inte nås annat än på indirekt väg genom ett minutiöst studium av de texter i vilka magikern uppträder. Här har Dillmanns forskningar, utförligt redovisade i den 440 sidor omfattande senare delen av monografin, givit en mångsidig och nyanserad bild av magins utövare som det hittills inte funnits någon motsvarighet till. I sexton kapitel, fördelade på tre huvudavdelningar, redovisar Dillmann de uppgifter som kan utvinnas om magikernas personliga egenskaper, deras utövande av sin övernaturliga förmåga, deras sociala och juridiska förhållanden m.m. En förteckning över magikerna i de granskade texterna omfattar trettioåtta kvinnor och trettiofå män, d.v.s. en nära nog jämn fördelning mellan könen, ett förhållande som rubbar en uppfattning man möter i åtskilliga verk, nämligen att magi företrädesvis utövades av kvinnor. (Så bl.a. Klaus Düwel: "Zauber auszuüben galt als ein Geschäft der Frauen".) Ett slags magi synes dock vara förbehållet män, nämligen manipulerandet av berömda svärd (såsom Skofungr och Hvitigr). Å andra sidan visar undersökningen att den divinatoriska sejden enbart utövades av kvinnor.

Ett av de intressantaste kapitlen i den senare delen av monografin är *La question du "chamanisme"*. Den typ av magi som inom den religionshistoriska och etnografiska forskningen förknippas med fenomenet schamanism företer vissa likheter med sejden i de fornisländska källorna. Problemet har

dryftats av en rad forskare, bl.a. Dag Strömbäck, Åke Ohlmarks, Micaela Eliade, Georges Dumézil och Peter Buchholz. Frågan är om sejden är en form av schamanism, dvs. befinner sig den sejdande i ett tillstånd av extas, varvid dennas själ lämnar den i dvala vilande kroppen för att återvända dit vid seansens slut? Med ett utförligt referat och ingående analys av den berömda skildringen ("ein Glanzstück isländischer Erzählungskunst" (Rudolf Meissner) i Erik den rödes saga av den episod, där Þorbjörg lítilvolva utövar sejd i bonden Þorkells gård, visar Dillmann, att den sejdande under hela akten är vaken och uppmärksam samt kommunicerar med de vid sejden närvarande. Denna text, som är den utförligaste skildringen av sejd, behandlas också i Dag Strömbäcks viktiga doktorsavhandling 1935. (Sejd. Textstudier i nordisk religionshistoria). Med utgångspunkt i Strömbäcks arbete går Dillmann igenom de viktigaste bidragen till diskussionen om förhållandet sejd – schamanism. En vanlig uppfattning är att sejd är "den nordiska formen av shamanism" (Åke V. Ström). Mot denna åsikt står Dillmanns övertygande, ytterst grundligt motiverade uppfattning, att sejden är en fornskandinavisk divinatorisk ritual som inte skall uppfattas som schamanism.

I ett kapitel med rubriken *L'âme, les métamorphoses et l'extase* behandlas bl.a. personlighetsförvandlingar. Hos vissa magiker kunde själen ikläda sig en annan gestalt än den mänskliga, s.k. hamskifte. Ett intressant exempel som Dillmann refererar är en episod ur Kormaks saga. Magiker uppges ofta ha skarp, lysande blick. De kunde med blotta blicken förslöa en svärds klinga, bryta upp ett lås, rubba en persons själsförmögenheter. En sådan magiker var Þorveig, som förtrollade Kormakr så att han inte kunde få sin älskade Steingerð. Under en sjöfärd fick Kormakr och hans bror se en *hrossvalr* komma upp nära båten. Kormakr kastade ett spjut mot djuret och detta sjönk. Männen tyckte sig ha känt igen Þorveigs ögon i hrossvalens. Om Þorveig spordes sedan att hon blivit sjuk och dött. Hon hade uppenbarligen iklätt sig hrossvalens skepnad och därmed lidit dennas skada.

Men vad för slags djur var hrossvalen? Dillmann har gått igenom lexika samt översättningar av Kormaks saga. Han konstaterar att såväl Cleasby & Vigfússon's isländsk-engelska ordbok som de flesta översättningar uppger betydelsen "valross". Dillmanns undersökning visar att *hrossvalr* är ett fabeldjur. Avgörande bevis är de illustrationer ur Jón Gudmundsson's *Um Íslands aðskiljanlegar náttúruur* som återges i monografien av *rauðkembingr* (en sorts val), *hrossvalr* och *rostungr* (valross). I källorna uppges att hrossvalen hade mycket stora ögon, och den som genom hamskifte hade tagit hrossvalens gestalt behöll sin skarpa blick i den nya skepnaden.

I en *conclusion* sammanfattar Dillmann det väsentligaste som undersökningen har resulterat i. På Island var magin i förkristen tid varken knuten till samhällsställning, ålder, kön eller förmögenhetsklass. De magiker vi känner

genom *Landnámabók* och *Íslendingasögur* finner man såväl bland gamla som medelålders och barn, i samhällets toppskikt och bland tjänare. Några magiker var välbeställda bönder, andra var medellösa. De skilde sig inte från den övriga befolkningen vare sig i fråga om äktenskaplig status eller levnadsvanor. I ett avseende utmärkte de sig dock; de besatt kunskaper utöver det vanliga, till den grad att den norröna terminologin för magiska förhållanden till stor del innefattar ord med betydelsen ”kunna” och ”veta”. Ofta dominerade magikerna sin omgivning genom sitt lysande intellekt, och de beskrivs som energiska och beslutsamma.

De upplysningar som *Íslendingasögur* och *Landnámabók* tillhandahåller under landets äldsta tidsperiod samt det begränsade inflytande som kristna föreställningar – trots kyrkans radikala fientlighet mot magin – utövade på berättelserna i den undersökta textkorporus leder enligt Dillmann till frågan om sagornas ursprung. Han anser att allt talar för att den muntliga traditionen haft en avgörande roll.

Dillmanns monografi om magi och magiker avslutas med en synnerligen utförlig bibliografisk avdelning. Denna omfattar inte mindre än 155 sidor. De norröna litterära källor som anförs, d.v.s. handskrifter och utgåvor, räknar 425 nummer; bibliografin i inskränkt bemärkelse sträcker sig över 75 sidor och torde uppta praktiskt taget alla vetenskapliga arbeten av någon betydelse som publicerats inom forskningsområdet. Därtill kommer namnregister och ordregister.

Professor Dillmanns avhandling om magi och magiker är ett utomordentligt viktigt bidrag till forskningen inom den fornisländska litteraturen. Monografien ger också värdefulla rent filologiska upplysningar genom utförliga redogörelser för magins terminologi. Framställningen vittnar om imponerande lärdom. Resultaten är genomgående minutiöst underbyggda genom sakliga och språkliga analyser, som på många punkter justerar eller vederlägger tidigare uppfattningar.

Björn Hagström

François-Xavier Dillman. *Les magiciens dans l'Islande ancienne. Études sur la représentation de la magie islandaise et de ses agents dans les sources littéraires norroises*. Kungl. Gustav Adolfs Akademien, Uppsala 2006.

INGA SJÄLVKLARHETER OM SJÄLVFRAMSTÄLLNINGAR I LITTERATUREN

I *Självskrivet* undersöker litteraturprofessor Arne Melberg utifrån sitt självframställande panorama den litterära självframställningens moderna former. Men vägen fram till 2000-talets bloggar, sampling, performance och vår tids självframställningstrender går via en gedigen väg av klassiker som Montaigne, Proust, Strindberg, Nietzsche och Rousseau. Anledningen är att Melberg betonar ”både-och: tradition och förnyelse. Historien finns där och den förändras”. Vägen genom historien och klassikerna motiveras med att självframställning-

ens ”aktuella komponenter och strategier redan är ordentligt testade i den stora traditionen”. Montaigne uppfann självframställningens spel mellan det skrivande jaget och det omskrivna jaget, Rousseau utvecklade det, Nietzsches jag – som oavbrutet skapar sig själv – fick ett program och en uppgift, Strindberg lyfte fram det oavslutade jag-projektet som ett ofärdigt själv som återkommer i en ny version med varje ny framställning, och Proust utvecklade minnets dialektik förstås. Detta är grunden i Melbergs självframställande panorama, och utifrån denna grund går diskussionen vidare i *Självskrivet* till kapitel som ”Modernister: exil och självframställning”.

1900-talets prominenta självframställare motiverades av exil och förlust, och utifrån dessa kom självframställningar att handla om att skapa en identitet när den ursprungliga har gått förlorad. Här exemplifierar Arne Melberg med Gertrude Stein, Walter Benjamin, Anna Banti, Czeslaw Milosz, Michael Ondaatje och Orhan Pamuk med flera. Den tendens som Melberg skönjer sammanfattar han på följande sätt:

Alla försöker pröva ut ett sätt att fördunkla den klassiska självbiografins eller memoarens föregivna transparens: de uppfinner nya sätt att framställa sig själva genom att söka sig själva som andra, eller annat, eller visa sig genom att dölja sig. (86)

När det gäller kapitlet ”Litterära dagböcker” kan man bara beklaga att inte Lars Noréns omdiskuterade *En dramatikers dagbok* hann komma med – inte minst när man känner igen Noréns betydande angående sanningshalten från Strindbergs slutrader i *Inferno* från 1897:

Den läsare som tror sig veta att denna bok är en dikt, inbjudes att se min dagbok som jag fört dag efter dag sedan 1895, och varav detta endast är ett utvidgat, och ordnat utdrag. (119)

Ett än mer aktuellt svenskt exempel är årets Augustprisvinnare Per Olov Enquists *Ett annat liv*, vilken är ytterligare ett bevis på hur aktuellt och expansivt det område är som Melberg försöker både ringa in och kategorisera. Förutom att Arne Melberg lyckas få mig som läsare att tro på dennes strukturer och inordningar av litterära självframställningar, så är ändå den största förtjänsten i *Självskrivet* dess avslutande två kapitel om den skandinaviska traditionen respektive samtida skandinaver.

I kapitlet om den skandinaviska traditionen saknar jag förstås finlands-svenskar som Henrik Tikkanen och Christer Kihlman (eller varför inte Fredrika Runeberg, Anna Bondestam och Ulla-Lena Lundberg?), särskilt när Melberg tar ett samlat grepp och jämför och påvisar hur influenserna har löpt mellan författarskapen. Just detta samlade grepp när paralleller dras mellan exempelvis Selma Lagerlöf och Ivar Lo-Johansson utan att man hisnar, är min största behållning av boken som helhet. Melberg vågar sig också på att ställa de omöjliga frågorna som: ”vad är det som gjort just Skandinavien, och

särskilt Sverige, kunnat hävda sig så påfallande starkt på detta litterära fält”? En omöjlig fråga att besvara utan de yviga spekulationer som Melberg själv varnar för. Men det är ju möjligt att han har rätt i att ”den skandinaviska 1900-talsversionen av samhällsförändring och modernisering har främjat det slags reflexion som är självframställningens förutsättning”.

Melberg lyfter också fram vikten av föregångsfigurer som både inspirerar och avskräcker såsom August Strindberg i Sverige, men än viktigare har Selma Lagerlöf varit för kvinnliga efterföljare. Avslutningsvis exemplifierar Melberg med hjälp av Dag Solstad, Claus Beck-Nielsen och Martina Lowden hur det begynnande 2000-talet ”demonstrerar den skandinaviska självframställningens förnyade vitalitet”. Trenden inom självframställningar idag handlar om estetisering, stilisering och design, och det är alldeles tydligt i Claus Beck-Nielsens ”biografi” betitlad *Claus Beck-Nielsen (1963-2001)* från 2003.

Beck-Nielsens experiment innebär ju att han *spelar* den Nielsen som han slutligen blir. Spelets *performance* upphäver den klassiska distinktionen fiktion/verklighet och Beck-Nielsens version kombinerar samtida bildkonstnärers iscensättningar med den litterära traditionen. (219)

Arne Melbergs *Självskrivet* präglas kanske alldeles för mycket av ”både och”-tanken, och somliga kortare avsnitt om Sebalds, Naipauls, Canettis och Nabokovs författarskap fungerar snarare som läsretningar än som delar av en analys och argumentation. Men jag har saknat en bok om självframställning i litteraturen och med sina stortag och paralleller fyller Melberg detta tomrum.

AnnaLena Hållner

Arne Melberg, *Självskrivet. Om självframställning i litteraturen*. Atlantis, Stockholm 2008.

STULET LAND – SVENSK MAKT PÅ SAMISK MARK

I boken *Stulet land* beskriver Lennart Lundmark utförligt behandlingen av samerna i Sverige ur ett historiskt perspektiv, och ger en bild av de skeenden som har lett till dagens situation.

Lennart Lundmark är docent i historia. Han har skrivit flera böcker om den svenska statens politik mot samerna. Han har även varit konsult åt statliga utredningar och expertvittne för samesidan i domstolsprocesser. Han har ägnat decennier åt forskning om den svenska statens politik gentemot samerna från 1500-talet fram till idag. Med denna bakgrund är det naturligt att boken ger uttryck för en stark sympati för samernas sak.

Enligt boken behandlades samerna relativt bra fram till slutet av 1700-talet. I boken redogör han sedan ingående för sin syn på hur samerna berövades sina gamla rättigheter och förlorade sin mark till kronan. En syn som inte är okontroversiell, men som bra återspeglar uppfattningar som också förekommer i den finska debatten om samernas ställning. Lundmark skriver om Sverige, men pro-

blematiken är lika aktuell i Finland, och intressant också ur ett norskt perspektiv. I Ryssland förs debatten om samernas situation fortfarande tyvärr främst inom same- och andra organisationer som representerar små folkgrupper.

Boken redogör ingående för frågor som mark och rätt, samernas liv och leverne och gamla fördomar, skolgång och brist på utbildning, försök till tvångsintegrering, renar och renbetesrätt. Boken handlar mycket om rätten till mark, men mindre om rätten till språk och kultur. Rätten till skolgång på samiska och rätten att använda samiska i kontakten med myndigheter leder lätt till friktioner, åtminstone i de samiska områdena i Finland. Det hade varit intressant med lite flera jämförelser mellan samernas situation i Norge och Finland. Sameland är ju en del av vår nordiska gemenskap.

Ett kapitel förtjänar särskild uppmärksamhet. Det är beskrivningen av samefrågan som en global angelägenhet. Här skriver Lundmark att omvärlden inte längre accepterar att Sverige betraktar samerna som enbart ett inrikes problem. Detta gäller lika mycket alla andra länder med samebefolkning. Efter flera års förhandlingar antog ILO 1989 en ny konvention om ursprungsfolkens rättigheter. Det har ännu inte varit möjligt för Finland och Sverige att ansluta sig till konventionen. I bakgrunden ligger många svåra rättsliga bedömningar som fortfarande inte har kunnat göras. Situationen är också delvis olika i våra länder, och försvåras i Finland av att rennäringen i norra Finland har gamla traditioner också utanför det egentliga samesamfundet. Situationen i våra länder, som många kan ha förståelse för internt, är svår att förklara på internationell nivå. Man kommer inte ifrån att det är ovanligt att länder som Finland och Sverige inte kan ansluta sig till en ILO-konvention. Vår politik blir sällan ifrågasatt i internationella fora.

Kanske de lösningar som har gjorts i Norge åtminstone i viss mån kan visa vägen. Norge skrev på konventionen i ett tidigt skede, och har sedan dess arbetat på att småningom uppfylla villkoren. Vi måste också i Sverige och Finland undvika en situation där våra egna interna problem blir ett hinder för oss i det internationella samarbetet. Därför måste vi arbeta vidare för att i samförstånd lösa de problem som gäller samernas rättsliga ställning och tryggar deras kulturella och ekonomiska rättigheter. Det har våra länder också förbundit sig till.

Lennart Lundmarks bok ökar förståelsen för samernas sak.

Guy Lindström

Lennart Lundmark, *Stulet land. Svensk makt på samisk mark*. Ordfront förlag, Stockholm 2008.

DEN FARLIGA HALVÖN SKÅNE

Lundahistorikern *Fredrik Perssons* avhandling om Skånes historia under ett dynamiskt skede av närmare 150 år anknyter till synsättet att landsdelen ofta setts som en farlig utmaning mot Sverige och dess historia. Ämnet har klar aktualitet eftersom den mångåriga skånska kampen för större självständighet direkt avspeglar dagens livliga rörelser mot en mer central roll för regionalismen inom vår europeiska gemenskap. I sex kapitel behandlas kronologiskt avsnitt ur den skånska historien och dess förhållande till det omgivande samhället. Den likaledes högst aktuella Öresundshistoriken berörs inte.

Hur skildras då Skånes förhållande till den stat som efter 1676 års framgångsrika krig efterträdde Danmark? Med rötter i existerande historieforskning talas om begreppet "historieproduktion" liksom om ett "identitetsskapande drama". Dramat utspelas i tre akter: "ursprung och framgång", där Skånes historiska förankring analyseras och bilden av en guldålder under den danska tiden målas upp. Därefter akt II : Skånes svåra lidanden efter det för Sverige så framgångsrika kriget som utlöste förföljelse, plundringar och närmast terrorliknande behandling av de nya undersåtarna. Sverige blir därmed den nya fienden som hotar landsdelens existens. Det tredje steget i boken skildrar den farliga halvön inriktad på Skånes "framtid och uppgång" för att inlemmas som en tidsenlig region i 2000-talets verklighet.

Fredrik Persson frågar: "I vilka organiserade former producerades och förmedlades skånsk historia? Hur gestaltades den skånska historieproduktionen i fråga om innehåll och framställningsform? Vilken identitetsskapande och ideologisk funktion och betydelse rymde den skånska historieproduktionen"? Under tidigt 1860-tal börjar skånsk historia produceras. Källan är den skånska fornminnesförening som under Martin Weibull tog ansvar för vård och inventering av fornminnen liksom för information om Skånes historia genom föredrag och tidskrifter. Ett framgångsrikt och "gyllene" skånskt förflutet växte fram. Skånes statsbyte var ett grymt skede, och själva kriget sågs som historiens avskyvärda fiende. Trots grymheterna fanns dock ingen grund för kritik av själva statsbytet. Skånes uppgående i en svensk statsbildning betraktades närmast som "följden av historiens förutbestämda förlopp". En klar skandinavisk profil kunde urskiljas i verksamheten, och medvetandet om den danska perioden liksom vikten av försoning balanserade den konservativa storsvenskheten vid denna tid.

Tankarna från 1800-talet följdes senare upp inom den arkeologiska föreningen genom utgivningen av David Assarssons "Det skånska problemet", som kom 1923. Behovet av ökade kunskaper i skånsk historia liksom fasthållandet av de skandinaviska banden underströks. 1937 bildades Sällskapet Skånsk Samling (SSS) med förebilder i tidens våg av folk rörelser, många av dem framsprungna ur arbetarrörelsen. En bred bildningsverksamhet med före-

läsningar, sommarkurser och egen bokutgivning skapades. Det klassiska målet om en särskild skånsk historieundervisning inpräglades. Trots att SSS ansåg att landskapet var utsatt för en hård svensk historieimperialism där en skarp fiendebild ständigt manades fram, ifrågasattes inte Skånes svenska tillhörighet.

Under 1960-talet hårdnade attityderna inom SSS:s radikala falang. Bilden av en storartad skånsk äldretid och svenska övergrepp i upp- och nedgångstider blev allmän. Krav på flytt av storsvenska statyer framfördes. Den svenska tillhörigheten fick en svagare framtoning. Tjugo år senare skiftar scenbilden ännu en gång. Skåne knyter nu an till den begynnande diskussionen om EU-regioner. Därmed upplivas också förhållandet till det gamla moderlandet Danmark. Den rödgula skåneflaggan viftar med förnyad kraft.

Bildandet av Carl P. Herslows Skåneparti, som 1985 fick 7.2% i valet till Malmö kommunfullmäktige, innebar något nytt jämfört med tidigare skånska initiativ. Den skånska historien fick nu en självklar plats i ett partiprogram. Författaren: "Skånepartiets historieproduktion fyllde en identitetsskapande och ideologisk funktion genom att framställa skåniskt självstyre som vägen bort från det förtryckande och förhatliga svenska socialdemokratiska systemet. Det fanns en historisk rätt och skåningen var till skillnad från svensken frihetsälskande". Påfallande var den främlingsfientliga retoriken och det rödgula flaggandet i nationalistisk anda.

Slutstenen i den skånska historieproduktionen markerades av Stiftelsen Skånsk Framtid (SSF) 1989. En ny organisatorisk form prövades styrd av en politisering och radikaliserings, varvid motståndet mot den svenska historieimperialismen förstärktes: "Skåne skulle på sin säregna historiska grund äga regionalt självstyre inom det framväxande *Regionernas Europa*.

Boken om "den farliga halvön" är intressant läsning för alla som vill följa den svenska och europeiska demokratidebatten. Inom "Regionernas Europa" måste sannolikt finnas åtskilliga historiska paralleller till de arbetssätt som kännetecknar den skånska historien. Regeringen gav nyligen klartecken till att permanenta försöksverksamheten med "Region Skåne" omfattande länsövergripande samarbete mellan landstingen på flera områden.

Författaren summerar föga förvånande att den analyserade historieproduktionen får störst betydelse när de offentliga stegen tas i takt med tiden såsom alltså nu sker i Skåne. En grundtes blir att det som uttrycks i det skånska dramat inte är något annat än en illustration till nationalismens ide´. I harmoni med historikern Anthony D. Smiths tes är det inte de filosofiska tänkarna som driver fram nationalistiska projekt. Viktigare är det historiskt-kulturella sammanhanget liksom den materiella och maktmässiga potentialen.

Åke Landqvist

Fredrik Persson. *Skåne, den farliga halvön. Historia, identitet och ideologi 1865-2000*. Sekel bokförlag, Lund 2008.

ÅRSBOK OM RELATIONERNA
MELLAN FINLAND OCH SVERIGE

För 200 år sedan förlorade Sverige en tredjedel av sin yta och en fjärdedel av sin befolkning i kriget mot Ryssland. Den 15 januari invigdes det s.k. *Märkesåret* 1809 för Sveriges del med pompa och ståt vid en ceremoni i riksdagen i närvaro av H.M. Konungen och Finlands president Tarja Halonen.

Föreningen Norden har med anledning av detta gett ut antologin *Nöd och lust. Sverige och Finland i samtid och framtid*. Redaktör för den utmärkta skriften är *Torsten Hallberg*. Värdefull kunskap om Finland-Sverige förmedlas i de 15 artiklarna. Det rikliga och välfunna illustrationsmaterialet förhöjer bokens läsvärde.

Historikern Ragnar Björk framhåller, med en träffande formulering, att unionsupplösningen mellan Sverige och Norge 1905 påminner om en skilsmässa mellan trötta och griniga makar. Förlusten av Finland 1809 var däremot långt mera smärtsam, ungefär som en amputation av rikskroppen.

Finland hörde ideologiskt, kulturellt och politiskt till Västeuropa under det kalla kriget. Samtidigt fick vårt östra grannland acceptera att man räknades till den sovjetiska intressesfären militärpolitiskt. Vänskaps-, samarbets- och biståndspakten som Stalin tvingade på Finland år 1948, var inte en reguljär militärpakt utan ett vanligt militärt avtal. Vsb-pakten lade hinder i vägen för Finlands deltagande i det politiska och ekonomiska samarbete som utvecklades i Västeuropa från slutet av 1940-talet och framåt. Finland fick vänta med anslutningen till Nordiska rådet och med medlemskapet i FN till 1955. Inträdet i Europarådet dröjde ännu längre. Efta – det frihandelsområde som de sju länderna som inte fick eller kunde bli medlemmar i EEC bildade – nödgades Finland avstå från att bli stiftande medlem i. Associering genom det s.k. Finn-Efta-avtalet 1961 blev lösningen på det problemet efter komplicerade förhandlingar med Sovjetunionen.

Statsvetaren Lauri Karvonen konstaterar i ett tänkvärt kapitel, att president Urho Kekkonen (centerpartist) befäste sin maktställning genom att tvinga ned sina motståndare inom socialdemokratin och det konservativa samlingspartiet på knä. I Finland är allt utrikespolitik, suckar Karvonen. Det dröjde f.ö. ända till 1982 innan Finland valde en socialdemokrat till president. Den populära Mauno Koivisto utsågs då till Urho Kekkonens efterträdare. Sedan har Finland valt ytterligare två socialdemokrater till statschef nämligen Martti Ahtisaari och Tarja Halonen.

Folkstyret i Finland bygger – till skillnad från Sverige – på konsensus över den politiska blockgränsen och på majoritetsregeringar. Två tredjedelar av Finlands regeringar under de gångna 50 åren har varit blocköverskridande. Sedan 1977 har Finland, med något enstaka undantag, bara haft majoritets-

regeringar. I Sverige är blockpolitiken cementerad sedan 1957 då koalitionen mellan Erlander och Hedlund upplöstes. Thorbjörn Fälldins och Fredrik Reinfeldts majoritetsregeringar tillhör undantagen.

Belastningar i relationerna mellan Sverige och Finland har förekommit. President Koivisto tog illa vid sig när statsminister Ingvar Carlsson hösten 1990 meddelade att Sverige hade för avsikt att ansöka om medlemskap i dåvarande EG. Finland togs på sängen. Dock skyndade Finland på med sin medlemsansökan och folkomröstade före Sverige om EU. Majoriteten för EU-medlemskap i Finland blev tydligare än i Sverige hösten 1994. Finland tog ett stort steg till när man – denna gång utan folkomröstning – anslöt sig till euron.

Den finländska storföretagsamheten styrs från ett hörn av Esbo, en förstad till Helsingfors. Där har storföretagen Nokia, Kone (hissar) och Fortum (el) sina huvudkontor. Nokia svarar för 40 % av världsmarknaden för mobiltelefoner. Av Nokias 112 000 anställda återfinns 23 000 i Finland. Om detta och annat matnyttigt skriver Björn Sundell i jubileumsskriften som också innehåller avsnitt om kultur, språk och idrott.

Den mytomspunna Finkampen startade 1925. Det var nio år innan EM i friidrott hölls första gången. Göran Wallén skriver initierat om kampen på kolstybben mellan de friidrottsliga arvfärderna som småningom blev så hård att tävlandet fick avbrytas under större delen av 1930-talet. Först 1939 återupptogs finkampanDET med ett nytt avbrott under krigsåren 1941-44. Sverige förlorade ofta stort i dessa landskamper. Det skulle dröja ända till 1966 innan jag fick vara med och heja fram Sverige till en vinst över Finland på Olympiastadion i Helsingfors.

Damera kom med i Finkampen 1964. På senare år har de svenska damerna ofta gått segrande ur striden medan de svenska herrarna förlorat. Efter ett provår med Finkampen förlagd till Göteborg år 1959 har den traditionsrika friidrottsmatchen numera fått sin permanenta förläggning till Göteborg och Nya Ullevi när den hålls vartannat år i Sverige. Publiken blir där långt större än på Stockholms Stadion.

I dag är landskampen mot Finland den enda i sitt slag. Europacupen har ersatt de friidrottslandskamper som Sverige tidigare utkämpade mot länder som Frankrike, Tyskland, Italien, Storbritannien, Tjeckoslovakien och Ungern. EM och OS var länge de stora kraftmätningarna i avsaknad av ett världsmästerskap i friidrott. Men 1983 hade VM i friidrott premiär på Helsingfors OS-stadion. En bättre och mera naturlig placering är det svårt att tänka sig.

Claes Wiklund

Nöd och lust. Sverige och Finland i samtid och framtid. Torsten Hallberg (red.). Arena Norden, Stockholm 2008.

CARL JOHAN DE GEERS SJÄLVBIOGRAFI
– CHARMERANDE OCH SKONINGSLÖS

Det finns en ton av lättsamhet i *Carl Johan de Geers* självbiografiska texter i boken *Jakten mot nollpunkten. En roman om mig själv*, som lockar läsaren att tro att det skulle handla om en konstnärs väg genom livet i minnesrika men också nöjsamma hågkomster. Det hade i så fall varit ok men knappast blivit så intressant och skakande som hans bok nu är. Den handlar här om mycket privata och svåra minnen, men som helhet också om ett stycke svensk kulturhistoria under cirka femtio år.

Carl Johan de Geer tillhörde den generation elever på Konstfack som gick ut under det tidiga sextioalet och deltog i den proteströrelse – mot kapitalismen, borgerligheten och den etablerade kulturen – som uppfyllde en stor del av årtiondet. Det handlade om en livsstil men också om en speciell kreativitet, som kom att sätta spår bland annat i textildesign, foto och film, som starkt påverkade den generation, bland annat min egen, som var samtida. Själv kom han att röja ny väg med sina textilmönster, som visade en speciell djärvhet i teckning och färgskala. Kanske för starka för att industrin skulle våga satsa. Ändå har de betytt mycket för de miljöer som skulle finna sin inspiration under det sena sextioalet.

Det här var rivningshusens tid, och Carl Johan de Geer skriver mycket målande om de tillfälliga lägenheter i Stockholm, som han och hans generation fick möjlighet att omforma i den nya tidens tecken. I hans fall blev kontrasten så mycket starkare som han hade tillbringat barndomsåren på ett slott i Skåne och med sin diplomatfamilj på olika håll i världen. Och det är också här som själva centrum i denna självbiografiska roman ligger. Uppgörelsen med ståndssamhällets krav och regler och en delvis olycklig barndom. Räddningen för honom var konsten och alla de situationer som uppstod i kontakten med ett konstnärssamhälle som började ifrågasätta i stort sett allt.

Särskilt skoningslös är Carl Johan de Geer i porträttet av sin mor. Inte så mycket att han lämnar ut en person, trots allt, utan mer att han beskriver en situation av sönderfall och död. När han gör det blir det alltmer klart för läsaren att han i hela sin bok för en kamp – och det är just ”jakten mot nollpunkten” – för att försöka förstå hur det som händer ett barn kan påverka hela det liv som följer. Den ”nollpunkt” som han söker blir till ett slags lyse som leder honom mot en möjlig lösning i slutet av boken, genom ett samhälle som hela tiden sätter upp hinder för ett fritt och jämlikt liv.

Mest skoningslös är han dock mot sig själv. Det kan handla om minnen av mobbning och känslor av att hans adliga namn förskaffat honom miss-tänksamhet från de konstnärskamrater han vill finnas tillsammans med. Med närmast förtvivlade aktioner försöker han överträffa de flesta i djärvhet och

politisk kamp, en klasskamp som skildras i drastiska bilder, som är både roande och sorgsna. Hans språk är mycket direkt och hans bilder tydliga i sina uttryck – det går inte att komma undan som läsare. Ofta är skrattet granne med en känsla av förtvivlan.

Samtidigt finns det mycket värme i boken, särskilt när han kommer in på sin närmaste familj under senare år, inte minst sina barn. Inte så att han skulle ha lämnat sina gamla politiska ståndpunkter eller sin kritiska syn på samhällsstrukturen och de låsta värderingarna som han mött under sitt liv. Men efter sjuttio år så har helheten blivit tydlig, och de goda minnena finns där också.

Det är väl det som kan kallas nollpunkten.

Beate Sydhoff

Carl Johan de Geer, *Jakten mot nollpunkten. En roman om mig själv*. Albert Bonniers förlag, Stockholm 2008.

Bokessä och Kring böcker och människor har följande medarbetare:

Hagström, Björn, docent, Farsta

Hållner, AnnaLena, fil. mag., Järna

Landqvist, Åke, fil. lic., Tingsryd

Lindström, Guy, NT:s finländske redaktör, Grankulla

Skei, Hans H., NT:s norske redaktör, Oslo

Sydhoff, Beate, fil. lic., Stockholm

Wiklund, Claes, NT:s huvudredaktör, Gnesta

SAMMANFATTNING

Det första häftet i NT:s 132:a årgång försöker att överblicka den politiska och ekonomiska utvecklingen i Norden under 2008. Huvudredaktörens sammanfattning inleder temanumret. Weekendavisens Arne Hardis skriver om vad som tilldragit sig i Danmark där Venstres Anders Fogh Rasmussen nu varit statsminister i sju år. Kommunalvalet och sexskandalerna i Finland tar redaktör Jan-Anders Ekström upp i sin översikt. Den politiska och ekonomiska turbulensen på Island skildras av journalisten Arna Schram. Aftenpostens politiske redaktör Harald Stanghelle analyserar utvecklingen i Norge där val till Stortinget hålls hösten 2009. Statsvetaren och fd huvudredaktören Anders Wettergren diskuterar den rödgröna alliansens förutsättningar att ersätta den borgerliga fyrtipartiregeringen efter riksdagsvalet 2010. Sveriges nuvarande sjupartisystem kan på sikt komma att ersättas av ett tvåpartisystem.

Statsvetaren och fd diplomaten Mats Bergquists artikel gäller fyra paradigmskiften i svensk utrikespolitik – 1434, 1630, 1812 och 1991. Henrik Wilén, numera kulturråd vid Finlands ambassad i Stockholm, har intervjuat författaren, journalisten, filmregissören, politikern m.m. Jörn Donner.

Under rubriken ”För egen räkning” pläderar Kristina Persson, ordförande i svenska Föreningen Norden, för nordisk sammanhållning och gemensamt agerande inför det internationella klimattoppmötet i Köpenhamn i december. I Anders Ljunggrens nordiska krönika uppmärksammas den viktiga roll som Arktis kommer att spela i storpolitiken framöver.

”Bokessän” är författad av NT:s norske redaktör. En av Norges mest framstående poeter – Olav H. Hauge – behandlas av litteraturvetaren Hans H. Skei som fördjupat sig i Hauges författarskap.

”Kring böcker och människor” innehåller sex bokrecensioner. Björn Hagström skriver om fransmannen François-Xavier Dillmanns monografi om isländsk sagaforskning. AnnaLena Hållner recenserar Arne Melbergs ”Självskrivet”. Melbergs bok handlar om den litterära självframställningens moderna former. NT:s finländske redaktör Guy Lindström anmäler Lennart Lundmarks ”Stulet land”. De svenska samernas situation analyseras i ett historiskt perspektiv i Lundmarks bok. F.d. direktören i Föreningen Norden Åke Landqvist presenterar Lundahistorikern Fredrik Perssons avhandling om Skånes historia under 150 år. NT:s huvudredaktör tar upp Föreningen Nordens senaste årsbok ”Nöd och lust. Sverige och Finland i samtid och framtid”. Redaktör för den läsvärda antologin är Torsten Hallberg. Konstnären Carl Johan de Geers självbiografiska bok ”Jakten mot nollpunkten” har konstvetaren Beate Sydhoff läst med behållning.

C W-d

TIIVISTELMÄ

Nordisk Tidskriftin 132. vuosikerran ensimmäisessä numerossa annetaan yleiskatsaus Pohjoismaiden poliittisesta ja taloudellisesta kehityksestä vuonna 2008. Ensimmäisenä teemanumerossa on päätoimittajan tiivistelmä. Weekendavisenin Arne Hardis kirjoittaa, mitä on tapahtunut Tanskassa, jossa Venstren Anders Fogh Rasmussen on nyt ollut pääministerinä seitsemän vuotta. Toimittaja Jan-Anders Ekström ottaa katsauksessaan esille Suomen kunnallisvaalit ja seksiskandaalit. Islannin politiikan ja talouden mylläkkää kuvaa journalisti Arna Schram. Aftenpostenin poliittinen toimittaja Harald Stanghelle analysoi Norjan kehitystä; siellä pidetään suurkäräjävaalit syksyllä 2009. Valtiotieteilijä ja entinen päätoimittaja Anders Wettergren keskustelee punavihreän allianssin edellytyksistä korvata porvarillinen nelipuoluehallitus vuoden 2010 valtiopäivävaalien jälkeen. Ruotsin nykyinen seitsemän puolueen järjestelmä saattaa pitkällä aikavälillä korvautua kaksipuoluejärjestelmällä.

Valtiotieteilijän, entisen diplomaatin Mats Bergquistin artikkeli käsittelee neljää Ruotsin ulkopoliittikan paradigmanvaihtoa – 1434, 1630, 1812 ja 1991. Henrik Wilén, joka nykyisin on Suomen Tukholman-suurlähetystön kulttuurineuvos, on haastatellut kirjailija, journalisti, elokuvaohjaaja, poliitikko ym. Jörn Donneria.

Otskon *För egen räkning* alla Ruotsin Norden-yhdistyksen puheenjohtaja Kristina Persson puhuu pohjoismaisen yhtenäisyyden ja yhteisen toiminnan puolesta Kööpenhaminassa joulukuussa järjestettävää kansainvälistä ilmastohuippukokousta valmisteltaessa. Anders Ljunggren kiinnittää pohjoismaisessa kronikassaan huomiota siihen tärkeään rooliin, jossa Arktis on tulevaisuuden suurvaltapoliitikassa.

Kirjaeseen on kirjoittanut NT:n norjalainen toimittaja. Yhtä Norjan kuuluisinta runoilijaa – Olav H. Haugea – käsittelee kirjallisuustieteilijä Hans H. Skei, joka on syventynyt Haugen kirjailijatuotantoon.

Kring böcker och människor sisältää kuusi kirja-arvostelua. Björn Hagström kirjoittaa ranskalaisen François-Xavier Dillmannin monografiasta, joka käsittelee islantilaisista sagatutkimusta. Annalena Hällner arvostelee Arne Melbergin teoksen *Självskrivet*. Melbergin kirja käsittelee kirjallisen itse-esittelyn moderneja muotoja. NT:n suomalainen toimittaja Guy Lindström ilmoittaa Lennart Lundmarkin kirjan *Stulet land*. Kirjassa analysoidaan Ruotsin saamelaisten tilannetta historiallisesta perspektiivistä. Entinen Norden-yhdistyksen johtaja Åke Landqvist esittelee lundilaishistorioitsija Fredrik Perssonin väitöskirjan, joka käsittelee Skånen historiaa 150 vuoden ajalta. NT:n päätoimittaja ottaa esille Norden-yhdistyksen uusimman vuosikirjan *Nöd och lust. Sverige och Finland i samtid och framtid*. Tämän lukemisen arvoisen antologian on toimittanut Torsten Hallberg. Taidetieteilijä Beate Sydhoff on lukenut taiteilija Carl Johan de Geerin omaelämäkerrallisen kirjan *Jakten mot nollpunkten* ja pitää sitä antoisana.

C W-d

Suomennos: Paula Ehrnebo

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utger under 2009 sin hundra-
tioandra årgång, den åttiofemte i den nya serien som i samarbete med föreningarna Norden
begyntes 1925. Tidskriften vill liksom hittills framför allt ställa sina krafter i det nordiska
kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt
hänför sig till de nordiska folkens gemenskap. Enligt Letterstedtska föreningens grundstadgar
sysselsätter den sig ej med politiska frågor.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Litteraturanmälningarna består av årsöversikter omfattande ett urval av böcker på skilda
områden, som kan anses ha nordiskt intresse. *Krönikan om nordiskt samarbete* kommer att
fortsättas. Under rubriken *För egen räkning* kommer personligt hållna inlägg om nordiska
samarbetsideologiska spörsmål att publiceras.

Tidskriften utkommer med fyra nummer. *Prenumerationspriset inom Norden för 2009 är
250 kr, lösnummerpriset är 65 kr.*

*Prenumeration för 2009 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr
409195-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75
Skå.*

Prenumeration kan även tecknas i bokhandeln.

För medlemmar av föreningarna Norden gäller dock, att dessa genom hänvändelse direkt till
redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris.

Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Hantverkargatan 33,
112 21 Stockholm. Tel 08-506 113 00. Äldre årgångar kan rekvireras från redaktionen.

Redaktionen:

Nordisk Tidskrift, Box 22333, SE-104 22 Stockholm. Telefontid fredagar 10–12.

Kansliassistent: Fil.kand. Lena Wiklund

Besöksadress: c/o Föreningen Norden, Hantverkargatan 33, 2 tr, Stockholm.

Telefon 08-654 75 70, telefax 08-654 75 72.

E-post: info@letterstedtska.org

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Claes Wiklund, Skillingagatan 38 A, SE-646 32 Gnesta.

Tel 0158-137 89 (bostaden).

E-post: info@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Engbakken 26, DK-2830 Virum.

Tel 33 75 75 75. E-post: hw@weekendavisen.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Dalvägen 3 A 4, FIN-02700 Grankulla.

Tel 09-505 29 74. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrún 36, IS-102 Reykjavík.

Tel 5-45 84 62. E-post: snjolaug.olafsdottir@for.stjr.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo.

Tel 22-85 41 45. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no